

Dr. Lábadi Károly

Élet egy háború után

Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében
az 1991-es déli szláv háború után

Amikor Horvátországban véget ért a hét évig tartó honvédő háború, a huszadik század utolsó évtizede soha nem látott nagyságrendű kiegyenlítetlen számlát hagyott a Drávaszög népességére, magyarokra, horvátokra, szerbekre és a többiekre. A háborús károk összegét csak Eszék-Baranya Megye területén, ahol az ország magyarságának zöme él, 3,5 milliárd dollárra becsülték. A menekültek száma elérte a százezret, továbbá komoly sérülést szenvedett 11 174 családi ház, ezer társasház, 24 508 lakás, 350 hétvégi ház, 227 gazdasági épület, 505 iskola, óvoda és sportlétesítmény, ezenkívül több ezer gépkocsi és mezőgazdasági eszköz tűnt el vagy semmisült meg. Csak a háborús kár felmérésére nyolc esztendőre volt szükség: négyszáz munkatárs 1990-től 1998-ig végezte összeírását és értékének megállapítását.

Az anyagi veszteség mellett azonban sokszoros jóvátehetetlen csapás érte a családokat, közösségeket. Kedvesek, rokonok, ismerősök életét oltotta ki a szerb nemzetállamot létrehozó törekvés. Intézmények, szervezetek tevékenysége, érdekképviselések szűntek meg, melyek különösképpen a kisebbség, a horvátországi magyarság életében voltak nélkülözhetetlenek. Akiket elűztek szülőföldjükről, visszatérve más világra letek, akárcsak az otthon maradtak, akik a társas kapcsolatokban érezték meg a másságot, a megváltozottságot. Nem lehetett ott folytatni, ahol abbahagytuk – ahnngzott el sűrűn azok szájából, akik visszaemlékeztek a megpróbáltatásokra. Mert átalakultak az életkörülmények, megváltoztak az emberek közötti viszonyok, módosultak a társas érintkezések formái, új szokások is meghonosodtak, némelyek végképp eltűntek, de feledésbe merült régiak is feltámadtak. A mérleget ennyi év távlatából sem lehet biztonsággal megvonni, mert még csak homályosan lehet látni, hogy a kisebbségben élő magyarság életében, javaiban, kultúrájában okozott veszteségnek mekkora hányadát fedezi majd a talpra állással, a megváltozott körülményekkel járó hozadék.

A horvátországi magyarok kulturális és nyelvi határai

A huszadik század a horvátországi magyarság életében háborúval búcsúzott. Hét esztendeig tartó létbizonytalanságban vergődött a Kárpát-medencei magyarság egyébként is legjobban erodálódó népcsoportja. Ez az időszak olyan hatással volt rá, hogy jelentősen kihatott a nemzetiségi térfolyamatára, etnikai térszerkezetére, s mindez érzékletesen megmutatkozik a nemzetiségi statisztikai idősorok vizsgálatakor. Már a huszadik századvégi déli szláv háborúskodást megelőzően is a horvátországi, drávaszögi magyarság sűrűn vált szenvedő alanyává a sorsába beleszóló történelmi eseményeknek. Elsősorban a többé-kevésbé homogén nyelvi környezetben élő drávaszögi magyarság és a négy településre olvadt szlavóniai őshonos magyarság életébe avatkozott bele jelentősen a huszadik századi történelem. A horvátországi magyarok kétharmadát befogadó területnek a honfoglalástól őshonosnak számító magyarsága¹ a mögöttünk hagyott évszázadban hat alkalommal vált más-más ország állampolgárává: a trianoni békediktátumig a Magyar Királyság tartozékának számított, majd azt követően a déli szláv államalakulat, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része, 1942-ben rövid időre felette újból az anyaország gyakorol fennhatóságot, majd a második világháborút követően a titói Jugoszlávia határain belülre került. Az 1991-ben kirobbant háború szerb megszállást hozott lakosságának, s csak hétéves súlyos ember- és anyagi áldozattal járó időszak után lett a független Horvátország része. Természetesen, ezek az országhatár-változások minden esetben előnytelenül hatottak etnikai térszerkezetének alakulására. A történelmi sorsfordulók mentén ugyanis mindig azok a törekvések kerültek előtérbe, melyek ezt az országrészt éles etnikai határok mentén kísérelték megszervezni és hozzácsatolni a „vágyott” nemzetiségileg homogén államalakulathoz, amely szándék sok esetben etnikai tisztogatásba torkollott. A horvátországi magyarság leszakadása etnikai tömbjéről történelemfüggő volt.

A horvátországi magyarság egyharmada – valamivel több, mint 4000 fő – nem azokon a területeken él, melyeket a sűrű országhatár-megvonások érintettek. A 2001-ben lebonyolított népszámlálás szerint a Drávaszöget és a szlavóniai magyar

¹ Ma kb. 8000 fő.

falvakat közigazgatásilag egybefogó Eszék-Baranyai Megye² határain kívüli más kontinentális megyében a magyaroknak 31,6 (azaz 5251 fő), míg a tengermelléki megyékben 9,4 százalékuk (azaz 1560 fő) található, természetesen, sehol sem homogén környezetben élnek. Bár a magyar érdekvédelmi szervezetek megkísérlik egyesületekbe tömöríteni őket (elsősorban nagyvárosokban vagy azok körzetében), mégis közöttük lazák az etnikai, kulturális kapcsolatok. Rájuk a szétszórtság, a diaszpóra jellegű életvitel a jellemző. Alacsony létszámuk és szétszórtságuk miatt nem is alakulhatott ki olyan érintkezési övezet, melyben saját értékeit őrizve egymás kultúrával kölcsönhatás fejlődhetett volna ki, inkább az igazodás a beolvadás vált/válik erősebbé, ugyanis a magyar lakosságnak ez a része van legjobban kitéve a nyelvcsere és nyelvvesztés veszélyének, amit már a legfrissebb, 2001-es népszámlálási adatok is alátámasztanak: míg a magyart az Eszék–baranyai megyében a magyarok 58,9 százaléka vallja anyanyelvének, a többi kontinentális megyében ez a szám már csak 31,6, a tengermelléki megyékben mindössze 9,4 százalék. Az országban magyar nemzetiségűnek összesen 16 595-en, magyar anyanyelvűnek ennél jóval kevesebben, csak 12 650-en vallották magukat.

A horvátországi magyarság legnagyobb tömbjét a drávaszögi alkotja. Területének határa élesen kirajzolódik: a Duna és a Dráva folyó által körülölelt földrészen épültek fel a honfoglalás óta folyamatosan lakott településeik. Északról tartották „szárazföldi” kapcsolatukat az anyaországgal, azzal a dél-baranyai területtel, melyet a trianoni új határok megvonása után Külső-Drávaszöggént definiáltak a kutatók.³ Bár az országhatár és a beékelődött horvát és szerb településhálózat kettéosztja a jól körülhatárolható magyar népcsoport által benépesített területet – a Belső-, illetve a Külső-Drávaszöget –, népi kultúrájuk mégis hasonló, ami az elvitathatatlan közös történeti fejlődés eredménye. Sok szállal kapcsolódik az Ormánság és a szlavóniai magyarság falvainak népi műveltségéhez is. A kapcsolattartást ugyanis a török hódoltságig semmiféle mesterséges tamponzóna nem akadályozta, ugyanis ez a terület akkor még kompakt magyar etnikumú területnek számított. A 16–17. századtól kezdődően azonban jelentőssé vált a szláv népek bevándorlása, a 18. században német telepések jelentek meg tekintélyes számban. Kisebb-nagyobb

² Ebben a megyében 9784-en vallották magukat magyar nemzetiségűnek 2001-ben, azaz a horvátországi összmagyarság 58,9 százaléka.

³ ZENTAI JÁNOS 5–43.

mértékben a politikai széljárás következtében állandósult a folyamatos népességcserélődés. A népmozgásoknak az lett a következménye, hogy a térség kevert etnikumúvá vált.

Az etnikailag vegyes térség népesedési és nemzetiségi viszonyait vizsgálva megállapítható, hogy a magyarság aránya folyamatosan csökkent mind számbelileg, mind településeik számát tekintve. 1910-ben tizenhárom magyar többségű települést (Bellye, Csúza, Hercegszőlős, Karancs, Kiskőszeg, Kopács, Kő, Laskó, Nagybodolya, Sepse, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart) tartottak nyilván, 1981-ben ez a szám kilencre apadt (Csúza, Kiskőszeg, Kopács, Laskó, Nagybodolya, Sepse, Újbezdán, Várdaróc, Vörösmart). Az 1991-es népszámláláskor is ugyanennyi volt a számuk.⁴ Az újabb kori története során a drávaszögi magyarság létszámában csak egyszer, 1941-ben került ismét az abszolút többség közelébe (46,6 %). A délszláv népesség abszolút többsége 1948 óta újból helyreállt, sőt e téren folyamatos növekedés figyelhető meg.

Az elkülönülő, mégis kevert nemzetiségű terület kölcsönhatásainak feltárása eddig csak részlegesen történt meg. A drávaszögi magyarság néprajzának, népéletének kutatása előrehaladott, a néprajzi tájak közül az egyik legátfogóbban megvizsgáltak közé tartozik,⁵ a horvát és szerb recens kutatások, összegzések eddig azonban csak kis számban készültek el ezen a területen.⁶

Az összevetések,⁷ a meglevő szakirodalmi adatok párhuzamba állítása után úgy tűnik, hogy az érintkezési övezetben a drávaszögi magyarság és az őt körülölelő szláv, elsősorban horvát és szerb etnikum népi kultúrája között lényeges kapcsolat nincs. A megállapítás azonban csak részlegesen igaz. Bár ha a két etnikum közvetett egymásra hatása gyenge is, a kultúrák szintjén ez a hatás jóval erősebben érezteti jelenlétét. Ennek a kulturális szintnek hatás-gyökerei visszanyúlnak egészen a

⁴ 2001-ben újabb népszámlálásra került sor, ekkor azonban nem tették közzé a települések nemzetiségi összetételét. Becslések alapján a magyar többségű települések száma kettővel vagy hárommal lett kevesebb.

⁵ L. KATONA IMRE 1947, 1972, 1996; KATONA IMRE–LÁBADI KÁROLY 1980, 1986, 1993; KISS MÁRIA MAGDOLNA 2007; KOCSIS KÁROLY 1993; LÁBADI KÁROLY 1982, 1986, 1987, 1992, 1993, 1994¹, 1994², 1996, 2000, 2004, 2007, 2008; LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 1984, 1989, 1995, 2000; PATAKY ANDRÁS 1964. 205–221. p., 1997; PENAVIN OLGA 1984.; SEGOTA MÁRTA 2006;

⁶ HRVATSKA BARANJA 1992; PINTEROVIĆ DANICA 1954; BARLEK, JOSIP 1996; MAGLICA, NADJA 2003

⁷ Részben e tematika jegyében készült LÁBADI KÁROLY 1997.

honfoglalásig. Az ilyen szintű szláv hatás nem vitatható, azonban mértékében lényeges eltérések mutatkoznak a kutatói felfogásokban. A legmegalapozottabbnak az a teória látszik, amely azt hirdeti, hogy ugyan létezett ez a befolyás, azonban a magyarság esetében a Kárpát-medencébe – esetünkben a Drávaszögbe – érkezésekor és utána is „az önálló és sajátos kultúrát kialakító magyar fejlődés nem vitatható.”⁸

A drávaszögi magyar etnikum körében gyakorlatilag csak a 15–16. századtól kezdődően indult el a szlávtság, a horvátok és szerbek letelepedése, s ettől kezdődően teremtődött meg a közvetett egymásra hatás lehetősége. Addig a települések magyar lakossága magányosan, társnemzet nélkül élt. A folyamatban ugyanaz a súlyos következmény mutatható ki, amely hasonló szituációban a nyelvterület más szegletében is jelentkezett. Az a jelenség következett be fokozatosan a megnevezett századoktól kezdődően, amikor „a korábban tömbszerűen elhelyezkedő magyarság is részekre, mintegy zárványokra szakad az őket körülölelő más etnikumúak tengerében.”⁹ A Külső- és Belső-Drávaszög közé szláv etnikum ékelődött be, lakóterületét keleten a Duna, délen a Dráva zárta le határfolyóként, amelynek jobb partján szintén a horvát etnikum szerzett egyre nagyobb életteret. Ebben a helyzetben a drávaszögi magyarság számára elsősorban a történetileg meghatározó és megtartó tényezővé a vallási endogámia vált, miáltal a Drávaszög a dél-baranyai reformáció meghatározó színtere is lett. A 16. századtól majdnem a 20. század első harmadáig ugyanis éppen a református vallás határozta meg a magyar falvak házassági körzetét, amelynek határa csak ritkán nyúlt át a Drávaszög peremén. Ha előfordult, akkor is csak a történeti Baranya, az Ormánság és a szlavóniai szigetmagyarság irányába alakultak ki keskeny házassági folyosók. Az etnikai identitás megőrzése részben a református valláshoz tartozással is azonosult. A nyelv és a kultúra megtartásában múlhatatlan szerep jutott az iskoláknak, amelyek közül több is (Vörösmart, Laskó) a 16. századtól napjainkig folyamatosan működött. A magyar irodalom és kultúra kiemelkedő alakjai fordultak meg ezekben a falusi iskolákban, s a tudomány széthintett magja jó talajra talált: a 16–17. században az aránylag kis területről meglepően nagy számú fiatal jutott el külföldi egyetemekre. A Laskaiak, Veresmartiak, Hercegszőlősiak teljesítményét

⁸ UJVÁRY ZOLTÁN 1995. 8.

⁹ SZABÓ LÁSZLÓ 1996. 94.

máig nyilvántartja az egyetemes magyar irodalom-, a művelődés- és az egyháztörténet.

Pár évszázada egymás mellett él a két kultúra, igazából azonban nem találkoztak, közöttük csak véletlenszerű érintkezési pontok alakultak ki. Kartográfiailag hiába lehet aránylag világosan megvonni a kontakzóna határát, azonban a Gunda Béla¹⁰ által is használt klasszikus értelmezésű kulturális érintkezési övezetben a keverékkultúra csak egyoldalúan van jelen, mert nem kölcsönösen történt meg az elegyedés: csak a kisebbségében érvényesült a többségi kultúra hatása. Ennek ellenére lényegében 1948-ig a magyarság megőrizte számbeli többségét a német, a horvát és szerb etnikummal szemben. Ebből a tényből kifolyólag kultúráját megőrző igyekezete is érezhetőbb. A horvát történészek¹¹ némelyike úgy véli, hogy a terület horvát lakossága a török kiűzése után saját anyanyelvét beszélte, nem ismerte környezetének nyelvét, a magyart. Változás csak 1848 után következett be, amikor az „elmagyarosítási”¹² törekvések felütötték a fejüket¹³. A harmadik fázis akkor következett be, amikor a terület 1918 után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság része lett, s a korábbi arányok elveszítették fokukat és jelentőségüket, ami abban is megnyilvánult, hogy a második világháborúig tartó korszak nemzedéke már nem beszélte a magyar nyelvet, amelyet az Osztrák–Magyar Monarchiában még hasznosítani tudott. A magyar kultúra hatását inkább a népi kultúrában a viseletben, a berendezési tárgyokban és a szokásokban lehet kimutatni. A szobabelső berendezéseknél a magyarságtól vették át például a cserép- és majolikatányérokkal dekorált falfelületek kialakítását. A hozzávaló edényeket a magyarországi vásárokon szereztek be a trianoni új határok megvonása előtt.¹⁴ A bútorfestés szokása is magyar hatásra honosodott meg: a világos vagy sötétkék alapra festett ládák, ágyvégek virágdíszítései a horvát-sokác környezetben népszerűvé váltak, s a saját nemzeti ízlésvilághoz idomultak. A családszerkezetben a nagycsalád modell hasonló felépítésben mindkét etnikumnál funkcionált: a magyarok körében felekezeti

¹⁰ GUNDA BÉLA 1958. 573.

¹¹ PINTEROVIĆ DANICA 1954.88–89.

¹² A horvát történészek, néprajzkutatók által használt terminológia.

¹³ L. BÖSENDORFER 1940. 15.

¹⁴ PINTEROVIĆ DANICA 1954. 81.

néven ismerték,¹⁵ a horvátok, akárcsak a szlavóniai magyarok, zadrugaként¹⁶ nevezték meg a több generációs, együtt, közös telken vagy házban élő közösséget. Az együttélés következménye az is, hogy Baranyavár és Jagodnjak horvátsága ismert egy Mađarac (magyaros) nevű páros táncot.¹⁷

A néhány évszázados egymás mellett élés során a magyarság, hasonlóan a horvátsághoz, számos területen átvevővé vált. Befogadta például a halászati technika néhány kellékét (pl. a hodi vamat - kaparóhálóféleséget¹⁸). A Drávaszögben a vörösbort adó kadarka szőlőfajta a hódoltság korában ugyancsak délszláv hatásra terjedt el.¹⁹ A vörösborkultúra esetében is népünk bizonyos adaptációt végzett: nem vette át teljesen minden elemét, hanem csak a neki megfelelő részeket építette be és hasznosította borkultúrájában.

Az érintkező övezetben létrejövő kapcsolatok fontos színterei voltak az árucserefolyamatok: a magyar lakosság zöme feladva korábbi hagyományos földművelési hagyományait, áttért a kertészkedésre, s a közeli nagyváros, Eszék ellátására rendezkedett be. Termékeit a piacokon, vásároknak kezdte értékesíteni. Ebben a zónában ahhoz, hogy árujukat értékesíthessék, szükség volt alapfokú nyelvi ismeretek megszerzésére. Még a 20. század első felében is működött a „cseregyerek” rendszer magyar–horvát–német relációban, amely a nyelvtanulást segítette. Ma már bizonyított tény, hogy „A vásároknak kialakuló interetnikus kapcsolatok alapja egy bizonyos árucseremigráció.”²⁰ A spontánul kialakuló interetnikus kapcsolatok létrejöttében a házassági kapcsolatok szintén fontos tényezők lettek. Elsősorban 1945 után kezdett jelentkezni a vegyes házasság, s száma napjainkig ugrásszerűen emelkedik. Legtöbbször azonban nem a kölcsönös interetnikus hatás érvényesül, hanem az egyoldalúság jut kifejezésre: a magyar házastárs a más nemzetiségűvel kötött kapcsolatban feladja identitástudatát, kultúráját, s utódai csak ritkán tanulják meg anyanyelvüket. Ahelyett, hogy kétnyelvűek maradnának, a nyelvvesztés és a nyelvcsere árán egynyelvűvé válnak. A kapcsolatrendszer erős hatás éri a tömegkommunikáció révén is, amelyet a

¹⁵ LÁBADI KÁROLY 1996. 132.

¹⁶ Uo. 83.

¹⁷ BLAŽEVIĆ KREŠIMIR 1992. 179.

¹⁸ Bővebben I. LÁBADI KÁROLY 1996. 191-192.

¹⁹ ANDRÁSFALY BERTALAN 1957.

²⁰ DANKÓ IMRE 1984. 259.

magyar anyanyelvi kiadványok csak ritkán tudnak közömbösíteni. Az életmódváltás, a munkásság szaporodó száma ugyancsak jelentős mértékben hozzájárult az interetnikus egyutcsás kapcsolatok, azaz egyirányú felgyorsulásához és kiteljesedéséhez, mert azokban az intézményekben, üzemekben, amelyekben munkát vállalt a magyarság, anyanyelvén csak ritkán kommunikálhat. A hagyományos drávaszögi paraszti társadalomban azonban az interetnikus kapcsolatok huzamosabb ideig csak lassabban bontakoztak ki, vagy egyáltalán létre sem jöttek. Az egymásrautaltság és a kényszer jelentékenyen lerövidítheti és meggyorsíthatja ezt a folyamatot, amely a legutóbbi évtizedek gyakorlatában be is igazolódott. A munkavállalások, a városba áramlás, az idegen nyelvi környezetben történő továbbtanulás, a piacozás lányegesen lerövidítette a feloldódást az idegen nyelvi környezetben.²¹

A legkézenfekvőbb és hatásában legjobban tettenérhető effektus a nyelvhasználatban mutatkozik meg. A magyarság lélekszámának fogyásával arányosan növekedik az asszimiláció lehetősége, valamint az idegen nyelvi, pontosabban a horvát nyelvi jelenségek felbukkanása a mindennapi nyelvhasználatban. Előzményként említhető, hogy a trianoni új határok megvonása után komoly idegen nyelvi terror érte a Drávaszög magyar népességét: iskoláiban átmeneti ideig idegen nyelvű oktatás folyt, a közigazgatás nyelve többé nem a magyar lett. Felgyorsult a betelepedés és betelepítés, amely igazán jelentős méreteket a második világháború befejezése után ért el: a területre 1945 és 1948 között a szövetségi letelepedési terv keretében 11 ezer család érkezett Crna Gorából, Hercegovinából és Likából. A jelenség során történetileg kipróbált recept mozzanatai jutottak érvényre: „Az így birtokba kapott területeken az új országok vezetői az őslakosságot először közömbösíteni törekednek, saját lakosságukkal keverni és asszimilálni, hogy ezáltal népességileg igazolják a megszerzett területekhez való jogukat.”²² A megmaradás, az identitásőrzés nem könnyű küzdelmében újabb tragikus időszak jelentkezett alig egy emberöltőn belül. 1991-ben szerb csapatok szállták meg a Horvátországhoz tartozó Drávaszöget. A magyar lakosságnak majd egyharmada elmenekült, s csak hét év múlva térhetett vissza

²¹ Az interetnikus kapcsolatok törvényszerűségei nagy hasonlósággal működnek az idegen nyelvi közegben szigetszerűen elhelyezkedő magyarság életében. Vö. BARTHA ELEK 1988. 48-58.

²² UJVÁRY ZOLTÁN 1995. 228.

szülőföldjére. Hét esztendőn keresztül etnikai tisztogatás zajlott: az elűzött horvát és magyar lakosok helyére szerbeket telepítettek. Számuk becslések alapján elérte a több tízezret. Többségük azonban Baranya–Drávaszög Horvátországhoz történt visszacsatolása után elhagyta a területet. A magyarság intézményrendszere a háborús esztendőkből felbomlott, jó ideig éppen hogy működött, s a szerb közigazgatás háborús körülményei között alighogy vagy csak nagyon nehezen tudta hatását kifejezni és küldetését betölteni. Megmaradásának, a háború előtti szint visszaállításának kulcsa politikai erők kezébe került, talpraállításához még jelenleg is múlhatatlanul szükséges annak az országnak, amelyben él, és anyaországának segítsége is.

A Drávaszög kétségtelenül beleesik az olyan kontaktzónába,²³ amelynek lényegét Paládi-Kovács Attila úgy határozta meg, hogy „két egymással határos nyelvterület, népterület vagy kulturális terület érintkező övezete, ahol a nyelvi, népi, kulturális kölcsönhatások különösen erősek.”²⁴ A szigetszerű elhelyezkedés miatt a drávaszögi magyarság esetében azonban helyesebb területileg elkülönülő nemzetiségi kontaktzónáról²⁵ beszélni, mintsem egyszerű határvonalakkal jelölhető érintkezésről. Határai ugyanis a sokszor villámgyors politikai, közigazgatási gyors változások következtében mozgó határokká változtak: mind etnikai-, mind nyelvi-, mind kulturális határa összeszűkült, zsugorodott, aminek következtében a „szellemi árucsereforgalomban” nem jött létre egyensúlyszituáció. A drávaszögi magyarság történelme során ugyanis, ha jelentékeny idegen hatás érte kultúráját és identitását, a háttérben mindig politikai tényezők húzódtak meg: átmenetileg vagy tartósan a körülötte élő idegen nyelvű kisebbségből többség lett, a spontán átadás-befogadás háttérbe szorult, helyette inkább a kényszerítő eszközök igénybevételétől sem megriadó, az őslakosságra a maga kultúráját ráerőszakoló elv kezdett érvényesülni.

A horvátországi magyarok szórányosodása, háború utáni demográfiája

Amikor 1910-ben Horvátországban, a ma is hozzá tartozó területeken népszámlálást tartottak, hetvenezeren vallották magukat magyarnak. Azóta a fogyás

²³ A kérdéskör elméleti feldolgozását l. KEMÉNYFI RÓBERT 2003!

²⁴ PALÁDI-KOVÁCS ATTILA 2003. 69.

²⁵ L. KEMÉNYFI RÓBERT 2003. 66–75.

megállíthatatlan – a magyar népesség majd kétharmada erodálódott. Az elmúlt században jelentős vérveszteségnek számított, hogy a második világháború idején és utána mintegy hétezer magyar elhagyta Jugoszláviát, amelyhez akkor Horvátország is tartozott. A jelentős fogyatkozás másik oka az erőteljes asszimilációban, valamint a születésszám csökkenésében rejlik. A nemzetiségi arányok megváltoztak a más nemzetiségűek beköltöztetése miatt is, amit a demográfiai mutatók egyértelműen alátámasztanak. Egy-egy település magyar lélekszáma szembetűnően és zuhanásszerűen csökkent. Azáltal, hogy egyre kevesebben éltek településenként, annál könnyebben beolvadtak a többségi nemzetbe, amely ténytet elsősorban a vegyes házasságok háború utáni ugrásszerű növekedése siettetett. A horvátországi magyarok aránya egy-egy közigazgatási területen belül az elmúlt kilencvenkét esztendő alatt jelentősen megváltozott, következményként sok általuk lakott terület, illetve helység szórvánnyá vált. A jelenség legszembetűnőbbben Nyugat- és Kelet-Szlavóniában tapasztalható. E területeken kívül, hasonló körülmények között magyarok Zágrábban és környékén, valamint a tengermentén statisztikailag csekély számban szintén jelen vannak. Egyedül a Drávaszög falvaiban élnek még egyre szűkülő homogén nyelvi élettérben, bár az 1991-ben szerbek által kirobbantott déli szláv háború ott is meggyorsította a fogyatkozásukat.

A horvátországi magyarság elhelyezkedése vízbe hullott tintacsepphez hasonló: ahol vizet ér a tinta, ott a legsötétebb, azaz ott a legtömesebb a magyarok lélekszáma. A tintafolt közepétől távolodva már egyre haloványabban színeződik el a víz, azaz a népesség összlétszámában a magyarság egyre kisebb arányú. Szórványban él, némely ponton a nyelv- és kultúrávesztés folyamatát már fel sem ismeri. Ha a tintacsepp példájánál maradunk, az egyre jobban szétterül a vízben, s rövid időn belül már nem is lesz képes elszínezni környezetét, egyszerűen feloldódik, s nyomot sem hagy. A leghomogénebb közegben, a „tintafolt” centrumában, a Drávaszögben is a magyarság lélekszámának gyors és drasztikus fogyatkozása figyelhető meg. Oka elsősorban a születések kis számával magyarázható, a lakosság elöregedési indexe egyre nagyobb arányú, továbbá az utóbbi évtizedekben felerősödő asszimilációt sem szabad figyelmen kívül hagyni. Az élve születések száma már az ötvenes években a minimális értékre csökkent: 15 % alá süllyedt. Az 1961 és 1991 közötti időszak között ez a folyamat csak felerősödött. A helyzetet súlyosbította, hogy a lakosság fő megélhetését biztosító mezőgazdaság, a szőlészet fokozatosan

leépült. A lakosság fiatalabb korosztálya elvándorolt, s az ország fejlettebb vidékein vagy Nyugat-Európában keresett boldogulást. Az 1980-as években a fogyatkozás 10 % alá süllyedt. A népszámlálások tovább rontották a statisztikát, ugyanis nemzetiségi kategóriaként megjelent a *jugoszláv*, amely inkább területi hovatartozást jelent, mégis sokan, elsősorban a vegyes házasságokban élők e címszó alá írták be magukat. Az 1981-ben végzett népesség-összeíráskor Horvátországban becslések alapján a magyarok közül 800–1000 fő vallotta jugoszlávnak magát.

A horvátországi magyar összlakosság zömét 1991-ben a Drávaszögben élők adták. Megdöbbentően kevesen voltak az ország korán szórványosodásnak indult nyugat-szlavóniai régiójában. A kelet-szlavóniai járások magyar lélekszáma elsősorban Rétfalu, Kórógy, Szentlászló, Haraszi népességében jelentősebb. A tengerparti megyékben végzett összeíráskor 1955 magyart találtak. Létszámuk – elsősorban a bácskai bevándorlók révén – az enyhe emelkedése ellenére sem jelentős, mert szétszórta, nem tömbben élnek. Ugyanez a helyzet a nagyobb városokban élőkkel is: a legtöbb magyarnak otthont adó város 1991-ben a 104 761 lélekszámú Eszék volt, ott 1344-en éltek nem tömbben, a fővárosban, Zágrábban 1178-at írtak össze. Az abszolút többségű magyar településből 1991-ben már csak 9 maradt, valamennyi falusi jellegű, s mindegyik a Drávaszögben található. Ugyanebben az időszakban ott relatív többségben mindössze 6 településen éltek magyarok.

Horvátországban az 1991-ben kirobbant háborút követő első népszámlálást 2001-ben tartották, a nemzetiségi mutatók 2002. június 21-én váltak ismertté. Tíz esztendő alatt 25,77 %-kal lett kevesebb a horvátországi magyarság. A helyzetet még tragikusabbnak tünteti fel az az adat, amely az anyanyelvre vonatkozik: mindössze 12 651-en vallották azt, hogy magyar az anyanyelvük.

A legújabb népszámlálás is azt támasztja alá, hogy a magyart anyanyelvüknek vallók számának csökkenése a homogén nyelvi környezeten, azaz az Eszéki–Baranyai Megye határain túl, a kontinentális megyékben a legérezhetőbb, s nyilvánvalóan az anyanyelvhasználat gondja is ott a legproblematikusabb:

<i>Terület</i>	<i>Magyar nemzetiségű</i>		<i>Magyar anyanyelvű</i>		<i>Különbség</i>	
	<i>Fő</i>	<i>%</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>
Eszéki–baranyai megye	9784	58,9	8307	65,6	-1477	15.0

A többi kontinentális megye	5251	31,6	3015	23,8	-2236	42.5
Tengermelléki megyék	1560	9,4	1328	10,4	-232	14.8
Összesen	16 595	100	12 650	100	-3945	-23.7

A magyar népességfogyás vizsgálatokor szembeötlő, hogy a szórványosodás kezdetét megelőzi az anyanyelvi iskolák megszűnése. Objektív okként elsősorban a kevés létszámú gyermeket emlegetik az ez ügyben illetékesek. A létszámcsökkenés okának vizsgálatokor ugyanakkor egy olyan tendencia is erőre kapott, hogy ha horvát nyelvű iskolát fejez be valaki, akkor jobban érvényesül az életben. A szerb megszállást követően az 1990-es évek végétől ez a szemlélet egyre jobban terjedt. Azt szokták racionális érvként felhozni az érintett magyar szülők, hogy a háború alatt gyermekeikkel a felszabadított horvát területeken tartózkodtak, ahol nem működött magyar iskola, s ezért megszakadt kapcsolatuk az anyanyelvi közeggel és kultúrával, aminek következtében nem volt más választási lehetőségük. Amikor meg már visszatértek szülőföldjükre, ahol magyar iskola működött, akkor sem a magyar tagozatra írták gyermeküket, hanem – hogy ne legyen törés és ne adódjon nyelvi nehézsége a gyermeknek – újból horvát iskolába járatják.

A háború előtti években erős anyanyelvápoló hálózat működött: azokon a településeken, ahol jelentősebb magyar népesség élt, és nem működtek magyar általános iskolás tagozatok, a magyar származású gyermekeknek és esetleg más érdeklődőknek is lehetőségük kínálkozott anyanyelvápoló órákon tanulni a magyar nyelvet. A gyakorlat azonban azt igazolta, hogy a megromlott nyelvi ismeretekkel rendelkező, idegen nyelvi környezetben élő tanulók a magyar nyelvet már sohasem beszélik újból anyanyelvi szinten, s természetesen az anyanyelvi kultúrával is csak igen laza kapcsolatot tud(tak)nak létesíteni.

A helyzetet csak súlyosbította, hogy a hét esztendeig tartó szerb megszállás következtében a horvátországi magyarság intézményei ellehetetlenültek, csak kis mértékben fejthették ki tevékenységüket. Nemcsak a világi életben, hanem az egyházak tevékenységében is erősen jelentkezett ez a hiátus, ami gyengítette az önazonosságtudatot, erodálta az anyanyelvi kultúrát, bár fontosságát a lelkészek napjainkban is érzékelik, amikor arról nyilatkoznak, hogy a Drávaszögben a református egyházhoz tartozás mindenkor ember és magyarság megtartó volt, de napjainkra némileg változott a helyzet: „A reformáció idején bizonyára hozzájárult (a

református egyház L. K.). Itt ezen a vidéken megmaradt a nép, a magyarság, hát ma már ugye ez sokkal nehezebb, de még ma is elmondható, hogy nagyrészt ahol református falvak vannak ott azért legnagyobb részt még a nyelv is megmaradt és talán még jobban ragaszkodnak a magyar nyelvhez mint más helyeken, ahol nincs olyan nagyon jelen a református vallás és talán ilyen szempontból mondható azt, hogy még ma is a református vallásnak egy ilyen magyarságmegtartó szerepe is van” (Varga György református lelkész). A református egyház anyanyelvű igehirdetése kevésbé csökkentette az anyanyelvi kultúrától való eltávolodást, a római katolikus egyház a magyar igehirdetést már nehezebben oldotta meg. A Drávaszögben mind a háború előtt, mind utána egyetlen pap kísérelte meg a magyar hívek lelki gondozását: az egyik horvát hivatalosnak tekinthető egyházi sajtóorgánumban például kommentálva úgy fogalmazott, hogy a katolikus egyház az objektív nehézségek ellenére is igyekszik gondoskodni a nemzeti kisebbségekről, s igyekszik megoldani az anyanyelven történő pasztorizációt.²⁶ Hogy a szórványosodás felgyorsult folyamatát valamiképpen gátolni – vagy legalább késleltetni – lehessen, újból ugyanannak a három pillérnek kell megerősödnie, ami évszázadokon keresztül hozzájárult a horvátországi magyarság megmaradásához: a család, az anyanyelvű iskola és a magyarul élhető hitélet.

Kisebbségi alkotmányos jogok és más biztosítékok

A szabad és független Horvát Köztársaság első Alkotmánya, majd a 2001-ben módosított is, a horvát nemzet mellett államalkotó kisebbségi elemként sorolja fel a magyarokat a szerbek, a csehek, szlovákok olaszok, zsidók, németek, osztrákok, ukránok, ruszinok és mások társaságában, akik számára szavatolja az egyenrangúságot összhangban a szabad világ demokratikus normáival. Lényegében az emberi- és alapvető szabadságjogokról szóló fejezetben újból megerősítést nyer, hogy a Horvát Köztársaságban többek között nemzeti hovatartozástól függetlenül mindenkit ugyanazok a szabadságjogok illetnek meg.²⁷ A következő szakasz is azt

²⁶ BUNJEVAC, STIPAN 2004.

²⁷ A Horvát Köztársaság Alkotmánya, 14. cikk

tartalmazza, hogy a Horvát Köztársaság minden nemzeti kisebbség számára szavatolja az egyenjogúságot.²⁸

Az egyenjogúság és a nemzeti kisebbségek jogainak védelme érdekében további alkotmányerejű törvényeket alkottak.²⁹ Az érdekvédelem kiteljesedését szolgálja az a rendelkezés is, miszerint minden nemzeti kisebbség joga, hogy képviselőt választhasson a Horvát Száborba.³⁰ Az első szabad horvát választáson a ghorvátorzsági magyraság is képviselőt juttathatott a parlamentbe: „A HMDK Faragó Ferenc személyében képviseltette magát a horvát Száborban. Az 1995. szeptember 29-én megtartott, előrehozott választásokat követően helyébe Jakab Sándor képviselő került, őt pedig a következő parlamenti ciklusban dr. Szántó Tibor követte. A 2003. november 23-án megtartott országgyűlési választásokkal kezdődő, immár negyedik ciklusban Ádám Jenő, a HMDK elnökségének tagja kapott bizalmat a magyar választók többségétől.”³¹ A 2008-as választások alkalmával magyar képviselőként Sója Dénes magiszter jutott a Száborba.

Valamennyi nemzeti kisebbséghez tartozó számára az Alkotmány szavatolja, hogy szabadon nyilatkozhasson nemzeti hovatartozásáról, szabadon használja anyanyelvét és írását, valamint élhessen a kulturális autonómia jogával.³² Tilos és büntetendő a nemzeti gyűlölet szítása.³³

Minden nemzeti kisebbségi jogot érintő törvényt a legfelsőbb törvényalkotó testület, a Horvát Szábor alkotja meg, s elfogadásához a képviselők kétharmados igenlő szavazattöbbségére van szükség.³⁴

A Horvát Köztársaság 1997-ben csatlakozott az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának aláíróihoz.³⁵ A Charta elfogadásával gyakorlatilag Horvátország területén is lehetővé vált a regionális vagy kisebbségi

²⁸ Uo. 15. cikk, 1. bekezdés

²⁹ Uo. 2. bekezdés

³⁰ Ez a szó a horvát parlamentet jelöli.

³¹ MÁK FERENC 2007.

³² A Horvát Köztársaság Alkotmánya, 15. cikk, 3. bekezdés

³³ Uo. 40. cikk

³⁴ Uo. 82. cikk, 1. bekezdés

³⁵ A Horvát Szábor törvényerejű határozatát 1997. október 22-én 081-97-1720/1. száma alatt hirdették ki.

nyelvek – közöttük a magyar – magánéleti és közéleti gyakorlásának teljeskörű joga, amely a meglévő lehetőségek mellett újabbak meghonosítására is módot biztosít.

A kisebbségvédelem újabb pajzsául szolgál a 2000-ben elfogadott Az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti közösségeiről vagy kisebbségeiről szóló alkotmányerejű törvény.³⁶ A megalkotott jogszabályegyüttessel a kisebbségek – közöttük a magyarság – megmaradását, jogegyenlőségét védelmezi a Horvát Köztársaság,³⁷ továbbá a nemzeti, kulturális és nyelvi fejlődés érdekében segíti a kisebbség és anyaországa közötti kapcsolattartást.³⁸ Újból deklarálja – ahogy az Alkotmány 15. cikke már egyszer kimondta –, hogy Horvátországban az etnikai és nemzeti közösségeknek vagy kisebbségeknek joguk van a kulturális autonómiára.³⁹

Azokban a városokban, járásokban, ahol a nemzeti kisebbség többségben él, lehetőség nyílik a hivatalos életben is használni az anyanyelvét.⁴⁰ Ilyen terület Horvátországban a Vukovári–Szerém megyei Kórógy vagy a Drávaszög, ahol a magyarság homogén nyelvi környezetben található, s két közigazgatási területhez, a Hercegszölősi és a Bellyei járáshoz tartoznak a települései. A járások életét szabályozó statútumok, alapszabályok kitérnek az ott élő őshonos magyarok jogaira. A Hercegszölősi járás alapszabálya, hogy amennyiben igény van rá, lehetővé teszi a magyar nyelv alkalmazását a közigazgatásban, továbbá a nemzeti jelképek és a nemzeti himnusz használatát.⁴¹ A Bellyei járásban 2002-ben módosították az alapszabályt⁴² olyan értelemben, hogy a horvát nyelv mellett a közigazgatásban, a hivatalos érintkezésben a magyart is egyenrangúvá tették a járás magyarlakta falvaiban. Tulajdonképpen a járás alapszabályának a II., a magyar kisebbségről szóló fejezetét konkretizálták, amely a 10–14. cikkekre terjed ki, s Kopács, Várdaróc és Laskó településeken érvényes:

„10. cikk A Bellyei járás területének egy részén, mégpedig: Kopács, Várdaróc és Laskó településeken a horvát nyelv és latin betűs írás mellett egyenrangú hivatalos

³⁶ A törvényt a Horvát Száborban 2000. május 11-én hirdették ki 016-02/00-01/02. szám alatt.

³⁷ 3. cikk

³⁸ 4. cikk, 2. bekezdés

³⁹ 5. cikk

⁴⁰ Törvény a Horvát Köztársaság nemzeti kisebbségeinek nyelv- és íráshasználatáról, II. fejezet, 4. cikk, 1–2. bekezdés

⁴¹ A Hercegszölősi járás statútuma. III. fejezet, 14–17. cikk

⁴² A Bellyei járás statútuma, II. fejezet, 10–14. cikk

nyelvként bevezetik a magyar nyelvet és írást, összhangban az Emberi jogokról és szabadságról, valamint a Horvát Köztársaságban élő etnikai és nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányerejű törvénnyel, az Európa Tanácsnak a nemzeti kisebbségek védelmére vonatkozó keretegyezményével, a Horvát Köztársaságnak a Nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatára vonatkozó törvényével és jelen Alapszabállyal.

11. cikk Az Alapszabály 11. cikke alapján a Bellyei járás területén, mégpedig Kopácson, Várdarócon és Laskón két nyelven kell írni, azonos betűnagysággal az alábbiakat:

- az írott közlekedési jeleket és egyéb, a közlekedésben használt írott jelzéseket,
- az utcák és terek neveit,
- a helységneveket és a földrajzi elnevezéseket.

A Bellyei járás ezen cikk 1. bekezdésében említett településein a hagyományos helységneveket és földrajzi elnevezéseket kell használni.

A Bellyei járás nevezett településein azok a jogi és természetes személyek, amelyek köztevékenységet folytatnak, a horvát nyelv mellett magyar nyelven is kiírják az elnevezéseket.

12. cikk A helyi választmányok munkája Kopácson, Várdarócon és Laskón horvát nyelven és latin betűs írással, valamint magyar nyelven és írással történik.

A kopácsi, várdaróci és laskói helyi választmányok esetében biztosítani kell a horvát és magyar kétnyelvűséget az alábbiak vonatkozásában:

- a pecséteken és a bélyegzőkön azonos betű nagyságú szöveg
- a táblákon levő feliratok azonos betűnagyságban
- a fejlécek azonos betűnagyságban
- hivatalos értesítők, közlemények.

Ezen cikk második bekezdése a Kopácson, Várdarócon és Laskón köztevékenységet folytató jogi személyekre, illetve a fenti településeken működő részlegeikre is vonatkozik.

13. cikk A magyar kisebbségnek joga van kitűzni nemzeti zászlóját, jelvényeit, szimbólumait Kopács, Várdaróc és Laskó településeken.

A magyar nemzeti zászló, jelvények és szimbólumok hivatalos használatakor kötelezően ki kell tenni az állami ünnepek és a járás napja alkalmából a Horvát Köztársaság zászlaját, jelvényeit és szimbólumait is.

Az anyaország himnuszának elhangzása előtt kötelezően el kell hangoznia a Horvát Köztársaság himnuszának.

14. cikk Kopács, Várdaróc és Laskó területi óvodai tagozataiban az oktatási és nevelési programot magyar nyelven és írásban kell megvalósítani.

A Bellyei járás, lehetőségeinek keretein belül, anyagilag segíti a magyar kisebbség tájékoztatási és kiadói tevékenységét, valamint anyagi támogatást nyújt a magyar sportkluboknak és művelődési egyesületeknek is.

A járás lapját a megfelelő példányszámban magyar nyelven is kiadják.”

A horvátországi magyarságnak további jogi garanciát jelent az a tény, hogy a Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság 1992-ben szerződést írt alá a baráti kapcsolatokról és együttműködésről, amelyet 1995-ben követett a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken aláírt egyezmény. Mindkét dokumentum kölcsönösségi alapon kötelezettségeket vállal a kisebbségek életkörülményeinek jobbítására és minél zavartalanabbá tételére. A kétoldalú egyezmény leglényegesebb eleme, hogy a szerződő felek „biztosítják a kisebbségek számára a kultúra, a nyelv, a vallás és a magyar, illetve horvát identitás megőrzését;”⁴³ „biztosítják a kisebbségek nyelvén oktató meglévő óvodák, általános- és középiskolák, illetve felsőoktatási intézmények megfelelő szerveződését, valamint új oktatási intézmények létrehozását;”⁴⁴ „a kisebbségek tagjai számára a magán- és közéletben biztosítják az anyanyelv, valamint az eredeti vezeték- és utónevek szabad használatát és anyakönyveztetését.

A Szerződő Felek kötelezik magukat, hogy a kisebbségek által lakott területeken biztosítják mindkét nyelv megfelelő használatát, különösképpen a földrajzi nevek és nyilvános feliratok vonatkozásában, a helyi önkormányzatok szerveiben, az írásos és szóbeli kommunikációban, a közigazgatásban és az igazságszolgáltatásban, valamint egyéb közintézményekben, összhangban országaik belső jogrendjével.”⁴⁵

„A Szerződő Felek tiszteletben tartják a kisebbségek azon jogát, hogy vallásukat anyanyelvükön gyakorolják, és támogatják az egyházak ilyen irányú erőfeszítéseit.”⁴⁶

⁴³ Egyezmény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről, 1. cikk.

⁴⁴ Uo. 2. cikk.

⁴⁵ Uo. 4. cikk.

⁴⁶ Uo. 6. cikk.

A Horvát Köztársaságban 2007. november 25-én parlamenti választásokat tartottak, melynek győztese a Horvát Demokratikus Közösség (a továbbiakban: HDZ) lett, s kormányt alakíthatott. A kormányalakító párt valamennyi horvátországi kisebbség képviselőjével (köztük a magyar képviselővel is), akik a választási törvény értelmében parlamenti mandátumhoz juthattak, külön keretegyezményt kötött, mely a kisebbségi politika, a képviseleti rendszer és a kisebbségi jogok maradéktalanabb megvalósulását ígéri és szavatolja. Szövege:

A HORVÁT KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYALAKÍTÓJÁNAK ÉS A HORVÁT SZÁBOR KISEBBSÉGI KÉPVISELŐINEK KERETEGYEZMÉNYE

Az Önálló Szerb Demokrata Párt képviselői és a Horvát Szábor többi kisebbségi képviselője egyetértenek abban, hogy a kisebbségi jogok és a kisebbségpolitika előmozdítása érdekében a Horvát Köztársaságban az elkövetkező mandátum időszakában feltétlenül meg kell valósítani az alábbiakat:

1. Módosítani szükséges a Horvát Szábor képviselőinek megválasztásáról szóló jogszabályt, hogy a kisebbségi választópolgárok az általános választójog mellett arra is jogosultak legyenek, hogy megválasszák a Horvát Szábor nyolc kisebbségi képviselőjét is, és az általános választói jog ne feltételezze a kisebbségi választójogot és fordítva.
2. Következésképpen és azonnali hatállyal alkalmazni szükséges az alkotmányerejű törvény és az idevágó jogszabályok rendelkezéseit a kisebbségieknek a hatalmi struktúrákban való proporcionális részvétele kapcsán mind állami, mind helyi szinten (közigazgatás, igazságszolgáltatás, rendőrség), valamint a közvállalatokban és közintézményekben. Mindennek gyakorlati megvalósításához a Horvát Köztársaság Kormányának akciótervet kellene elfogadnia a kisebbségiek foglalkoztatásáról, s ennek felügyeletével az állami hivatal újonnan megalakítandó részlegét bízni meg.
3. Következésképpen alkalmazni kell a kétnyelvűséget szabályozó előírásokat a helyi önkormányzatokban, illetve a közvállalatokban és közintézményekben, valamint az állami közigazgatásban és a kétnyelvűséget elismerő alapszabállyal rendelkező közigazgatási egységekben.
4. Szükséges az állam szerepének definiálása a kisebbségi intézmények kiépítésében, ami feltételezi a kisebbségi koordinációk tevékenységének finanszírozását a járástól az országos szintig.

5. Külön egyezmények születnek, melyeket a Horvát Szábor képviselői a kormányalakítóval kötnek, s ennek a keretegyezménynek részét képezik.

Az Önálló Szerb Demokrata Párt képviselői és a Horvát Szábor többi kisebbségi képviselője egyetért abban, hogy a saját nemzeti közösségeik érdekeinek képviselése során kiállnak a fentiekben felvázolt követelésekért.

A kormányalakító párt, a Horvát Demokrata közösség és a horvátországi magyar képviselőt jelölő és támogató Magyar Egyesületek Szövetsége külön koalíciós szerződést is kötött. A koalíciós megállapodást dr. Ivo Sanader, a HDZ elnöke, kormányfő és Juhász Sándor, a MESZ elnöke, illetve mgr. Sója Dénes, a Horvát Szábor magyar képviselője látta el kézjegyével. A megállapodás elsősorban a horvátországi magyarság érdekképviselése és alkotmányos jogainak megvalósulása szempontjából jelentős, melyben a HDZ a következő kötelezettségeket vállalta:

Teljes egészében szavatolja a kisebbségi jogokról szóló alkotmányerejű törvény alkalmazását:

– Szavatolja a horvátországi magyaroknak és a magyarországi horvátoknak mint nemzeti kisebbségeknek a védelméről szóló bilaterális, a Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság által megkötött egyezményben és a kísérő jegyzőkönyvekben foglaltak megvalósítását.

– A Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság által megkötött, a horvátországi magyarok és a magyarországi horvátok védelméről szóló bilaterális egyezmény megvalósítására létrehozott Horvát–Magyar Kisebbségi Vegyes Bizottság tagjainak, valamint a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság kormánybizottsági tagjainak megválasztását a képviselő és a MESZ hagyja jóvá.

– A magyar nemzeti kisebbség oktatási és egyéb intézményei igazgatóinak, igazgatóbizottsági tagjainak kinevezésekor és felmentésekor a MESZ véleménye, álláspontja a mérvadó.

– Az állami költségvetésben a nemzeti kisebbségeknek előirányzott eszközökből biztosítják a MESZ és a magyar nemzeti kisebbségről gondot viselő egyéb szervezetek finanszírozását.

– A Hercegszőlősi, Bellyei, Darázsi, Petlovaci és a Tordinci járások infrastrukturális létesítményeinek kiépítéséhez szükséges céleszközök biztosításával (prioritást kap a Sepse–Nagybodolya útszakasz, valamint a Vörösmart–Kiskőszeg útszakasz, továbbá a vízvezeték-hálózat, a közvilágítás, a csatornázás stb.) a magyar többségű településeken megalapozható a gazdasági fejlődés.

- A Horvát Köztársaság kormánya és az illetékes minisztériumok a gazdaságpolitika eszközeivel – az adott, objektív jellegű specifikumok figyelembe vételével – serkentik a rurális (falusi-vidéki) régió fenntartható fejlődését (támogatja az ügyviteli-vállalkozói övezetek felszerelését, a falusi idegenforgalmat és hasonlókat).
- A régióban eszközöket biztosít a vallási és kulturális jellegű, valamint az alapvető fontosságú létesítmények felújítására (prioritást kap a hecegőlösi és a bellyei református templom, a laskói szakrális létesítmény, a tornaterem, a vörösmarti emlékház, a kórógyi tornaterem, az újbezdáni, a laskói, a csúzai és a kórógyi óvoda).
- A MESZ jelöltje töltheti be a kisebbségi ügyekkel és a Magyar Köztársasággal folytatott együttműködéssel megbízott kormánytanácsadói tisztséget.
- A MESZ javaslatára magasan szakképzett fiatal káderek foglalkoztatását biztosítja (főleg a mezőgazdaság, az idegenforgalom és az uniós integráció területén).
- A Horvát Köztársaság Kormánya megyei jellegű rádió- és tévéfrekvenciát biztosít a magyar nemzeti kisebbség részére, és eszközöket biztosít a média alapításához és annak munkájához.

A MESZ vállalt kötelezettségei a megállapodásban:

1. A MESZ képviselője, Sója Dénes úr a Horvát Száborban a Horvát Köztársaság Kormányának megválasztása után szavazatával rendszeresen támogatja a kormánykoalíciót, de lelkiismeretének megfelelően szavazhat, ha a kisebbségi jogok megvalósulása kerül napirendre, beleértve az intézmények, a családi-gazdasági és egyéb gazdasági szubjektumokat, valamint más asszociációk esetében, amennyiben a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség érdekei azt úgy kívánják.
2. Lehetőségeihez mérten támogatja a HDZ-t és a Horvát Köztársaság Kormányát a Magyar Köztársaság Kormányával folytatott együttműködésben, valamint hozzájárul a két ország gazdasági és egyéb kapcsolatainak kiterjesztéséhez.
3. A Horvát Köztársaság Kormánya által kinevezett felügyelő-bizottsági és igazgatóbizottsági tagok mindegyike köteles végrehajtani és támogatni a Horvát Köztársaság Kormányának politikáját.

Magyar nyelv a közigazgatásban

A magyarul történő megszólalás lehetőségére, a hivatalos ügyek anyanyelven történő ügyintézésére elsősorban a lakóhelyen adódik alkalom, ahol a kisebbség – tulajdonképpen a magyarság – számbeli fölényben él. A mindennapi életben ezért az

a legfontosabb, hogy a járási statútumok és a helyi gyakorlat se akadályozza a kisebbségi nyelven történő megszólalást és érintkezést. Horvátországban, az Eszéki–Baranyai Megyében a Bellyei és a Hercegszölősi járásban adódhat erre leginkább alkalom, ahol a járási alapszabály erre törvényes lehetőségeket biztosít. A magyar lakosság a többi közigazgatási területen ugyanis nem éri el a törvény által előírányzott létszámot.

Kisebbségi önkormányzatok

A nemzeti és etnikai kisebbségek, így a magyarság életében is jelentős forulatot jelentett, hogy 2003-ban kisebbségi önkormányzati választásokra került sor. Kisebbségi tanácsok alakulhattak, s abban az élettérben, ahol a kisebbség zöme él, jobban érvényre juttathatták érdekeiket, a jogérvényesítésükben nagyobb tér nyílt számukra.

A drávaszögi járások Magyar Kisebbségi Önkormányzatainak képviselői 2005-ben például többször szóvá tették, hogy a felületes hozzáállás következményeként sorozatosan súlyos helyesírási hibákkal jelennek meg a kétnyelvű feliratokon, helységnévtáblákon a magyar kiírások. A čeminaci járásba belépőt *Szeretettel várjuk* helyett DZERETETEL VARJUK felirat fogadja. Az Eszék–Baranya megye területére érkező az ÜDVÖZÖLYÜK hibásan kiírt köszöntést látja. A drávaszögi Csúza nevét is tévesen írták ki: CSÜZA alakban szerepel. Bár a törvény rendelkezik róla, több helyen elmulasztották kifüggeszteni a kétnyelvű táblákat: Vörösmart új egészségházán csak horvátul olvasható az intézmény neve.

Az elemzők szerint négy év alatt a kisebbségi önkormányzatok nem igazán találták meg helyüket. Különböző mindennapi gondokkal kellett megküzdeniük: helyiségproblémák adódtak, képviselőiket nem hívták meg rendszeresen a járási, városi tanácsok üléseire, másrészt a magyar kisebbség részéről megnyilvánuló érdektelenség is fékezte tevékenységüket, s mindez hozzájárult ahhoz, hogy a 2007-es választások sikertelebbek lettek. Legfőbb okként az is felhozható, hogy a 2001-es népszámláláskor sokan nem nyilvánították ki nemzetiségi hovatartozásukat, nem éltek azokkal a lehetőségekkel – például kétnyelvű személyi és más okmány igénylésével stb. –, melyeket számukra az alkotmány és más kisebbségvédelmi törvény biztosít. Emiatt a választási listákon megcsappant a magyar kisebbséghez

tartozók száma. A helyzet romlásához mindenképpen hozzájárult az asszimiláció, valamint a horvátországi, a drávaszögi magyarság rohamosan fogyatkozó száma is. Horvátországban első alkalommal 2003-ban került sor kisebbségi önkormányzati választásokra. Akkor a 2001-es népszámlálási adatok alapján jelölték ki azokat a területeket, ahol az ott élő kisebbségek önkormányzatot választhattak. Kisebbségi tanácsok, azaz nemzetiségi önkormányzatok csak azokban a járásokban, illetve városokban megyékben alakulhattak, ahol az adott nemzetiség részaránya meghaladta a 1,5 %-ot, illetve ahol lélekszámuk 200-on felül volt. Azokban a közigazgatási egységekben is adhattak elöljárósági vagy tanácstagot, ahol nem voltak meg a feltételei kisebbségi önkormányzat alakításának, de a nemzetiségiék száma meghaladta a 100 főt. E kritériumok alapján a magyarok 6 megyében, 7 városban és 23 járásban alakíthattak önkormányzatot, további 6 megyében és 5 városban kisebbségi ombudsmanokat, azaz képviselőket juttathattak a testületekbe. A választási törvényben 2007 júniusában jelentős változtatást eszközölt a törvényhozó: a választási területek kijelölésekor a választási névjegyzékből indult ki, ezért a négy évvel ezelőtti 23 járás helyett csupán 10-ben voltak jogosultak kisebbségi önkormányzatokat választani! A tízből hét Eszék–Baranya Megye területén található. Elsősorban a szórványokban következett be nagy romlás: Bjelovar–Bilogora Megye területén 2003-ban még hat, a Verőce–Dráva menti Megyében egy járási magyar kisebbségi önkormányzat alakulhatott. Ezekben a megyékben 2007-ben azonban már sehol sem maradtak meg a feltételek a járási kisebbségi önkormányzatok megválasztására! Nem sokkal jobban alakult a helyzet Vukovár–Szerém Megyében sem, ahol az eddigi öt járási magyar kisebbségi önkormányzat helyett csak háromban alakulhatott kisebbségi tanács. Eszék–Baranya Megye tizenegy járásában – ahol a horvátországi magyarság zöme többé-kevésbé homogén nyelvi környezetben található – tevékenykedett magyar kisebbségi önkormányzat, míg 2007-ben csupán hétben – a bellyeiben, a hercegszőlősiben, a darázsiban, a dárdaiban, az erdődiben, az ernestinovóiban és a baranyaszentistvániban – maradt meg ez a lehetőség. Három járásban – a baranyabániban, a čeminaciban és a lacháziban – csak kisebbségi ombudsman választására nyílt lehetőség, míg a kácsfalusi járásban sem önkormányzati, sem ombudsmani választásra nem kerülhetett sor.

A képviselőjelölteket 2007. június 15-én megtartott választásra a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége és a Magyar Egyesületek Szövetsége állította, s

nagy küzdelem bontakozott ki a két érdekképviselő között, hogy kinek a jelöltjei kerüljenek elsősorban azokba az önkormányzatokba, melyek a jelentősebb magyar nemzetiség által lakott területeken működnek. A választásokra aránylag kis érdeklődés mellett került sor: az országos választási listán 12 342 magyar nemzetiségű polgár szerepelt, s alig egynegyedük adta le szavazatát. A HMDK színeiben az Eszék–Baranyai Megye magyar nemzetiségi önkormányzatába 21 képviselő jutott, a MESZ jelöltjei közül mindössze 4 került be. Eszék városában a MESZ 13, a HMDK 2 képviselőt juttatott a testületbe, Pélmonostoron ez az arány 8:7 a HMDK javára. A jelentősebb magyar lakosú járások közül a bellyeiben, a darázsiban és a baranyaszentistvániban (petlovaciban) mind a tíz-tíz képviselői helyet a HMDK jelöltje szerezte meg. Az ernestinovói járásban 9 helyet a HMDK, egyet a MESZ, a hercegszőlősiben hetet a MESZ, háromat a HMDK képviselőjelöltje kapott. Azokban a járásokban, illetve városokban, ahol a magyarság alacsony létszáma miatt nem alakíthatott önkormányzatot, ott képviselőt állíthatott. Országos összesítésben a HMDK 85, a MESZ 33 kisebbségi önkormányzati képviselői helyet szerzett.

A jog és a gyakorlat kontrollja

A Horvát Köztársaság kormánya, miután elfogadta és aláírta a regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartáját, a szerződés gyakorlati alkalmazásainak tapasztalatairól szóló első jelentését az 1997 és 1998 közötti időszakra vonatkozóan készítette el. Valamennyi nemzetiségi közösség részére elküldte, közzétette az interneten, s azóta rendszeresen kiegészíti az újabb, a Charta szellemiségéhez tartozó adatokkal (a jelentés nyilvános, mindenki számára hozzáférhető a kormány honlapján) és az időközben a kisebbségek nyelvhasználatát érintő új törvények és rendelkezések ismertetésével. A 2001. évben a kormány külön hivatalt (Ured za ljudska prava – Emberi jogok irodája) hozott létre, amely a köztársaság területén követi az emberi jogok érvényesülését, figyelemmel kíséri, hogy miképpen valósulnak meg a nemzeti kisebbségek jogai és anyanyelvhasználatuk, hogyan érvényesülnek a gyakorlatban az erre vonatkozó horvát és nemzetközi törvények. Az emberi jogok minél következetesebb horvátországi érvényre jutása érdekében a hivatal együttműködik a nemzetközi közösség hasonló kérdésekkel foglalkozó szervezeteivel.

Magyar tájékoztatás

A Horvátországban élő magyar kisebbség számára az anyanyelvi tájékoztatás lehetősége már létezett az 1991-es háború előtt is, azonban a háborús esztendőket alaposan megsínylette. Az ország függetlensége után alkotott törvények, nemzetközi egyezmények tovább növelték a nemzeti kisebbségek védelmét és széleskörű emberi jogainak szavatolását, valamint az anyanyelvű tájékoztatás biztosítását és lehetőségét,⁴⁷ azonban e téren sem problémamentes az újrakezdés. A háború előtt egyetlen sajtótermékként a Magyar Képes Újság hetilap jutott el a horvátországi magyar olvasóhoz, melyet tizenkét tagú szerkesztőség készített. A háborús megszállás idején Új Magyar Képes Újság névvel indult újra. Több szerkesztő váltotta egymást, s munkatársainak száma is lepadt. Legutóbbi évfolyamait főállásban már csak négyen készítik. Nemcsak munkatársai fogyatkoztak meg, hanem a hetilap is karcsúbb lett: a valamikori 32 lapos terjedelem 20 lapra szűkült, amelynek egynegyede a tévéműsört közli.

A háborús években Budapesten a Drávaszög Alapítvány kiadásában 1994 januárjában készült el a Horvátországi Magyarság első száma, későbbi az eszéki HunCro Sajtó- és Könyvkiadó Kft. jelentette meg. Az első szám beköszöntőjében írta a szerkesztő: „Most, amikor az örökös szegénység réme kínoz sok-sok otthon maradottat és menekültet, e havilap a maga szerény eszközeivel szeretné csillapítani a szomjúságot, ha van ilyen, amit a szülőföldről szóló irodalom és híradás hiánya vált ki. Azért igyekszik szólni, hogy mielőbb véget érjen a végtelennek tűnő várakozás, a készülődés böjti időszaka, s teljesüljön a remény. Legyen béke!” A havilap a nehézségek ellenére 2002-ben a IX. évfolyamába lépett, azonban harmadik száma után elakadt a megjelenése, majd újból rendszeresen eljut az olvasóhoz az Új Magyar Képes Újság mellékleteként. A Barkóca negyedéves gyermeklap 1996 és 1999 között rendszerességgel, majd alkalmanként, később újból folyamatosan eljut a legkisebb olvasókhoz.

⁴⁷ L. az Európai Tanács Keretegyezményét a Nemzeti Kisebbségek Védelméről (pl. 9. cikk, 2. bekezdés), A Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája (11. cikk), Az emberi szabadságjogokról és a Horvát Köztársaság etnikai és nemzeti közösségeiről vagy kisebbségeiről szóló alkotmányerejű törvény 10. cikke.

Rovátkák címmel 1993-tól évkönyv jelenik meg, két ízben Gazda kalendárium készült. Alkalmanként, többnyire magyar kormánytámogatással, egyéb könyvek is kikerülnek a sajtó alól.

Magyar kisebbségi rádiós újságírók mindössze ketten dolgoznak az Eszéki Rádiónál. Napi harminc perces adásuk a sugárkörzetben és a Horvát Rádió internetes honlapján fogható. Munkájuk zömmel horvát hírek lefordítására korlátozódik, kevés lehetőségük adódik eredeti magyar híryananyag és adás összeállítására. A magyar nemzetiségi műsorkészítő szekció működése és az adásidő bővítése még várat magára.

A Horvát Baranya Rádió a Pélmonostorról sugárzott magyar adása 2004. október 2-től újult meg. Hetente két alkalommal, hétfőn 18 órától, szombaton 19 órától fél-fél óras időtartammal jelentkezik a magyar adás, amely a 88 MHz hullámhosszon érhető el. A szerkesztők politikamentesnek nevezték adásukat. Fő feladatuk a horvátországi magyarságot érintő témák feldolgozását tűzték ki célul, emellett művelődési és szórakoztató és zenés, kívánság jellegű részeket szőnek a műsorukba.

2005. április 4-től a pélmonostori rádióban megkezdődött a Horvátországi Magyar Kisebbségi Tanácsok Koordinációja és a Magyar Egyesületek Szövetsége rádiós projektjének magyar adása: két munkatárssal elkezdte sugárzását a Mandula Rádió. Mindennap a 96,9 Mhz-en 9.30-tól 10.30-ig hallható magyar nyelvű tájékoztató jellegű adás. Szombatonként kívánságműsört sugároznak 19-től 20 óráig. A magyar rádiós műsor nagy segítséget nyújtott a mohácsi rádió.

A magyar nyelvű televíziózás csak 2002-ben tette meg újból első bátortalan lépését: március 15-től, több mint tíz év után Horvátországban az Illyés Közalapítvány támogatásával újra készült magyar nyelvű tv-műsor. A félórás műsört a Szlavón Televízió sugározza minden második pénteken Drávatáj címmel, amelyet nem főállásban levő munkatársak készítenek. Ezenkívül a Zágrábi Televízió hetente Prizma címmel 25 perces nemzetiségekkel foglalkozó műsört vetít, amelyben alkalmanként magyarok is megszólalhatnak, egyébként egyetlen magyarul tudó munkatársa sincs. A felemlegetett káros jelenségek éppen elegendőek ahhoz, hogy homály keletkezzen az európai mércékkel ajánlott és elfogadott magatartáson. Igaz, az eltelt évek során a tájékoztatásra vonatkozó törvények nem sérültek, csak nem került visszaállításra az 1991 előtti állapot, és a támogatás mértéke változott meg – a tényleges igények kielégítése elmaradt a várttól.

Az információs hálózatba történő felzárkózást, az információs társadalom kialakulásának kezdetét az e-magyar pontok létrehozása is segíti. A Művelődési Egyesületek Szövetsége és a HMDK az Informatikai és Hírközlési Minisztérium Szülőföldön az információs társadalomba elnevezésű pályázatán nyerte el azt a támogatást, mely segítségével e-Magyar pontokat létesíthettek. A befogadó drávaszögi és szlavóniai településeken (Sepsén, ,Darócon, Vörösmarton, Laskón, Pélmonostoron, Kórógyon Harasztiban, Csákovácon és Grubišno Poljén stb.) az érdeklődőknek nyomtatóval felszerelt számítógépek állnak rendelkezésre. Használóinak lehetősége nyílik az internetezésre, miáltal szinte a világban történő minden jelentős eseményről gyorsan tájékozódhat. Ezenkívül az adományozók által megfogalmazott cél közelébe juthatnak, ti. „az információs technológia elterjesztésével és alkalmazásával a határon túl élő magyarság a szülőföldön boldogulva az adott ország legdinamikusabban fejlődő közösségévé válhat.”

A horvátországi magyarok és könyvkiadásuk (1990–2008)

A horvátországi magyar tudományos könyvkiadás⁴⁸ az elmúlt több, mint másfél évtizedben számos gátló tényező miatt nem bontakozhatott ki olyan mértékben, mint a Kárpát-medence többi, magyarok által is lakott országában, ahol többé-kevésbé 1989/90-től jó irányba vezető jelentős rendszerváltó társadalmi-politikai és gazdasági változások következtek be. A horvátországi magyarságnak 1991-ig egyetlen érdekképviselői szerve volt: a Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ), amely kizárólag csak a művelődési egyesületek programjainak szervezésében érhetett el eredményeket.

Az 1991-es évszám sorsfordulót mutat a horvátországi magyarság életében, ugyanis évekig elnyúló tragikus eseménysorozat kezdetét jelzi: 1991-ben Horvátország ellen szerb agresszió kezdődött, amelynek eredményeként a harcok kezdetétől a horvátországi magyarlakta területek hét évig tartó szerb megszállás alá kerültek. Az évekig tartó kilátástalanságban minden jel arra mutatott, hogy a magyarság felmorzsolódik, s kultúrája végképp megsemmisül, s a népcsoport túlélőit a teljes szétszórattatás veszélye fenyegeti. A szerb fegyveres erők már 1991 őszén befejezettek tekintették a Drávaszög „felszabadítását”, ahol a horvátországi

⁴⁸ Az 1990–2005 között megjelent fontosabb munkák:

magyarság kétharmada élt. Gyakorlatilag teljessé vált a terület fegyveres megszállása, miáltal a Drávaszögben élő magyarság életterét leválasztották a függetlenségét kinyilvánító Horvátországról. A megtorlástól való félelem tízezreket készítetett menekülésre, az otthon rekedt öt-hatezres lélekszámú közösség pedig saját szülőföldjén hét esztendeig fogolyként élt a katonailag ellenőrzött „gettóban”. Intézményrendszere visszafejlődött, alig működött, kisebb-nagyobb megszakításokkal csak az általános iskolákban folyt tanítás a kisszámú otthonmaradt gyermek számára. Az értelmiséghez tartozók közül néhány tanító és tanár maradt a megszállt területen, a többiek elmenekültek. A szabad részeken, elsősorban Eszéken, Zágrábban, valamint az anyaországban élő, illetve menedéket találó horvátországi magyar értelmiségiek tettek kísérletet az intézményrendszer újbóli életre keltésére és az érdekképviselő megszervezésére, valamint a könyvkiadás megszervezésére.

Könyv- és lapkiadást felvállaló érdekképviselői szervezetek

Már a háború előtt a Horvátországi Magyarok Szövetségének működése gyakorlatilag csak művelődési rendezvények szervezésére, valamint évkönyv és néhány egyéb, főleg tankönyvfordítás megjelentetésére korlátozódott, erőnlétét meghaladta a horvátországi magyarság teljes érdekképviselője, amelyre törvényes keret sem adódott. A háborús események során a szervezet irányítója és az elnökség közötti kapcsolat megromlott, s megszületett az elhatározás, hogy megszünteti az egyéni célokat és ambíciókat segítő HMSZ-t, s helyette a horvátországi magyarság teljes körű képviselőjét felvállaló civil társadalmi szerveződést hoznak létre.

A Horvátországi Magyarok Szövetségének ideiglenes Elnöksége és a horvátországi magyar értelmiségiek kezdeményezésére Zágrábban 1993. április 6-án megalakult a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége. A Horvát Igazságügyi és Közigazgatási Minisztérium 1993. május 17-én végzést hozott, amelyben megállapította, hogy az alapítók eleget tettek a törvényes követelményeknek, s a szervezetet bejegyezte a Horvát Köztársaság polgári társulásokot tartalmazó nyilvántartásába.

Az alapítók azt deklarálták, hogy a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) egységes, demokratikus, pluralista és pártok feletti szervezet. A Horvát Köztársaság magyarságának, társadalmi szervezeteinek, egyházainak önkéntes nemzetiségi társulása, amely kulturális, gazdasági, szociális, azaz teljes körű érdekképviseleti szervezatként tevékenykedik.

Működésének alapjául azt tűzték ki, hogy az új formáció megőrzi és fejleszti a horvátországi magyarság nemzeti identitását. Szervezi és összehangolja az alkotótevékenységet a kultúrában, az oktatásban, a gazdaságban és az élet egyéb területein. Küzd azokért a jogokért, amelyek a köztársaságban élő magyarok számára szavatolják az egyenrangúságot. Meg kívánja őrizni a horvátországi magyarság integritását. Gondot visel a magyarság alkotmányos és jogi helyzetéről. Síkraszáll az anyanyelv megtartásáért, ápolásáért és alkalmazhatóságáért. Az anyanyelvi tájékoztatás érdekében hetilapot, évféles folyóiratot, naptárt jelentet meg s egyéb kiadói tevékenységet folytat, valamint szorgalmazza az elektronikus tájékoztatási eszközök magyar műsorainak bővítését és fejlesztését. Támogatja és szervezi az etnikum hagyományainak, életének, helyzetének tudományos kutatását. Segíti az öntevékeny művelődési, hagyományápoló törekvéseket. Kiemelt fontosságot tulajdonít az anyanyelvű óvoda- és iskolahálózat szavatolásának, működésének és fejlesztésének.

Céljainak megvalósítása érdekében a köztársaság törvényeivel összhangban gazdasági vállalkozásokat kezdeményez, humanitárius szervezetekkel működik együtt. Hazai és nemzetközi szervezetekhez csatlakozik, amelyek a kisebbségek érdekében munkálkodnak.

A működéséhez, céljainak megvalósításához szükséges anyagiakat állami támogatásból, gazdasági tevékenységből, pénzadományokból, alapítványi eszközökből és a tagdíjból teremti elő. Székhelyül Eszéket választották.

Alapvető célkitűzései megvalósításának érdekében, elsősorban az anyanyelvű tájékoztatás érdekében, létrehozta a HunCro Lap- és Nyomdaipari Kft-t, melyet az eszéki Kereskedelmi Bíróság 1996. április 22-i határozatával vett nyilvántartásba. Ezt megelőzően a Budapesten az 1994-ben létrehozott Drávaszög Alapítvány jelentett meg kiadványokat a horvátországi magyarság részére, melyeket a szabad horvát területeken élők mellett különféle csatornákon igyekezett a megszállt területeken élő magyarságnak is eljuttatni. Az alapítvány küldetésének megfelelően céljai közé

sorolta a horvátországi magyarság anyanyelve és kultúrája megőrzésének, megmaradásának, szellemi megújulásának segítését, a más népekkel közös érdekeinek feltárását, egyeztetését, szolgálatát, s e célok szellemében kulturális, politikai, illetve gazdasági programok szervezését és támogatását, az anyaországi és a határon túli magyarsággal kapcsolatok elősegítését, elsősorban a tudományos kutatás, az oktatás, a művelődési élet, a hitélet terén; az e cél érdekében történő anyagi források gyűjtését, hasznosítását, a tevékenység tárgyi és személyi feltételeinek biztosítását és javítását.

Még a szerb megszállás idején 1996. január 27-én a fővárosban, Zágrábban megalakult a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság. A 65 tudományos fokozattal rendelkező alapító tag a társaság céljául és rendeltetéséül azt tartotta a legfontosabbnak, hogy egybegyűjtse a tudományok, a technológia, a művészetek és a közművelődés területén tevékenykedő horvátországi magyar alkotókat. A Társaság céljául jelölték meg, hogy fejlessze és népszerűsítse a tagok tudományos, technológiai, művészeti és kulturális továbbképzését, segítse elő a horvátországi és a külföldi kollégákkal, valamint rokon intézményekkel való kapcsolatteremtést és -tartást. Az Alapaszály törekvései között szerepel, hogy „a Társaság a horvát-magyar kisebbségvédelmi egyezményvel összhangban, valamint Magyarország és Horvátország között 1995-ben megkötött Tudományos, közoktatási és kulturális egyezmény minél teljesebb megvalósítása érdekében hozzájárul a Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti mindennemű együttműködésének fejlesztéséhez; A Társaság rendelkezésére álló kommunikációs eszközök segítségével – az elektromos postát is ideértve – a meglévő hazai és külföldi adatbázisok használatát és bővítését, valamint újak létrehozását tervezi; A Társaság foglalkozik a hazai és külföldi ösztöndíjakról és szakmai továbbképzésekről szóló információk továbbításával; Vállalja hazai és külföldi tudományos folyóiratok beszerzését és terjesztését. Folyóiratokat, könyveket és más publikációkat ad ki; A Társaság előadásokat és tanácskozásokat szervez... meghatározott tevékenységének szakterületén belül, pályázatokat ír ki, megteremti országon belül és a külfölddel való könyvcseré, valamint a könyvkölcsönzés lehetőségét, szakvéleményezést szervez, segíti az egyetemi hallgatók és az ifjú szakemberek tudományos és szakképzését, pályaválasztásukat vagy esetleges átképzésüket, a vállalkozók továbbképzését stb.; Bővíti az együttműködést a hazai és külföldi

intézményekkel és személyekkel a tudományos kutatásban, a technológia, a művelődés és művészetek terén; Megkülönböztetett figyelmet szentel a horvát-magyar tudományos, szakmai, illetve kulturális együttműködés fejlesztésének. Kapcsolatot teremt más magyar tudományos és egyéb intézményekkel, valamint a világ bármely táján élő egyénekekkel is. Síkraszáll az ún. magas színvonalú kulturális termékek cseréje a Horvát és Magyar Köztársaság között; Fenntartja és fejleszti a kapcsolatokat a Horvát Köztársaságban működő minden szervezet között.” A deklarált célok mellett a Társaság tevékenységi körében a tudományos jellegű publikációk közzététele is a fontos feladatok közé került.

A déli szláv háború és a horvát területek teljes felszabadulása és a reintegrációt követő esztendőben a pluralizmus jegyében a horvátországi magyar művelődési egyesületek közül, melyek elégedetlenek voltak a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösség művelődéspolitikájával, 1998-ban zágrábi székhellyel megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ-t). Tizennyolc egyesület csatlakozott a társuláshoz. Célkitűzésül fogalmazták meg az alapítók: „A MESZ rendeltetése a magyar egyesületek és művelődési egyesületek egybegyűjtése a Horvát Köztársaságban azzal a céllal, hogy összeegyeztesse és meghatározza a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség közös érdekeit, képviselje ezeket az érdekeket tevékenységének minden területén és szegmentumában, s hogy hatékony együttműködést létesítsen közöttük.” Ezenkívül tevékenységi területükhöz sorolták az iskoláztatást, oktatást, tájékoztatást, kiadói tevékenységet, kulturális alkotótevékenységet, a tudományt, művészetet, gazdaságot, a szociális kérdéseket, valamint a sportot.

A háborús esztendők gyökeresen megváltoztatták, átalakították a horvátországi magyarság érdekképviseleti szervezeteit és intézményeit. Ha nehezen is, de 1997 után érezhetőbb és hatékonyabb lett jelenlétük, azonban az egymással való versengés és az ellentétes érdekek képviselete rányomta bélyegét az eredményességre. A helyzetet súlyosbította az anyagiak és a szakemberek hiánya is. A magyar közösség eljutott arra a pontra, amikor körvonalazódik, hogy hosszabb távon, néhány évtized múlva lassan-lassan már nem számít demográfiai tényezőnek. A meg- és fennmaradás napi küzdelmei és ellenségeskedés feladása mellett ezért az így összezsugorodott népcsoport részéről minden megjelentett könyv, minden kiadott újság- vagy folyóiratszám is fegyverténynek számít.

A horvátországi magyarság könyvei és folyóirata

A megsemmisülés veszélyérzete – melyet alátámaszt az a tény, hogy az elmúlt 95 esztendő alatt az 1910-es évben összeírt 124 ezerről 16,5 ezerre, azaz majd egyhetedére csökkent a magyar lakosság – volt évtizedek óta a Horvát Köztársaságban a legnagyobb sürgetője a társadalomtudományi, elsősorban a néprajzi kutatásoknak.⁴⁹ Az 1991-es szerb agresszióig a kutatók különösképpen a Duna és a Dráva összeshögellésében elterülő Drávaszög tradicionális népéletét térképezték fel legarányosabban és legrészletesebben. A Kárpát-medence egyik legjobban feltárt magyar néprajzi csoportja lett a drávaszögi, több mint két tucatnyi könyv és sok-sok tanulmány szól róla. Ez utóbbiak az anyaországi lehetőségek mellett a Horvátországi Magyarok Szövetsége gondozásában 1979 és 1990 között kiadott, Troszt Sándor által szerkesztett tíz évkönyvben – melyből egy összevont – jelenhettek meg. A nevezett időszakban ez volt az egyetlen olyan kiadvány, mely évi rendszerességgel lehetőséget biztosított a horvátországi magyar szerzőknek, kutatóknak a tudományos igényeket kielégítő helytörténeti és néprajzi tanulmányaik megjelentetésére. Ezekben a kötetekben több tucatnyi e témába vágó publikáció kapott helyet. A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége 1993-tól 2000-ig Lábadi Károly szerkesztésében Rovátkák címmel jelentetett meg évkönyveket, melyek egyebek mellett rendszeresen közreadtak horvátországi magyar helytörténeti, néprajzi és demográfiai témájú tanulmányokat. Szerkesztőváltás után pénzhiány miatt rendszertelen lett a kiadása, s a koncepcióváltás következtében az évkönyv leggyakrabban már csak informatív jellegű írások közlésére szorítkozik.

A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság megalakulásától kezdve nagy hangsúlyt helyez a magyar-horvát irodalmi – különös tekintettel Zrínyi Miklós opusára –, képzőművészeti és a közös művelődési kapcsolatok feltárására. Ennek eredményeként több alkalommal szervezett horvát-magyar konferenciát, melyeken egy-egy szakterület legnevesebb kutatói vettek részt a két országból, s elhangzott előadásait a későbbiekben kétnyelvű tanulmánykötetekben jelentették meg. A legtöbb értekezés új összefüggést és részeredményt tartalmazott, s ezáltal a belőlük összeállított kiadványok a horvátországi magyar tudományos könyvkiadás

⁴⁹ Az 1991-ig terjedő néprajzi kutatásokról készült összefoglaló megjelent: LÁBADI KÁROLY 2000

legértékesebb vonulatát gazdagítják (Horvátország/Magyarország 1995; Horvátország/Magyarország/Európa 2000; Zrínyi és Európa 1–2. 2000, 2003).

A HMDK kiadványainak sorában elsősorban a háborús események dokumentálására született meg két illusztrált füzet a szlavóniai magyarság településeiről, Kórógyról és Szentlászlóról.⁵⁰ Pataky András a menekültsorsról számol be megjelent kötetében.⁵¹ A szerző szabálytalan naplót írt a 20. századi háborús megpróbáltatásokról, melyben mind az egyéni, mind a közösségi szenvedések megfogalmazásra kerültek. Helytörténet, „néptörténet”, visszaemlékezés, időszerűség keveredik Dunai N. János kötetében, amelyek ugyancsak a Drávaszög és népének sok szenvedéséről, gazdag múltjáról szóló históriák⁵² a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság kiadásában. Korábbi gyűjtőmunka révén született meg a drávaszögi gyermekélet és játék szintézisre törekvő feldolgozása.⁵³ A magyarság millenniumára megjelentetett száz könyvből álló kismonográfia-sorozatban a Délvidéket, a Drávaszöget Laskó krónikája képviseli: fontos, egyetemes magyar művelődéstörténeti, irodalom- és egyháztörténeti, valamint néprajzi értékei miatt esett a településre a választás, s került a sorozatba.⁵⁴

A háborús korszak dokumentálásának lezárásaként született meg a *Szétszóratásban*⁵⁵ című kötetet, amely a megpróbáltatások esztendei során, intenzívebben azonban a reintegrációtól, 1998-tól követte és adatolta a történeteket: tanúságtételül főleg a jelhagyás igyekezetével készült népi írásos szövegek (naplók, versek, rajzok, vallomások) kerültek megmentésre, melyeket abból a meggondolásból készítettek, hogy jelet hagyjanak arra az esetre, ha íróik odavesznek. Válasz fogalmazódott bennük arra a kérdésre, hogy milyen mértékű és intenzitású volt a horvátországi magyarok népmozgása a háborúban (például összefoglalás készült a menekültek és menedékesek számáról), milyen demográfiai viszonyok alakultak ki a háború előtti állapothoz viszonyítva. Áttekintésre került a nemzetiségi intézmények (iskolák, egyházak stb.) és a karitatív szervezetek szerepe a túlélésben és az összetartásban. Véggövetkeztetésül kísérlet történt arra, hogy

⁵⁰ KELL JÓZSEF 1994; KELEMEN DÁVID 1997

⁵¹ PATAKY ANDRÁS 1997

⁵² DUNAI N. JÁNOS 1999, 2002, 2004

⁵³ LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA 2000

⁵⁴ LÁBADI KÁROLY 2002

⁵⁵ LÁBADI KÁROLY 2004

felelet fogalmazódjon meg mind a drávaszögi, mind az anyaországi fiatalok meghatározott körében a legfontosabb kérdésre: szerintük milyen jövő vár e maroknyi magyar népcsoportra.⁵⁶ Ebben az időszakban a könyvek több esetben horvátországi és anyaországi kiadók közös kiadásában jelentek meg, vagy ritkábban csak magyarországi kiadó vállalkozott arra, hogy horvátországi magyar tematikával jelentkezzen. A HunCro a pályázati pénzek függvényében jelenteti meg köteteit. Elsősorban a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsánál, valamint anyaországi pályázatokon elnyert forrásból finanszírozza könyveinek megjelenését.⁵⁷

A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége már a háborús években havilapot alapított: a Horvátországi Magyarság 1994-től 2001-ig Lábadi Károly szerkesztésében készült, majd néhány számot Kontra Ferenc állított össze, jelenleg Andócsi János a szerkesztője. A kiadvány többnyire a magyarság létkérdéseit feszegető és dokumentáló cikkek, tanulmányok megjelentetésére vállalkozott. 2002-től szerkesztőváltásra került sor: csak részben érvényesül a folyóirat korábbi célkitűzése, ezenkívül jóval kevesebb eredeti írást, tanulmányt jelentet meg, többnyire inkább átvett cikkekre vagy másodközlésekre szorítkozik.

A MESZ Hagyaték címmel 2007-ben indította el havi folyóiratát. Eddig tematikus számai jelentek meg.

Hozzáférhetőség: könyvtárak és terjesztési lehetőségek

Az 1991-es háború előtt a Horvátországi Magyarok Szövetsége arra törekedett, hogy tudományos célra is használható kézikönyvtárat hozzon létre. Ennek az állománynak nagy része azonban szétszóródott. A magyarságot a pélmonostori székhelyű Népegyetem központi könyvtára és a falvakba telepített fiókkönyvtárai látták el olvasnivalóval. Ez a hálózat is sérülékeny volta miatt a háborút követően csak részben kezdte el újbóli működését. Korábbi hatásköre máig nem teljesedett ki. Az országban az is gond, hogy nincs egyetlen olyan könyvesbolt sem, amelyik a magyar nyelvű horvátországi, illetve magyarországi kiadványok értékesítésére vállalkozna, s ellátná a könyvtárakat új művekkel. Mindezek a tények azt sürgetik, hogy létre kell

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ A HunCro által kiadott könyvek: FARAGÓ FERENC 1998; TAUSZ IMRE 2001, 2005; KISS MÁRIA MAGDOLNA 2007; IVÁN GÉZA–VARGA GYÖRGY 2007; LÁBADI KÁROLY 2008,

hozni mielőbb egy olyan jól felszerelt könyvtárat, ahol a magyar nyelvű tudományos irodalom a lehető legteljesebben elérhető legyen akár úgy is, hogy benne a nehezen megszerezhető műveket, ha már készült, CD-ROM-mal helyettesítsék. A 2007-ben az eszéki egyetem keretében létrehozott Magyar Nyelv és Irodalmi Tanszék kínálkozhat olyan lehetőségnek, ahol megalapozódhat a tudományos igényeket is kielégítő magyar állományú téka.

Összegzések, bibliográfiák

A horvátországi magyarság körében 1945 után nem folyt szervezett könyvkiadás, több esztendőnek el kellett elmúlnia, amíg egy-egy kiadvány megjelent. Az 1970-es évektől kezdődően változott meg gyökeresen a helyzet. Bár önálló kiadó nem jött létre, egy-egy érdekvédelmi szervezet, intézmény mégis vállalkozott kiadványok megjelentetésére. Ettől kezdődően horvát nyelvről magyarra fordított tankönyvek és tanári kézikönyvek is készültek. Ugyanerre az időszakra, pontosan 1976-ra datálható a tudományos igényességgel összeállított művek megjelentetésének kezdete (I. Baranya Júlia: *Vízbe vesző nyomokon c. helytörténeti esszéjének első kiadását!*). Sorra jelentek meg a helytörténeti, illetve néprajzi monografikus igényrel készült kiadványok. A déli szláv háború idején és az azt követő periódusban elsősorban a szétszóródás, a szétszórattatás és a megsemmisülés közelsége tovább sietette, hogy sorra jelenjenek meg a helytörténeti, néprajzi, demográfiai, kultúrtörténeti színezetű könyvek horvátországi magyar kutatóktól vagy olyan anyaországiaktól, akiknek kutatómunkája kötődik a vidékhez. Teljes listájuk azonban mindeddig nem készült el. Bibliográfiai adataik feldolgozása várat magára. Igaz, néhány publikáció csatolta megjelenéséig a hozzáférhető horvátországi magyar könyvek listáját, ám ezt teljesség nélkül tette, csak a felhasznált és hivatkozott irodalom felsorolása keretében történt rájuk utalás.

Lehetőségek és feladatok

Az eltelt tíz esztendőben megjelent kiadványok zöme anyaországi támogatással jelenhetett meg: elsősorban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának pályázatain elnyert összeg tette lehető kiadásukat, másrészt a Horvát Köztársaság állami költségvetésének, a nemzeti és etnikai kisebbségeknek nyújtott anyagi

támogatása segítette magyar nyelvű könyvek készítését. A támogatások többnyire pályázati rendszer keretében kerülnek kiosztásra, azonban az így elnyert összeg legtöbb esetben kevésnek bizonyul, hiszen az önrészt a meglevő egy-két igazából nem szakosodott önálló kiadó nem képes előteremteni, ugyanis ezek függőségi viszonyban álló intézmények, mert állami költségvetési támogatásból egzisztálnak és csak céleszközként felhasználható támogatásból gazdálkodnak. Saját bevételük úgyszólván alig van.

Megoldást jelenthet, hogy a Magyar–Horvát Kisebbségi Vegyes Bizottság ülésein az ajánlások közé már több alkalommal bekerült az a javaslat, hogy a kormányok kölcsönösen támogassák kisebbségeik könyvkiadását. Legutóbb a Vegyes Bizottság Zárában (Zadarban), 2005. május 5-én megtartott VII. ülésén az Ajánlások 7. pontja alatt került megfogalmazásra: „A Felek megerősítik korábbi ajánlásukat, hogy projekt alapon hozzájárulnak mindkét érintett kisebbség évenkénti legalább 3-3 irodalmi, tudományos és szakirodalmi művének kiadásához a két illetékes minisztérium közvetlen anyagi támogatásával.” Nagyjából ez az előirányzott mennyiség, amennyiben a gyakorlatban is érvényesülne, fedezné a fontos, a kisebbségi lét szempontjából jelentős munkák megjelentetését.

A magyar kormányzati munkában az eltelt években, ha nem is mindenkor azonos intenzitással, kiemelt fontosságúvá vált a határon túli magyarokról folyó gondoskodás, ezért az erről a rohamosan olvadó létszámú a közösségről szóló tudományos (néprajzi, szociográfiai, képzőművészeti, irodalomtudományi stb.) munkák további fokozott támogatása és folyamatos megjelentetése mind az anyaországi, mind a horvátországi magyar érdekszervezetek számára támpontul szolgálhatna a nemzetfenntartó stratégia kialakításában. Eredményeit nemcsak kulturális, oktatási intézmények, a határon túli magyarságot segítő alapítványok hasznosíthatják, hanem gazdasági szakemberek is tájékoztatást szerezhetnek arról a magyar kisebbségről, mely a regionális horvát-magyar együttműködésben fontos szerepet tölthet be, mert két kultúrát ismer, s ezt a tudását az anyaország előnnyel hasznosíthatja.

Anyanyelvű oktatás

A horvátországi magyar iskolarendszer jórészt teljesen felbomlott 1991-ben. A megszállt drávaszögi területen például mindössze hét tanító és tizennégy tanár, valamint két óvónő maradt. Naponta különböző települések között ingáztak, hogy valamilyen formában fennmaradhasson az anyanyelvű oktatás. A megszálló hatóságok a szerbiai tantervet tették kötelezővé, valamint bevezették a cirill betűs adminisztrációt. Megszüntették a két legnagyobb magyar iskolaközpont, a vörösmarti és laskói önállóságát, és összevonták az intézményeket. Az anyaországban oltalmat találó nagyszámú magyar és horvát menedékes gyermeknek a Baranya Megyei Pedagógiai Intézet hathatós támogatásával és a Horvát Oktatási Minisztérium Oktatásfejlesztő Intézetének szakmai segítségével 1991 őszén Zánkán, Harkányban, Mohácson, Siklóson és másutt menekültiskolák létesültek, ahol a horvátországi tantervek szerint az elmenekült horvátországi pedagógusok oktatták a gyermekeket. Az 1992-es tanévben 905 általános iskolás és 571 horvátországi, köztük jelentős számú magyar gyermek tanult ezekben az iskolákban. A megszállt területeken élő pedagógusok csak 1996 végén alkalmazhatták újból a horvátországi iskolai programokat, s néhány esztendőnek kellett elmúlnia, hogy stabilizálódjon a magyar iskolák helyzete.

A Horvát állam 2000-ben törvénnyel is rendezte a kisebbségi, nemzetiségi iskolák státusát.⁵⁸ Gyakorlatilag az óvodától a középiskoláig lehetővé vált az anyanyelven folyó képzés.⁵⁹ Legfőbb erénye közé tartozik a pozitív diszkrimináció, ugyanis a nemzeti kisebbség nyelvén folyó oktatást a horvátnál kisebb létszámú csoport, tagozat részére is lehet szervezni.⁶⁰ A kisebbség nyelvét a horvátok is tanulhatják azokban a járásokban, városokban, ahol a létszámtól függően hivatalos nyelv a kisebbség beszélt nyelve.⁶¹

A háborús évek során a magyar iskoláknak érezhető volt a vérvesztésük, ami azóta sem szűnt meg. A születések hihetetlen alacsony száma, és egy, a helyzetből fakadó jelenség járult hozzá a magyar tagozatok alacsony létszámához: a felszabadított horvát területekre menekült szülők gyermekeiket ottani horvát iskolákban taníttatták, anyanyelvi képzésben nem részesültek, s ez azt a veszélyt

⁵⁸ Törvény a nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatásáról és neveléséről. Száma: 016-01/00-01/02.

⁵⁹ Uo. 2.cikk.

⁶⁰ Uo. 3. cikk.

⁶¹ Uo. 10 cikk.

hordozta, hogy megszakad kapcsolatuk az anyanyelvi kultúrával. Ez a legtöbb esetben be is következett. Végül soron ennek a szemléletnek az lett a következménye, hogy több mint ötszáz esztendeig működő magyar iskolára – mint amilyen a kopácsi – is lakat került.

A több mint félezer éve működő kopácsi iskola sorsa 2005 tavaszán pecsételődött meg: gyermekhiány miatt megszűnt benne a tanítás. Tagozati iskolaként működött, a Laskói Általános Iskola szervezeti egységeként fogadta a falu alsós diákjait, akik az ötödik osztályt már Laskón végezték. Megszűnéséhez részben a gyermekhiány, másrészt a szülői magatartás vezetett: a szülők gyermekeiket nem a kopácsi iskolába írták, mert a pedagógiai színvonalat is sok esetben kifogásolták. Emiatt elsősorban a szomszédos bellyei iskola horvát tagozatába járatják, járatják őket abból a megfontolásból, hogy a kezdeti nyelvi nehézségek után, miután már elsajátították gyermekeik a horvát nyelvet, majd jobban érvényesülhetnek. A 2005–2006-os, szeptemberben kezdődő tanév négy kopácsi családot érintett. Közülük három volt a vegyesházasság, akik végül is az iskolaválasztáskor Bellye mellett döntöttek. A laskói iskola igazgatója a szülők döntéséről egy interjúban nyilatkozott: „A márciusban megtartott beszélgetésen az érintett szülők arról biztosították tanintézményünk küldöttségét, hogy a négy gyereket a kopácsi iskolába íratják, de azt sem titkolták, hogy szerintük a nagyobb létszámú osztályokban a gyermekek személyiségfejlődése és tanulmányi előmenetele biztosabb alapokon áll. Ekkor vettem fel lehetőségként a kétnyelvű oktatás bevezetését, tehát azt, hogy az oktatás heti négy magyaróra mellett horvát nyelven történjék, jóllehet a horvátországi magyar pedagógusok egyöntetű véleménye szerint egy horvát tagozat indítása a magyar tannyelvű iskolában az érintett intézménynek a megszűnés felé tett első lépés lenne. Ezt az »első lépést« követte a kopácsi szülők döntése, akik a négy gyereket Bellyére írták. A két negyedikes diák őszre Laskón tanul tovább. Egy általános iskola kihelyezett kisebbségi tagozatát egy-két diákkal is fenn lehet tartani, a jogszabályok ezt lehetővé teszik, de egy bezárt tanintézményt újraindítani roppant körülményes feladat.”⁶²

Ádám Jenő, a horvátországi magyarság parlamenti képviselője az iskolabezárással kapcsolatban nyilatkozta: „Sajnos, ma már a Drávaszögben is, ahol tömbmagyarságunk él, olyan eseményeknek, történéseknek lehetünk szemtanúi,

⁶² ÚMKÚ, X. évf., 18. sz. (2005. május 5.), 6–7.

melyek valós aggodalmat váltanak ki anyanyelvünk, nemzeti kultúránk megmaradásával kapcsolatban [...] Kopács „Lakossága évszázadokon át dacolt a portyázó, zsákmányozó éhes hadakkal. Igyekezett megőrizni nyelvét, kultúráját és hagyományát, és most az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén, mikor a többnyelvűség kérdéseessé válása megnyitja a lehetőségeket a kisebbségi nyelvek pozíciójának megváltozásához, a kopácsi iskola bezárása számomra végveszélyt jelent.”⁶³

A kopácsi iskola bezárása modellértékű a horvátországi magyarság oktatásában, mert azt példázza, hogy a szülői felfogás, a pedagógusok belenyugvása a megváltozhatatlannak tűnő helyzetbe, sajnos, akadályt gördít az anyanyelvi kultúra megismerése és elsajátítása felé vezető útra, s végeredményként az anyanyelvi oktatás tradíciójának megszakadásához vezet. A csökkenő érdeklődést horvát tannyelvű tagozat megnyitásával kísérelik meg ellensúlyozni, melynek a magyar osztályok létszámának apadása lesz a következménye, vagy ha a szülők többsége mégis a szomszédos települések horvát tagozataira íratják gyermekeiket, az iskola léte is végképp veszélybe kerül. A drávaszögi fél évezredes magyar oktatáson a kopácsi iskolabezárás jelentette az első tragikus repedést, mert olyan településen került rá sor, ahol a lakosság döntő többsége magyar. Az iskolafogyatkozásnak azonban újabb fejezetei is nyíltak: 2005 őszétől a karancsi magyar tannyelvű alsó tagozat megmaradása vált kérdéseessé. Az utolsó pillanatban mégis olyan döntés született, hogy három magyar gyermekkel továbbra is működik. Az elkövetkező években amennyiben nem lesznek újabb jelentkezők, ott is megszűnik a magyar nyelvű oktatás. 2005 őszére mindössze három kisiskolás maradt az alsó tagozatban, de mégsem szűnt meg a magyar oktatás. A 2006–2007-es őszi tanévkezdéskor a csúzai tagozati iskola is majdnem bezárt: a szülők érdektelensége miatt a magyar első osztály mindössze 2 gyermekkel csak nagy nehézség árán indulhatott. A létszám megtartása érdekében 2005 szeptemberétől például a laskói iskola alsó tagozatán horvát tagozat létesült!

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a magyar tagozatok tanulók száma folyamatosan csökken: már többen vannak azok, akik nyelvápolásra járnak, azaz horvát tagozaton tanulnak, csak kis heti óraszámmal ismerkednek anyanyelvükkel.

⁶³ In MAGYAR NAPLÓ, III. évf. 21. sz. (2005. szeptember 22.), 11. p.

Közpon ti iskola, 1–8. osztály	Tagozati iskola, 1–4. osztály	Év/tanuló							
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Laskó		79	77	50	69	71		80	
	Kopács	10	9	9	5	3			
	Várdaróc	20	24	23	13	19			
Összesen		109	110	117	87	93		80	
Vörösm art		105	105	76	88	91		138	
	Csúza	22	23	21	20	19			
	Sepse	18	14	6	12	9			
	Újbezdán	27	25	24	23	28			
Összesen		172	167	127	143	147		138	
Herceg szőlős	Karancs	4	4	3	3	3		3	
Összesen		4	4	3	3	3		3	
Mindösszesen		285	281	247	233	243		221	

A tanulók megoszlása a drávaszögi magyar tannyelvű iskolákban

A létszámcsökkenés igazi tragikuma a 2007–2008-as tanév őszi iskolakezdetekor mutatkozott meg. A korábbi esztendőkhöz viszonyítva magyar tagozatra nagyon kevés elsőt írtak a szülők:

Iskola	Elsős tanuló
Laskó	4
Kopács	–
Várdaróc	7
Vörösmart	5
Csúza	4
Sepse	3

Újbezdán	5
Karancs	–
Összesen	28

Az átiratkozások mértékére az óvodai létszámok is rávilágítanak. A magyar nemzetiségű gyermekek közül a 2006–2007-es iskolaévben a kopácsi óvodába 17, a várdaróciba 15, a laskóiba 18, a csúzaiba 16 és a vörösmartiba 23 főt tartottak nyilván. A 89 óvodás között – bár erről nem készült kimutatás – találhatóak vegyes házasságból származó gyermekek is, ezenkívül nem mindannyian érték még el a beiskolázáshoz szükséges életkort, azonban ennek ellenére is aránytalanul nagy a különbség az óvodások és az elsősök létszáma között: első osztályba, magyar tagozatra mindössze 31 százalékuk kezdett el járni.

Az életbelépett szociális intézkedések sem javítottak a helyzeten, ugyanis ez a tanév arról is emlékezetes marad, hogy az általános iskolások és az elsős középiskolások ingyenesen jutottak a tankönyvekhez. Jelentős ez a segítség, ugyanis a felmérések alapján a kétgyermekes szülőknek több mint ezer kúnát kell az iskolakezdésre költeni.

A konszolidáció, a magyarság intézményrendszerének háború utáni erősödése az aggasztó fogvatkozás ellenére is jelentős fordulatot hozott az oktatási rendszer kiteljesedésében. Új iskolaépületben Eszéken 1999-ben megnyílt a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ. Helyének kijelölését viták előzték meg, ugyanis többen azt javasolták, hogy magyar nyelvi környezetben, Laskón vagy Vörösmarton működjön, a legnagyobb magyar tannyelvű központi iskolák valamelyikében, ahol aránylag mindkét iskolaépület újnak számított, s hozzáépítéssel, néhány új tanteremmel, tornacsarnokkal és kollégiummal kiegészítve minden oktatási-nevelési követelményt meg lehetett volna teremteni. A választás mégis Eszékre esett, ahol a tanulók nem anyanyelvi környezetben tanulnak. Legtöbbjük kollégium hiányában naponta kénytelen utazni. Bár folyamatosan történnek erőfeszítések a kollégium felépítésére, a kérdés mielőbbi megoldása legalább olyan fontos és sürgető, mint az iskolaépület elkészítése volt. Az előrejelzések szerint csökken a középiskolába iratkozók létszáma. A születések kis száma miatt ugyanis évről évre kevesebb lesz, aki magyarul fejezi be az általános iskolát. A másik agasztó tényezőnek az számít, hogy a szülők közül – akárcsak az általános iskolások esetében – a jobb érvényesülés reményében egyre többen iratják

gyermeküket horvát középiskolába. Hosszabb távon e két ok az iskolaközpont elsorvadásához is vezethet.

A kezdőévben az iskolaközpontban négy tanulóval gimnáziumi tagozat is nyílt, amely a továbbtanulásra készítette fel. Mivel tovább tanulás céljából nem minden végzett szeretett volna főiskolára vagy egyetemre iratkozni, ezért fokozatosan újabb három szakot – közgazdaságit, bolti eladóit, 2005-ben idegenforgalmi-szállodaiparit – indított a HMOM Központ. Az oktatási intézmény tanári kara úgy vélekedik, hogy tanulóik olyan szakképzettség birtokában fejezhetik be tanulmányaikat, melynek segítségével jó eséllyel helyezkedhetnek el. Az aránylag magas munkanélküliség mellett elhelyezkedési esélyeiket elsősorban szak- és nyelvtudásuknak, valamint viselkedéskultúrájuknak köszönhetik.⁶⁴ A 2006-os tanévig a hat gimnáziumi évfolyamon 46 diák fejezte be tanulmányát. A bolti eladók négy évfolyamán 32-en, a közgazdasági szak három évfolyamán 30-an végeztek. A 108 tanuló közül 38-an, azaz 35 százalékuk iratkozott többnyire anyaországi egyetemre. Diplomaszerezés után azonban többen Magyarországon maradtak, de számukról nem készült megbízható kimutatás. Ők a horvátországi magyarság szellemi veszteségét szaporították. Ezt azonban csökkentheti, semlegesítheti az eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetemen 2007 őszétől elindult anyanyelvi képzés, miáltal a középsikolai központ is felértékelődik: lesz honnan tovább lépni azoknak, akik magyarul kívánnak tovább tanulni, ugyanis az anyanyelvi képzés teljes vertikuma rendelkezésükre áll.

2007-ban 13 elsős középiskolás iratkozott a központba: az idegenforgalmi szakra 6, gimnáziumba 4, kereskedői szakra 3 fő.

Az iskolákban dolgozó pedagógusok két szakmai szervezetbe tömörültek. A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének ernyőszervezete a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma, míg a Magyar Egyesültek Szövetségéé a Horvátországi Magyar Pedagógusok Szövetsége. A két szakmai szervezet között azonban ridegnek mondható a viszony, az együttműködésre kicsiny a hajlandóság.

Magyar nyelvet eddig felsőfokú tanintézményben csak a zágrábi egyetem Bölcsészettudományi Karának hungarológiai tanszékén oktattak, ezenkívül az eszéki egyetem magyar lektora tartott magyar nyelvi tanfolyamokat. A magyar kisebbség

⁶⁴ CSAPÓ NÁNDOR 2006. 10.

részéről felmerült az igény, hogy ennél szélesebb alapokra helyezték a szakmai képzést. A magyar nyelvet és irodalmat olyan fokon sajátíthatják el, hogy az általános és középiskolában taníthatják a magyar nyelvet és irodalmat. Szakmai továbbképzés révén megállják helyüket a rádió, a tévé és az írott sajtó, valamint a könyvkiadás, az idegenforgalom területén.

A magyar nyelvtanulás lehetősége nem előzmények nélküli: az eszéki egyetem pedagógiai tanszékén az 1982/83-as tanévben folyt már magyar nyelvű képzés az osztálytanítók és anyanyelvápolók részére. Néhány évvel később azonban ez a lehetőség, sajnos, megszűnt.

Ilyen előzmények után került sor az eszéki egyetemen, a bölcsészettudományi karon a magyar nyelv és irodalom tanszék megalapítására. Szakmai tervzetének létrehozásával az óvodától, az általános és középiskolán keresztül az egyetemi szintig lehetővé válik a magyar nyelv és irodalom tanulása, továbbá a főiskolai diplomával rendelkező magyar tanárok is megszerezhetik az egyetemi oklevelet.

A Magyar Nyelv és Irodalmi Tanszéken a képzés, akár csak a horvát egyetemeken, a 3+2 bolognai modellen alapszik. Az első három év (hat szemeszter) alapidiplomás képzés, mely szakpárokban valósul meg. A magyar nyelv és irodalom mellé az eszéki Egyetem Bölcsészettudományi Karáról bármely kétszakos tárgy választható.

A negyedik és ötödik tanévben a diplomás képzésre kerül sor. A hallgatók két szakirány, a pedagógusi és a kommunikációs közül választhatnak.

A hallgató három év után befejezheti tanulmányait, vagy még két esztendőig folytathatja.

A tanszékre mindazok beiratkozhatnak, akik középiskolai tanulmányokat (elsősorban gimnáziumit) folytattak, és záróvizsgát tettek. Azok, akik már rendelkeznek valamilyen főiskolai diplomával, tanulmányaikat a diplomás képzésben, a mesterszakon folytathatják.

Az alapidiplomás képzés után a hallgatók olyan nyelvi ismeretekre és tudásra tesznek szert, melyet a sajtós, a rádiós, a televíziós munka során és az élet más területén, könyvtárban, önkormányzatoknál, művelődési intézményeknél stb. érvényesíthetnek.

A magyar irodalom és nyelv szakos hallgatók 2007 őszétől a következő szakpárosításban folytathatták tanulmányaikat:

- magyar nyelv és irodalom – horvát nyelv és irodalom,
- magyar nyelv és irodalom – történelem,
- magyar nyelv és irodalom – angol nyelv és irodalom,
- magyar nyelv és irodalom – német nyelv és irodalom.

A 3 éves képzés után az akadémiai besorolás alapján a végzettség megnevezése: *a magyar nyelv és irodalom baccalaureusa*.

Az alapdiplomás képzés után vagy már valamilyen megszerzett főiskolai diplomával lehet felvételt nyerni a kétéves diplomás (négy szemeszteres) képzésre, melyen két szakirány közül választhatnak a hallgatók:

- *Pedagógiai szakirány* elsősorban a magyar nyelv és irodalom oktatására készít fel.
- *Kommunikációs szakirány* a sajtó, a rádió, televízió és az idegenforgalom számára hasznosítható tudással látja el a hallgatókat.

Mindkét szak egyenértékű, s az akadémiai besorolás alapján a diplomába *kommunikációs menedzser–hungarológus* képzettség kerül feltüntetésre.

Az 2007–2008-as tanév őszi félévére 44 hallgató jelentkezett, közülük húsz nyert felvételt.

Hitélet és anyanyelv

Az 1991-es szerb megszállást követően – akárcsak a közösségi élet bármilyen más formája – a Drávaszögben a hitélet gyakorlása is majdnem teljesen megbénult. A bevonuló szabadcsapatok első célpontja több esetben templom, parókia és más egyházi intézmény volt. A bellyei református templom 1992. augusztus 20-án teljesen leégett, 1993. január 12-én gyújtogatás következtében kiégett a laskói református templom is, tűzben olvadtak szét Angster-orgonájának sípjai. Sepsén és Kőben, Hercegszőlősen, Vörösmarton többször teljesen kifosztották a templomokat. A nagy szükségben az épségben maradt isteni hajlékok ökumenikusak lettek, minden hívőt befogadtak, felekezettől függetlenül.

A katolikus papokat az utolsóig elüldözték a megszállók, csak néhány, minden bátorságát összegyűjtő református lelkész maradt otthon. Kiszolgáltatták a szentségeket, temettek, néha eskettek, még kevesebbszer kereszteltek. Szinte nem volt olyan nap, mikor ne kellett volna a nyitott sír mellé állniuk, s vigaszt mondani az itt maradottaknak, ha egyáltalán a fiak odaállhattak a szülők vagy nagyszülők koporsója mellé. 1992 és 1996 között csak Alsó-Baranyában 556 alkalommal

temettek 170 reformátust és 386 katolikust. Mindössze hét házasságkötés történt, s csak 47 alkalommal kereszteltek. A konfirmáltak száma is csak 34 volt. Ahogy fogyatkozott a falvak népe, úgy apadt az eklézsiák lélekszáma: a Drávaszögben 1969-ben 3022, a háborút megelőzőn 2483 reformátust tartottak nyilván. 1993-ban ez a szám 1513-ra süllyedt. 970-en hiányoztak. Akárcsak a népszámlálási adatok, az egyháztagnak listájára ugyancsak az egyértelmű fogyatkozás a jellemző: 1969-ben a gyülekezetekről készített kimutatás a Drávaszögben 3022, Szlavóniában és a daruvári, valamint a murántúli misszió területén 3102 lelket vett nyilvántartásba. Horvátországban összesen 3124 tagja volt a református egyháznak.⁶⁵ A 2001. évi népszámláláskor már csak 4053-an vallották magukat az egyházhoz tartozónak.

A katolikus közösség száma a drávaszögi magyar falvakban 3500 körüli volt a háborút megelőzően. A 2001. évi népszámlálás felekezeti hovatartozását tartozó adathalmazból nem lehet kikövetkeztetni, hány magyar katolikus él Horvátországban, ugyanis nemzetiségi bontásban nem készült felmérés a hívek számáról. Helyzetük alakulásába mindenkor beleszólt a történelem: a szerémségi és a szlavóniai katolikusok 1920 után a diakovári (djakovói) bosznia-szerémségi püspökséghez tartoztak. Ehhez az egyházmegyéhez csatolták a Drávaszöget is, ahol Kiskőszegen, Baranyakisfaludon, Darázson, Bellyén, Dárdán, Hercegszőlősen és Vörösmarton tartottak magyar nyelvű szentmiséket. A katolikus hívők számáról nem készültek kimutatások, ugyanis a horvát és magyar hívők száma még azon a településeken is egybemosódott statisztikákban, ahol jelentős volt a magyar közösség.

A katolikus templomokban 1993-ban csak hat településen folyt magyar igehirdetés, a többiben horvátul vagy két nyelven. A háború előtt, 1991-ben a katolikus hívők száma így alakult a Drávaszögben: Bellye 600, Laskó 300, Kopács 30, Hercegszőlős 900, Karancs 300, Sepse 150, Kő 100, Vörösmart 1200, Csúza 300.

A katolikus egyház a háborút követően is megőrizte struktúráját, azonban a drávaszögi magyarságnak csak egyetlen magyarul beszélő lelki gondozója van, Beer Gergely batinai-kiskőszegi plébános, aki a következőképpen nyilatkozott a drávaszögi magyar katolikusok hitéletéről: „Elsősorban összetett a helyzet. Úgy veszem észre, hogy a magyarság eléggé el van anyátlanodva. Tekintettel, hogy az emberek nagyon nehezen élnek és sokan elmennek Baranyából a jobb jövő

⁶⁵ Az adatokat közli: Református képes naptár és olvasókönyv az 1971. évre. 46. p.

reményében. Nem tudom, sok az idős, nagyon sok temetés van, kevés a keresztelő. Például csak az idén (2006-ban L. K.) Batinán, azaz Kiskőszegen tizenhárom temetés volt eddig és csak két keresztelő. Azt hiszem, ez önmagáért beszél. Ez statisztikai adat.

– Az egyház a reményt hirdeti. Azon túl tehet-e még valamit?

– Hát elsősorban a magyarságnak itt kenyér kéne, a minimumot meg kell neki adni, tehát először az anyagi dolgokat és utána a többit. Itt ez a probléma. Ha végignéznék, látom, hogy az egész Baranya le van épülve. Az emberek jövőt itt nem látnak. Csúzán látok valami próbálkozást. Simics József úr – aki horvátországi vállalkozó, félig magyar, félig horvát – az most jelenleg épít egy templomot. Csúzán ugyanakkor ő úgy próbálja felemelni a falut, hogy munkát adott a csúzai embereknek. Újabban meg hallottam, hogy 2000 kúnát ad fiatal pároknak, akik vállalnak gyereket.

– Milyen korúak látogatják a szentmiséket?

– Tekintettel arra, hogy a falu elöregedett, főleg idősek látogatják. Batinán az iskolában 62 gyerek jár. Ez is egy adat, amelyik rávilágít arra, hogy elég rossz állapotok vannak.

– Van néven nevezhető oka, hogy a fiatalok elmaradnak a szertartásokról?

– Nagyon sokan elvándorolnak, pont a munka miatt sokan elmennek Magyarországra tanulni. Akik Magyarországon tanulnak, azok már épp az anyagi dolgok miatt nem akarnak visszajönni ide Horvátországba. Ugyanakkor, akik vissza is jönnének, hogyan tudnak munkát kapni Horvátországban, ha nem tudják a horvát nyelvet, az ország a hivatalos nyelvét. Ez itt egy probléma

– Ahhoz, hogy a hívek a magyarlakta falvakban anyanyelvükön gyakorolhassák hitéletüket, magyarul beszélő papokra is van szükség. Látszik-e remény arra, hogy belőlük lesz utánpótlás?

– Persze, hogy van remény. Az idén Diakováron pappá szentelnek egy diakónust. Van Vörösmarton egy teológus szintén magyar nemzetiségű, ő három éve jár Diakováron egyetemre, és van, aki most fejezte be a 8. osztályt, reményeim szerint később ő is befejezi a gimnáziumot Pécsen, majd a teológiát. Tehát ami a hivatást illeti, itt látok jövőt. Oda is fogják őket helyezni, ahol a magyarság él, főleg Baranyába.”

Amint Horvátország kivívta függetlenségét, a református egyház kiszakadt a jugoszláviai református egyházból, s 1993. január 31-én a már szabad horvát területen, Rétfaluban megalakult a Horvátországi Református Keresztyén Egyház. A háborús évek azonban rányomták bélyegét működésére: csak azokkal törődhetett, akik a felszabadult területeken tartózkodtak, a reformátusság jelentékeny része azonban 1997-ig a megszállt Drávaszögben, valamint az anyaországban menedékesként élt, s ők nem igen szólhattak bele egyházuk életébe. Hat éven keresztül zsinatra sem került sor, ezért a megalakulást és a működést, a döntéshozatalt többen kifogásolták. A kánonalkotó összejevetelt 1999. június 12-én Kopácson tartották. Az egyházközségek küldöttei a gyarapodás, az építkezés és a lelki megerősödés reményében ott fogadták el egyházuk új nevét – Horvátországi Magyar Református Keresztyén Egyház (HMRKE) – és alkotmányát. A Horvátországi Református Keresztyén Egyház jogutódjaként deklarálta magát, melyet azóta is megkérdőjelez és nem fogad el a Horvátországi Református Keresztyén Egyház, mely úgy véli, a HMRKE szakadt ki a meglévő egyházszervezetből. Az újonnan létrejött egyházalakulathoz hét anyaegyház – Bellye, Csúza, Eszék, Hercegszőlős, Kopács, Szentlászló és Vörösmart – tartozik, de szóránymissziói tevékenységet is folytat. Az egyház szuperintendenst választott, s székhelyül Kopácsot jelölte ki. A szolgálatot négy lelkész látja el a gyülekezetekben. Időszakos kiadványként Református Élet címmel jelentet meg kiadványt, valamint a Baranyai Egyházmegye lelkészeivel közösen állítják össze az Évkönyvet.

A kánonalkotó zsinat utáni helyzetre azonban a további a polarizálódás, a szétválás és kiválás lett a jellemző.

A szakadás után a horvátországi magyarság másik fele továbbra is a Horvátországi Református Keresztyén Egyházban maradt, amely 2005. március 31. óta hivatalosan Horvátországi Református Kálvini Egyháznak nevezi magát. Az egyházszervezet országos, két esperességbe, a baranyaiba és a szlavóniaiba tartoznak a gyülekezetei. A Magyarországi Református Egyház Horvátországban elismerte törvényes református egyháznak, „mely a 16. századi reformáció örökségét hordozz”. Alkalmi kiadványa a Református Lap. A HMRKE megítélése szerint alkotmányában, dogmatikájában, liturgiájában, református tradíciójában eltér az 1993. évi zsinaton elfogadottaktól.

Az egységes református egyházzal 2001-ben tizenkét taggal levált a tordincai esperesség, amely mindaddig az utolsó horvát református közösségnek számított,

amelyet még Sztárai Mihály reformált. A gyülekezet Horvátországi Protestáns-református Keresztyén Egyház néven jegyeztette be magát, székhelye Tordinci. Önállósodott a zágrábi egyházközösség is, melynek működéséhez az anyagi eszközöket az amerikai presbiteriánus egyház, a Presbyterian Church USA biztosította. A kiváltak közé tartozik még az eszéki székhelyű úgynevezett Evangélikus-református Egyházközösség, valamint az ugyancsak eszéki bejegyzésű Református Egyházközösség Eszéki Központja (Reformirana Crkvena Općina Centar Osijek).

A horvátországi református egyház szervezete nemcsak a háború esztendeiben vérzett ki, hanem békeidőben is folytatódott elgyengülése, atomizálása, melynek következtében a bizalmatlanság és a bezárkózás, párbeszéd hiánya lett úrrá a gyülekezeteken.

A horvátországi reformátusság jelenkori történetét összegző egyik kézirat helyzetértékelésének summázatában olvasható: „A megmaradás e tájon mindig is nehéz volt. Meneteltek erre ellenséges haderők, voltak határmódosítások, országok változtak, de a nép maradt. Igaz, sokszor megfogyatkozva, meggyengülve, de valahonnan mindig erőt tudott meríteni, és meg tudott újulni. Bizonyára a jelen lévő széttagozottság, széthúzás, ellenségeskedés is gyengíti és rombolja a közösséget. De talán majd most is erőt tud valahonnan meríteni magának, meg tud újulni, és majd eljön az a pillanat is, amikor az egykori itteni szuperintendens, Veresmarti Illés szavait idézve azt mondhatjuk: »Véget kellene immáron vetni minden haszontalan vitatkozásnak.«⁶⁶ Ha ez belátható időn belül nem történik meg, az erodálódás tovább folytatódik.

Mindkét történelmi egyháznál azonos gond jelentkezik: visszaszorul az anyanyelven történő igehirdetés. Bár a katolikus egyházban a II. vatikáni zsinat után kötelezővé vált, a gyakorlatban Horvátországban ez teljes egészében mégsem valósult meg, mert a magyarul beszélő közösségek legtöbbségében a liturgia nem anyanyelven folyik. Oka abban rejlik, hogy jelenleg még hiány mutatkozik magyar vagy magyarul is beszélő papokból. A református egyház osztódásának következtében némely gyülekezetben ugyancsak háttérbe kezd szorulni az anyanyelvű istentisztelet, megtörik a 16. század óta tartó gyakorlat, mely szerint az egyház az anyanyelv, a magyar nyelv őrzője is, ugyanis a levált közösségekhez tartozók többsége már egyáltalán nem, vagy nagyon

⁶⁶ VARGA GYÖRGY–KERESZTES DÁNIEL–C. J. SUMMERS–HAMARKAY EDE é. n. 5. p.

alacsony fokon beszéli anyanyelvét – horvátul jobban ért, ez a nyelv lesz a liturgia nyelve. Identitástudatuk és anyanyelvismeretük kicserélődik, a nyelvváltás az identitásváltás velejárójává válik. Hiába biztosított a szabad anyanyelvű vallásgyakorlás, ha az egyházak képtelenek alkalmazkodni az elvárásokhoz, aminek következtében gyűjthetők a következőhöz hasonló kijelentések: „Aki más vallásúval és nemzetiségűvel köt házasságot, az nemcsak magyar nyelvét, hanem még a vallását is előbb-utóbb feladja.”⁶⁷

Intézmények, civil szerveződések szerepe az összetartásban és túlélésben

Már a háború előtti időkben érezhető volt, hogy a magyarság intézményrendszere hiányos. Az 1991-ben kezdődött háborúban azonban ez a labilis szerkezet is végveszélybe került. A megszállás éveiben ugyanis a terület az ún. Krajinai Köztársaság része lett, s vezetői mindent megtettek annak érdekében, hogy átrajzolják etnikai térképét, s elhamvasszák az ott élők, köztük a magyarság kultúráját.

A háború előtti államrészben országos szervezatként a Horvátországi Magyarok Szövetsége tevékenykedett. Működése gyakorlatilag művelődési rendezvények szervezésére korlátozódott, erőnlétét nem gyarapította az érdekképviseleti szerepe, amelyre törvényes kerete sem adódott. A háborús események során a szervezet irányítója és az elnökség közötti kapcsolat megromlott, ezért megszületett az elhatározás, hogy megszüntetik az egyéni célokat és ambíciókat segítő HMSZ-t, s helyette a horvátországi magyarság teljes körű képviseletét felvállaló civil társadalmi szerveződést hoznak létre.

A Horvátországi Magyarok Szövetségének ideiglenes Elnöksége és a horvátországi magyar értelmiségiek kezdeményezésére Zágrábban 1993. április 6-án megalakult a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége. A Horvát Igazságügyi és Közigazgatási Minisztérium 1993. május 17-én végzést hozott, amelyben megállapította, hogy az alapítók eleget tettek a törvényes követelményeknek, s a szervezetet bejegyezte a Horvát Köztársaság polgári társulásokat tartalmazó nyilvántartásába.

Az alapítók azt deklarálták, hogy a Horvátországi Magyarok Demokratikus

⁶⁷ Rétfalusi adatközlő.

Közössége (HMDK) egységes, demokratikus, pluralista és pártok feletti szervezet. A Horvát Köztársaság magyarságának, társadalmi szervezeteinek, egyházainak önkéntes nemzetiségi társulása, amely kulturális, gazdasági, szociális, azaz teljes érdekképviselői szervezatként tevékenykedik.

Tevékenységének alapja az a törekvés, hogy megőrizze és fejlessze a horvátországi magyarság nemzeti identitását. Szervezze és összehangolja az alkotótevékenységet a kultúrában, az oktatásban, a gazdaságban és az élet egyéb területein. Küzd azokért a jogokért, amelyek a köztársaságban élő magyarok számára szavatolják az egyenrangúságot. Meg kívánja őrizni a horvátországi magyarság integritását. Gondot visel a magyarság alkotmányos és jogi helyzetéről. Síkraszáll az anyanyelv megtartásáért, ápolásáért és alkalmazhatóságáért. Az anyanyelvi tájékoztatás érdekében hetilapot, évfolyamos folyóiratot, naptárt jelentet meg, s egyéb kiadói tevékenységet folytat, valamint szorgalmazza az elektronikus tájékoztatási eszközök magyar műsorainak bővítését és fejlesztését. Támogatja és szervezi az etnikum hagyományainak, életének, helyzetének tudományos kutatását. Segíti az öntevékeny művelődési, hagyományápoló törekvéseket. Kiemelt fontosságot tulajdonít az anyanyelvű óvoda- és iskolahálózat szavatolásának, működésének és fejlesztésének.

Alapokmányukban rögzítették, hogy céljaik megvalósítása érdekében a köztársaság törvényeivel összhangban gazdasági vállalkozásokat kezdeményeznek, humanitárius szervezetekkel működnek együtt. Hazai és nemzetközi szervezetekhez csatlakoznak, amelyek a kisebbségek érdekében munkálkodnak.

A működésükhöz, céljaik megvalósításához szükséges anyagiakat állami támogatásból, gazdasági tevékenységből, pénzadományokból, alapítványi eszközökből és a tagdíjból teremtik elő.

A szervezet székhelyül az alapítók Eszéket választották.

A magyarság politikai érdekképviselőiben a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége profibbnak bizonyult elődjénél, a Horvátországi Magyarok Szövetségénél: magyar képviselőt juttatott a parlamentbe, a mandátum máig betöltött. A mindenkori képviselőnek fontos szerepe van abban, hogy hatékony kapcsolatrendszert épít ki a horvát és magyar kormányzervekkel, valamint parlamenti pártokkal.

Az önszerveződés eredményeként Zágrábban 1996. január 27-én alakult meg a Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság. A 65 tudományos

fokozattal rendelkező alapító tag a társaság céljaul és rendeltetéséül azt tartotta legfontosabbnak, hogy egybegyűjtse a tudományok, a technológia, a művészetek és a közművelődés területén tevékenykedő horvátországi magyar alkotókat. A Társaság céljaul jelölték meg, hogy fejlessze és népszerűsítse a tagok tudományos, technológiai, művészeti és kulturális továbbkésztését, segítse elő a horvátországi és a külföldi kollégákkal, valamint rokon intézményekkel való kapcsolatteremtést és -tartást. Az Alapszály törekvései között szerepel, hogy a Társaság a horvát-magyar kisebbségvédelmi egyezményvel összhangban, valamint Magyarország és Horvátország között 1995-ben megkötött Tudományos, közoktatási és kulturális egyezmény minél teljesebb megvalósítása érdekében hozzájárul a Horvát Köztársaság és a Magyar Köztársaság közötti mindennemű együttműködésének fejlesztéséhez; A Társaság rendelkezésére álló kommunikációs eszközök segítségével – az elektromos postát is ideértve – a meglevő hazai és külföldi adatbázisok használatát és bővítését, valamint újak létrehozását tervezi; A Társaság foglalkozik a hazai és külföldi ösztöndíjakról és szakmai továbbkésztésekről szóló információk továbbításával; Vállalja hazai és külföldi tudományos folyóiratok beszerzését és terjesztését Folyóiratokat, könyveket és más publikációkat ad ki; A Társaság előadásokat és tanácskozásokat szervez... meghatározott tevékenységének szakterületén belül, pályázatokat ír ki, megteremti országon belül és a külfölddel való könyvcseré, valamint a könyvkölcsönzés lehetőségét, szakvéleményezést szervez, segíti az egyetemi hallgatók és az ifjú szakemberek tudományos és szakkésztését, pályaválasztásukat vagy esetleges átkésztésüket, a vállalkozók továbbkésztését stb.; Bővíti az együttműködést a hazai és külföldi intézményekkel és személyekkel a tudományos kutatásban, a technológia, a művelődés és művészetek terén; Megkülönböztetett figyelmet szentel a horvát-magyar tudományos, szakmai, illetve kulturális együttműködés fejlesztésének. kapcsolatot teremt más magyar tudományos és egyéb intézményekkel, valamint a világ bármely táján élő egyénekekkel is. Síkraszáll az ún. magas színvonalú kulturális termékek cseréje a Horvát és Magyar Köztársaság között; Fenntartja és fejleszti a kapcsolatokat a Horvát Köztársaságban működő minden szervezet között.

Azok a művelődési egyesületek, amelyek elégedetlenek voltak a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösség művelődéspolitikájával, 1998-ban zágrábi székhellyel megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ). Tizennyolc egyesület csatlakozott a társuláshoz. Célkitűzésül fogalmazták meg az alapítók: „A

MESZ rendeltetése a magyar egyesületek és művelődési egyesületek egybegyűjtése a Horvát Köztársaságban azzal a céllal, hogy összeegyeztesse és meghatározza a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség közös érdekeit, képviselje ezeket az érdekeket tevékenységének minden területén és szegmentumában, s hogy hatékony együttműködést létesítsen közöttük.” Tevékenységi területükhöz sorolják az iskoláztatást, oktatást, tájékoztatást, kiadói tevékenységet, kulturális alkotótevékenységet, a tudományt, művészetet, gazdaságot, a szociális kérdéseket, valamint a sportot.

Mivel a bibliai hét szűk esztendő csapásával felérő, 1991-től 1998-ig terjedő háborús időszak mérhetetlenül sok pusztítást okozott mind az emberéletben, mind az épített környezetben, a néprajzi és helytörténeti gyűjtemények sem lettek megkímélve, melyeket zömmel a helyi művelődési egyesületek tartottak fenn és gondoztak. A vörösmarti, a laskói és a kopácsi állományának jelentékeny része vagy megsemmisült, vagy elrabolták. A magyar szellemi és tárgyi tényezőket a megszállók egyszerre gyengítették és pusztították, ennek következtében a drávaszögi magyarság társadalmi ökológiája elkezdett felbomlani. Szerencsére, nem következett be a végleges pusztulás, mert 1998-ban megszűnt a megszállás, de egy sor nehezen megválaszolható kérdés vetődött fel. Hogyan lehet ezt a folyamatot megállítani? Hogyan lehet visszaállítani a korábbi állapotot, hogyan lehet pótolni az odavesztett értékeket? Egyöntetű volt a vélemény: Legelőször azokat a gazdasági körülményeket kell újból visszaállítani, melyek segítik a fizikai megélhetést és megmaradást. Támogatni kell a kulturális, társadalmi élet újbóli megszervezését, a nemzetiségi intézmények folyamatos munkáját. A horvát törvények nem akadályozzák ezeket a törekvéseket. Emellett azonban az anyaország segítségére is szükség van, hogy az egyetemes magyar kultúrából erőt és energiát meríthessenek a drávaszögi magyarok. S ha lesznek anyaországi múzeumi szakemberek, akik segítő kezet nyújtanak, hogy a kis falusi gyűjtemények, ha megfogyatkozott kiállítási tárgyakkal is, újból megnyílhassanak, akkor a reményvesztettségnek is útját lehet állni. Mert minden gyűjteményt azzal a céllal hoztak létre, hogy igazolják: az elődök gazdagon megrakott kaptárakat hagytak utódaikra, s a bennük rejtekező múlt tisztelete erőt és kitartást adhat az újrakezdéshez és talpraálláshoz.

A megtartó emlékezet és hagyomány

A legfontosabb következtetések közé tartozik, hogy a nagy lélekszámcsökkenés (az 1991-től 2001-terjedő időszakban a horvátországi magyarság lélekszáma 25,7 százalékkal lett kevesebb!) erőteljesen hozzájárult a magyarság kultúrafenntartó erejének gyengüléséhez, emellett a háborús esztendőik alatt megjelentek azok a törekvések is, melyek a magyarság identitástudatának megsemmisítését célozták. Olyan eszközöket vettek igénybe, melyek a létét kérdőjelezték meg: az erős hadi propaganda másod-, harmadrangú polgárokká degradálta őket, korlátozták nyelvük használatát, megszokott írásuk helyett a cirill betűs írásmód vált hivatalossá, lecserélték a korábbi feliratokat, számos utalás hangsúlyozta, hogy történelmük lényegtelen, közösségükre a megsemmisülés várhat stb. A több helyen épülni kezdő ortodox templomok arra emlékeztették őket, hogy ez a vallás lesz majd uralkodó. A felgyújtott református és katolikus isteni hajlékok csak fokozták a félelmet. Mindenáron múltjuk felejtését törekedtek rájuk kényszeríteni. Az irodalomból már jól ismert, hogy „a felejtés legegyszerűbb és legelterjedtebb technikája az, amikor olyan kulturális objektíváción keresztül semmisítik meg az emlékezetet, mint például a feliratok, képi ábrázolások, építmények stb.”⁶⁸ A megállapítás szerzője még azt is hozzáteszi: „Egy emléket úgy lehet a leghatékonyabban kioltani, ha rátelepítenek egy ellenemléket.”⁶⁹ A módszer nemcsak egyéneknél, hanem közösségi szinten is egy ideig hatásosan működött. A Drávaszög magyarsága tetszhalott állapotba került, az életbenmaradás ösztönének köszönhetően – mint az elmúlt századok során annyiszor – azonban a reintegrálódás után, amikor felszabadultak a magyarlakta területek, s ismét Horvátországhoz tartoztak, a településeken megjelentek azok a helyi kezdeményezések, melyek egyénektől, egyének csoportjától, egyesületektől indultak el, s az volt a céljuk, hogy a közösséget újból összekovácsolják, s valamilyen formában megélik együvé tartozásukat. Olyan rendezvényeket (május elseje megünneplése, falunapok, főzőversenyek, közös disznótor, halász napok stb.) kezdtek szervezni, melyek közelebb hozták egymáshoz a közösségek tagjait. Bellyén, ahol a magyarság arányszáma az összlakossághoz viszonyítva csökkenő irányzatot mutat, 2006-ban például hagyományőrző egyesület alakult, mely ugyancsak azt a célt tűzte ki, hogy megőrzi és ápolja a település kulturális és népi hagyományait, továbbá ráirányítja a lakosság figyelmét a környezetvédelem

⁶⁸ JAN ASSMAN 2003. 271.

⁶⁹ Uő. 86.

fontosságára, valamint olyan emléktárgyakat készítenek, melyek jellemzik a települést.

Az emberi élet fordulóinak szokásai a háborús években szinte jelentőségüket veszítették: gyerekek alig születtek, megkeresztelésükre szűk körben került sor. Azóta azonban visszatértek a régi hagyományhoz: az ünnepségen és az azt követő ebéden 70–80 személy is részt vesz, s a keresztanyák száma akár a tucatnyit is meghaladja.

A névnapozások a háborús évek alatt kimentek divatból, hiszen senkinek sem volt hozzá kedve, ugyanis csonka családok maradtak otthon, alig akadt olyan, amelyikből ne menekült volna el valaki a felszabadított területre, az anyaországba vagy külhonba. 1997 után is ez a szokás inkább már csak családi körre korlátozódik. Esküvőre nem is emlékeznek, hogy lett volna. A háborút követő években azonban ismét gyakrabba válták. A lakodalmi előkészületek azonban szerényebbek lettek. Az egyhetes „készítő” lerövidült. Az aprósüteményeket már nem közösen sütik, hanem megvásárolják, az ismerősökből, rokonokból verbuválódott szakácsok helyett inkább már fogadnak. A lakodalomban feltűnően megnőtt a nemzeti színű zászlók használatának hangsúlyossága: a násznép tagjainak mellére tűzött rozmaringszálakon nemcsak magyar, hanem horvát nemzeti színű szalagokból is kötnek apró masnikat. Mindkét nemzet zászlaja, általában összekötve, jelen van a lakodalomnak helyszínt adó teremben, akár csak a lakodalmi menetben. A vacsora előtt mindkét nép himnusza is elhangzik.

A háborús években egyedül a temetések száma szaporodott meg, de azok is fájdalmasan zajlottak: sokszor a gyermekek, a legközelebbi hozzátartozók sem állhattak elhunyt szerettei koporsója körül, a faluközösség otthon maradt tagjai azonban szinte valahányan megjelentek. Talán ez az egyetlen olyan alkalom, melyen azóta sem lett kevesebb a résztvevők száma, s a temetési szertartás menete sem változott meg. A halottat a koporsóban a tisztaszobában – a háború után több helyen már a temetőben megépült halottasházban – helyezik el. Amikor lezárják, a szemfedelelet nem hagyják kívül a koporsón. A halott búcsúztatása az udvaron történik, a koporsót két székre helyezik, a gyászolók körülállják, majd a sírkertbe kíséri a temetési menet, melybe szabott rend alapján állnak be a gyászolók: élén a fejfát vivő ifjú férfi halad, őt fiatal lányok követik koszorúkkal, virágcsokrokkal, utánuk halad a lelkész két kurátorral és a kántorral, következnek az énekes asszonyok, majd a közeli barátok, ismerősök, akik közül négy-négy férfi felváltva viszi a koporsót a Szent Mihály

lován. Legőbb helyen ezt is kereken guruló, kézi erővel tolt kocsi váltotta ki. Az elhunytat a családtagok kísérik, majd a gyászoló nők és legvégül a férfiak következnek. A sírt, ahol a lelkész imádkozik, körülállják a gyászolók, majd ezután kerül sor az elhantolásra. A koporsót köteleken eresztik le a közeli rokonok vagy már a remetkezési vállalat munkásai által megásott sírba. Gyakran még most is padmalyos sírba temetnek: a padmalyt nádlészával zárják le. A hozzátartozók rögöt dobnak a sírba, hogy a halottnak nyugalma legyen, ne térjen haza.

Az 1970-es évektől kezdve rohamosan kezdett változni a temetők képe, mely a háború után felgyorsult: a fejfák eltűntek. Amikor elenyésztek, már nem állították vissza őket, hanem helyükre műköből készült sírköveket helyeztek el. A maradandóság és a kompenzáció jegyében készülnek, hogy lássa a közösség, a családtagok, hozzátartozók még halála után is becsülik és áldoznak az elhunytira.

A halottak napi szokások felekezetektől függetlenül az egységesülés jegyeit mutatják. Mind a katolikus, mind a református temetőben gyertyákat gyújtanak. A hajdani Krisztus-szimbólumok, melyek a piacokon vásárolt gyertyákon szinte kivétel nélkül szerepelnek, sokszor a horvát államiség jelvényeit is magukon viselik: az ország sakktáblás címere és nemzeti zászlajának színei jelennek meg rajtuk. Legelőször a honvédő háború sírjain, emlékművein tűntek fel, majd használatuk szélesebb körben is kezdett elterjedni.

Egy háború után természetesen megnövekszik a halottak emlékének ápolása. A halottkultusz felerősödéséhez azonban megváltozott társadalmi-politikai közegre is szükség volt, amely például lehetővé tette a második világháborúban a partizánok által kivégzettek, egyáltalán mindazok emlékének ápolását, akikért nem szólt a harang. Vörösmarton 2007 júniusában nagyszámú résztvevő jelenlétében piramis alakú, Akikért nem szólt a harang feliratú emlékművet avattak az új egészségház mellett. Felállításával a második világháború áldozataira emlékeztek, akik a német koncentrációs táborokban vagy a háborúban haltak meg, valamint azoknak a magyaroknak és németeknek az emlékére, akiket a partizánok 1944-ben gyilkoltak meg, vagy a háborúban katonaként haltak meg, valamint azoknak a zsidó áldozatoknak az emlékére, akiket megöltek vagy a náci táborokban fejezték be életüket. A piramis oldallapjain olvashatók az életüket vesztett vörösmartiaiak neve. Az emlékmű a vörösmartiai és csúzai áldozatok hozzátartozóinak pénzadományából, az eszéki Opeka cég, Inotai Lajos építési vállalkozó, a Hercegszőlősi járás és a Német Nemzetiségi Közösség támogatásával készült.

A jeles napok, ünnepi szokások cselekményrendszerére a hét esztendeig tartó háború úgy hatott, hogy megfakultak, szegényesebbé váltak vagy teljesen eltűntek. Korábban a húsvét másnapjához kötődő locsolkodást elsősorban a katolikus lakta, hegyaljai falvakban gyakorolták, de az Alfalukban is volt rá példa. A locsolás eszköze víz, szódavíz vagy parfüm volt, mellette locsolóvers is járta. A locsolás szokásának lassú visszaszorulása már a legkisebb korosztály körében tapasztalható: „Cukorból vannak már a mai fiúk, ugyanis esett az eső egy locsolót sem láttam a háziakon kívül. Az óvodásaim csak azokat a locsolóverseket tudják, amit én tanítottam velük.”

⁷⁰ Az ajándékba kapott és adott húsvéti tojás festésében szintén változás következett be: korábban leggyakrabban hagymahéjjal, rátétes technikával készültek a tojások: „Kérdezősködtem az anyukáktól, ki milyen módon festettek tojást. Legtöbben leveleket, fűszálakat kötöttek a tojásra, hagymahéj levében festették. Mások a boltban vásárolt kész festéket használták és öntapadós képecskékkel díszítették.”⁷¹

Mivel a háború alatt tilos volt a rét látogatása, a május elsejei faállítás emiatt hét esztendőnk keresztül elmaradt, a háborút követően azonban Drávaszög-szerte a régi hagyomány szerint került rá sor: a természet újjászületésének, a szerelem kinyilvánításának szimbólumaként május elsejének reggelére a leányos házak elé állítják a színes szalagokkal, italosüveggel feldíszített karcsú, magas fát. A legények kedvesük háza előtt helyezik el (a kicsiny leánygyermeknek édesapjuk állít fát). Barátaikkal összefognak, s este mennek a rétre kívágni a megfelelően magas nyár- vagy fűzfát, s vállon vagy kocsin, újabban traktorral viszik a faluba. A kopácsiak régebben csónakkal szállították. Ágait színes krepp-papír csíkokkal díszítik fel, s amikor besötétedik elindulnak vele. A leány az ablak mögül figyel a fa felállítását, s amennyiben családjának is tetszik a fát állító fiú, megvendéglik társaival. Borral, süteménnyel kínálják őket. Rendszeres beszédtema, hogy kinek és mekkora fát állítottak. Sepsén rendhagyó módon lecsonkolják a májuszfát, s hegyére egy másik fa ágait kötik. Május utolsó napján ugyanazok ássák ki, akik felállították. A falu májuszfáját rendszerint a központban levő kocsmá előtt helyezik el. A 2000. évtől több településen népes nézőközönség jelenlétében korábban nem gyakorolt művelődési-hagyományápoló rendezvényt tartanak május utolsó napján, amikor is kitáncolják a májuszfát. A fiatalok, főleg tánccsoportok tagjai beöltöznek népviseletbe, s zene

⁷⁰ Elm.: Tóth Borbála óvónő, Csúza, 2005.

⁷¹ Uő.

kíséretében körbetáncolják, majd a legények kiássák vagy fejszékkel kivágják a földből.

Egész sor népszokás feltámasztására is sor került. A Drávatáj⁷² szerkesztősége kopácsi lányok segítségével 2004 decemberében felelevenített néhány Luca-napi szokást, s bemutatta őket a televízió nézőinek. Ismertetőjük szövegéből az is kiderült, nemcsak helyi, hanem tágabb területéről merítettek: „A boszorkánykeresés mellett a falvak asszonyai, leányai, legényei ugyancsak felhasználták a mágia összes fortélyát jóslásra, varázslásra. Íme néhány nem túl ismert szokás:

A lányok ezen a napon 12 gombócot főztek. Mindegyikbe egy férfi nevét rejtették. Amelyik gombóc legelőször a víz felszínére jött, megmondta, ki lesz a férjük.

Ugyanezt a célt szolgálta a „lucacédulák” készítése is: 12 cédulára férfineveket írtak, Luca-naptól karácsonyig minden nap tűzbe dobtak egyet, és amelyik utoljára maradt, az mutatta a leendő társ nevét.

Tányérban, meleg helyen búzát csíráztatott e naptól kezdve a gazdasszony. Volt, ahol gyertyát vagy pohárban égő mécsest is tettek a búza közepébe.⁷³ A búzaszemek gyorsan csíráznak, azt tartják, ha karácsonyra kizöldül, jó termés várható.

Luca-napján hat vöröshagymát félbevágtak, kiszedték a közepét, sót szórtak a belsejébe. Attól függően, mennyire eresztett levét egy-egy fél hagyma, amely az év tizenkét hónapjának felelt meg, következtek a jövő esztendő hónapjainak csapadékosságára.

Szintén Luca-napkor voltak szokásban bizonyos, finomnak éppen nem mondható tréfák is. Ezek a bemutatott szokások a Drávaszögben korábban is megvoltak, de a következőt még nem gyakorolták: „Érdekesség, hogy az *angolszász területről* ismert, száj- és szemnyílással ellátott tök magyar területen is ismert volt. A Dunántúlon ezen a napon készítették, belsejébe gyertyát tettek, majd az ablakba helyezték, hogy a háziakat megijessék.”⁷⁴

1997 utáni évről évre jobban terjedő új szokás a mindenszentek előestéjéhez kötődő (okt. 31.) Halloween. Kopácson boszorkánynak álcázott gyerekek járnak házról házra. Kezükben töklámpásokat visznek, melyekkel némely porta kerítése is fel van díszítve.

⁷² Magyar nyelvű horvátországi tévéműsor.

⁷³ A Drávaszögben nem volt gyakorlatban.

⁷⁴ In ÚJ MAGYAR KÉPES ÚJSÁG, IX. évf. 49. sz., 2004. dec. 16., 9. p.

Be-bezörgetnek a házakhoz, a házbeliek kijönnek hozzájuk, s cukorkával, almával kínálják meg őket.

A háborús esztendők hatására elhalt farsangi szokás újjáélesztésére a daróciak mutattak először példát: az 1960-as években még nemcsak Darócon, hanem a többi szomszédos településen – Laskón, Kopácson és Bellyén – a farsangi szokáskörnek ugyancsak fontos eseménye volt a kakasütés, mára azonban csak Daróc feltámasztott hagyományaként, 2008 farsangjától már Kopácson is tovább él: fontosabb elemeiben változtatás nélkül, részleteiben módosulásokkal.

Először 2005 farsangjának utolsó napján a daróci fiatal legények megint kakas- és tyúkjelmezbe (sic!) öltöztek. Amíg korábban, az 1991-es háborút megelőző évtizedben még élt a szokás, kizárólag kakasöltözetet vettek magukra, melyet kartonból és kakastollakból maguk készítettek. Az erőteljes csőr és a farktollak hangsúlyozásával utaltak a kakas termékenyítő képességére és erejére. Az újraélesztett szokás résztvevői ezzel szemben női segédlettel varrott, textilből készült jelmezeket öltöttek magukra, s természetes tollat már nem is használtak. Lovas kocsikra ültek, akárcsak a korábbi szokás koreográfiájában, s a Csavargók nevű zenekar kíséretében végigvonultak a faluban. Az egyik kocsira csónakot tettek, melybe hordóból készült kályhát állítottak, s benne tüzet raktak: a „telet égették”, temették, közben palacsintát sütöttek. Ez a szokásmozzanat is változatlan formában él tovább. Az ÚMKÚ úgy tudósított, hogy a „kakasok” és a „tyúkok” végigtáncolták a falut, és ahol asszonyokat, lányokat láttak, a kakasok „megugrották” őket. A nőkre való ráugrás a korábbi szokásnak ugyancsak fontos termékenyvarázsló eleme volt, akárcsak a tojásgyűjtés. A tyúkok ugyanis ellenszolgáltatásul tojást gyűjtöttek a karjukon vitt kosarakba. Akkor azonban az volt a szokás, hogy felkeresték azokat a házakat, ahol leányok és fiatalasszonyok éltek, bekopogtak hozzájuk, és ott „kakasozták” (hátukra ugráltak, mint kaks teszi a tyúkkal) meg őket, bár igyekeztek kitérni előlük. Az eseményre 2008-ban is változatlan formában került sor.

A felvonulás után a falu központjában került sor a kakasütésre. Ehhez már nem élő kakast, hanem csak egy levágott kakasfejet, a későbbi években műanyag fejet állítottak a földbe. A vállalkozóknak – főleg fiatalembereknek – bekötött szemmel és egy kézben tartott hosszú bottal kellett eltalálni a kakasfejet, miután a rendezők jól körbeforgatták őket. A 2008-as kakasütés már falunapként került be a köztudatba, s így írt róla a helyi sajtó is. Az eseményen kiemelt hely jutott a magyar és horvát

zászlónak, ugyanis a felvonulók egymás mellett magukkal vitték. A kakasütés forgatókönyvében is változás következett be: a jelmezes kakasoknak öltözött fiúk leányokat fogtak el, akiket „megkakasoltak”, hátukra ugráltak, s ezáltal, valamint az elfogás révén az alakoskodó kakasoknak még erőteljesebb lett szexuális jellegük. A megfogott lányok szabadkozva, de végül is jóleső beletörődéssel hagyták magukat a körülbelül fél méter magas, földre állított, textilből készített kakasfej elé vezetni. Szemüket bekötötték, háromszor körbeforgatták a „delikvenst”, kezébe adtak egy hosszú botot, s háromszor próbálkozhatott, hogy sikerül-e eltalálnia a földre ázott kakasfejet. Ha nem, másik leány került sorra egészen addig, míg valaki a bottal el nem találta a kakasfejet. Akinek eredménnyel járt, az lett a győztes, a nap ünnepeltje. Este bálra került sor, akárcsak korábban, ahol az estebéd sem változott – 2007 óta főzőversenyen készült kakaspörköltet szolgálnak fel. A rendezvény legfőbb szervezője az 1991-es háborút megelőzően rendszerint a falu tűzoltósága volt. A hagyomány felelevenítésén 2007-ben több társadalmi szervezet összefogva fáradozott: a Helyi Választmány, a Petőfi Sándor Kultúregyesület, továbbá segítette a helyi tűzoltó-egyesület és a bellyei Horvát–Magyar Kultúrközpont. Az esemény 2008-ban már majd háromszáz embert vonzott.

A települések többsége arra törekszik, hogy találjon olyan jeles napot, amely a közösség számára találkozási és szórakozási alkalmat teremthet, ezenkívül olyan vonzerővel rendelkezzen, hogy a szomszédos vagy távolabbi településekről is érkezzenek érdeklődők. Darócnak 2007-ig – leszámítva a farsangi ünnepkörben zajló kakasütést – nem volt ilyen ürügye: júliusban azonban hagyományteremtő szándékkal aratási ünnepségre került sor. Elnevezése még a paraszti közösségben valamikor fontos eseményre utalt, tartalma azonban már teljesen megváltozott. Igazából már nem a régi munkafolyamatok, a kaszás aratás mozzanatainak, a különféle alkalmazott eszközök felidézésére vállalkoztak, inkább csak az aratást lezáró valamikori ünnepség hangulatának megidézésére törekedtek. A rendezvénynek helyet biztosító alkalmi szabadtéri színpadon az aratásra, a kenyérgabona cséplésére mindössze szalmabálák emlékeztettek, ezenkívül szalmából egy hatalmas kakast készítettek. Ez a motívum valamikor a legjellegzetesebb daróci főkötőmintán fordult elő. A színpadot magyar és horvát zászlóval és virágokkal díszítették. Az egész napos rendezvénysorozatban volt rock koncert, helyi és vendég tánccsoportok léptek fel, valamint záró rendezvényként aratóbált tartottak, melyen mintegy kétszáz ember szórakozott. A rendezvény

házigazdái a helyi civil szervezetek voltak, a bevétel nagy részét az óvodára és a rendező szervek működésének biztosítására fordítják.

Csúza ugyancsak tart aratóbált, először a cselekménysorban ott volt kimutatható importmotívum: bár a háború előtt is voltak kulturális kapcsolatai a Drávaszögnek az anyaországgal, melyet elsősorban a Horvátországi Magyarok Szövetsége koordinált és szervezett, a déli szláv háború után ezek személyesebbé és elmélyültebbé váltak, mely annak köszönhető, hogy a háborús esztendőik alatt a Drávaszögből Dél-Baranyában jelentős számú menedékes keresett oltalmat. Befogadóikkal a háború befejezése után is fenntartották kapcsolataikat. Több szokás, esemény meghonosodása, illetve elterjesztési kísérlete éppen ennek köszönhető. Csúzában például 2006 nyarán az aratás befejeztekor először állítottak szalmababát. A faluvég Vízálló nevű részén magyarországi ötlet nyomán bepréselt henger alakú szalmabálákból formáztak meg nagyalakú babafigurát, melyet felöltöztettek az aratóbál kezdetére. Amikor elkészült, a település táncsoportja körbetáncolta, s utána kezdődött a báli mulatozás.

A Hegyalja falvai közül Csúza népe ugyancsak törekszik legjobban régi szokások felelevenítésére. Azelőtt a szüretet bál zárta, s annak felelevenítését tették közösségi alkalommá.

A Csárdás Ifjúsági Kultúregyesület szervezésében először 2004 októberében került sor a szüreti mulatságra, amelyet este szüreti bál követett. A fiatalok délután népviseletbe öltöztek, s feldíszített lovaskocsikra szálltak, vagy nyeregbe pattantak, s zenekar kíséretében menettáncot járó társaikkal vigigvonultak a falu főutcáján, ahol felállított sátrakban a falu asszonyai lepényt sütöttek, a legények pedig mustot sajtoltak a sok kíváncsiskodó érdeklődőnek. A felvonulók még a szomszédos Vörösmartra is áthajtottak, ahol ugyancsak nagy ünneplésben részesítették őket. A régi szokást az 1998. év utáni, a déli háborút lezáró időszakban elevenítették fel, s évente megtartják. Az esti bál hangulata is a régi esemény helyszínének hangulatát idézte: a művelődési ház nagytermét szőlőfürtökkel és apróbb tárgyakkal díszítették fel, amelyekre a csőszlányok és a csőszfiúk árgus szemmel vigyáztak. A báli vendégek ennek ellenére megpróbálták a díszítésből valamit ellopni. Ha rajtakapták őket, bírságot kellett fizetniük. Ennek mértékét a bíró és a bíróné szabta ki. Korábban ezt a szerepet betöltő fiatalok jegyespárok voltak, akik a következő esztendőben már összeházasodtak. Ez a megkötés a felelevenített szüreti bálon már nem számított feltételnek.

Báli rendezvényeket a fiataloknak is rendeznek, közülük legjelentősebb a konfirmandusok részére szervezett áldozó és a ballagó bál. Elsősorban Laskón támasztották fel az áldozócsütörtök napjához, Jézus Krisztus mennybemenetelének ünnepéhez kapcsolódó szokást, amikor a drávaszögi református gyülekezetekben a konfirmandusok vizsgáját tartják, amikor az ifjak elmondják fogadalomtételüket, amit lelkészüik megerősít: szervezői az általános iskolások hetedik osztályosai. A délután tarott táncmultság belépőjegyeiből, az eladott üdítő és sütemény árából befolyt pénz a konfirmandusok közös kirándulására költik.

A ballagóbálra június derekán kerül sor, amikor befejeződik az oktatás az általános iskolák nyolcadikosai számára: Vörösmarton, Laskón ünneplőbe öltözve, virágcsokrokkal végigvonulnak iskolájuk folyosóin a Ballag már a vén diák éneklése közben, majd ünnepélyesen elbúcsúztatják őket. Este tartják a bált a művelődési otthonban, ahol zene mellett táncolnak szórakoznak. A süteményről, üdítőkről a szülők gondoskodnak. Egyfajta felnőtté válási beavatásnak felel meg a rítus, egy életszakasz lezárását jelenti. Az esemény négy esztendővel később megismétlődik azok számára, akik az eszéki magyar középiskolában folytatják tanulmányaikat.

Már a háború előtt a Horvátországi Magyarok Szövetsége szervezésében több alkalommal tartottak borversenyt a magántermelők részére. Nemcsak megmérettetésnek, hanem közösségi alkalomnak, jó eszmecserei lehetőségnek is számított az efféle összejövétel. A terület felszabadulása után tovább folytatódott a hagyomány: a Bellyei Borászat, a Baranyai Borászok Egyesülete és a hercegszőlősi járás 2006 nyarán például már nyolcadik alkalommal szervezte meg a baranyai borok bemutatóját, s azóta is rendszeresen sor kerül rá. A legjobb nedűket neves magyarországi és horvátországi borszakértők minősítették, s a benevezett 54 ital közül 7 aranyérmes, 27 ezüstöt, tíz bronzérmes kapott.

Előzmények nélküli a hajdani halászfalu kezdeményezése, a Kopácsi Halásznapiok: a település civil szervezeteinek kezdeményezésére közvetlenül a déli szláv háború, a reintegrációt követő esztendőben, 1998-ban került sor az első halászrendezvényre. Évről évre nőtt a látogatottsága: a közeli nagyváros, Eszék és a környező települések lakossága vesz részt rajta. A 2003. esztendőben 2500-an, 2004-ben már majd négyezren voltak kíváncsiak a szeptemberi hétfői kulturális és kulináris rendezvénysorozatra. A gasztronómiai rész fő látványossága a hagyományos halételek elkészítése. Az egyik fő esemény a halpaprikásfőző-verseny. A helyi vadászegyesület és a sportklub szervezésében készülnek a különféle hal- és

vadételek, s aki kíváncsi az ízükre, az meg is kóstolhatja. Kapósságukat legjobban az bizonyítja, hogy például 2004-ben 1400 kilogramm pontyot főztek és sütöttek meg. Látványával és különlegesen finom ízével a hagyományos csíptetős ponty elkészítésének mindenkor nagy vonzereje van. Emellett a helyi civil szervezetek édességeket, italokat és apró emléktárgyakat árulnak, s a befolyt bevételt humanitárius célokra fordítják.

Újabb rekordok születtek 2005 szeptemberébenben: a kétnapos rendezvényt mintegy ötezren keresték fel, s hozzávetőlegesen félezer résztvevő lépett fel a kísérő kulturális műsorban. A kulináris élvezetekhez szükséges halmennyiséget is megnövelték a szervezők. Már az első nap alkalmával a halételek elkészítéséhez 1500 kilogramm halat használtak fel. Azóta ez a mennyiség esztendőnként növekszik.

A népszerűvé vált rendezvény elemeit exportálják is: Harkány például több ízben vendégül látta a kopácsiakat, akik falujuk jellegzetes ételkülönlegességeit, a csíptető pontyot, a halászlét készítették a vendéglátó városban, emellett a hagyományőrző csoportjaik táncokból, néphagyományokból állították össze bemutatkozásukat.

Ugyanilyen jellemző az átvétel is, a máshonnan vett „rendezvény minta” meghonosítása: a háborút követő években a magyarok a favakban nyilvánvalóan magyarországi hatásra falunapokat kezdtek tartani. A települések többségének ugyanis van magyarországi testvértelepülése. A kapcsolatfelvétel sok esetben annak hatására jött létre, hogy a háborús évek során az anyaországi településeke némelyikén nagyobb számban találtak menedékre egy-egy drávaszögi település lakói, s a kialakult barátság a későbbiek során is folytatódott, s évente legalább egyszer kölcsönösen vendégül látták egymást. Erre az újonnan meghonosított falunapok adtak alkalmat, ahol kulturális és sport programok mellett terített asztalok mellett találkoznak a résztvevők. Sőt nemcsak egy-egy faluközösség választ magának ünnepnapot, hanem nagyobb közigazgatási egység is. 2006. június 14-én például a bellyei járás tartotta a maga napját, s egyben megünnepelték a visszatérés időpontját is, ugyanis arra is emlékeztek, amikor a háború után visszatérhetett otthonaiba az elmenekült és elűzött lakosság. Ünnepi szentmise bemutatásával kezdődött a rendezvényt sorozat, majd különböző kulturális rendezvények, kézimunka-kiállítás, könyvbemutató, tánccsoportok fellépése, sportrendezvények követték egymást. Az ünneplés arra is jó alkalmat adott, hogy megemlékezzenek a honvédő háborúban elesettekről, akiknek sírjaira koszorúkat helyeztek.

A háború alatt keletkezett szétszórattatás következményének is lett közösségi eseménye: Laskón a Helyi Választmány, a Petőfi Sándor Magyar Kultúregyesület és a HMDK szervezésében 2004-től évente megszervezik az elszármazott laskóiak találkozóját. A 2005. évi rendezvény szervezőinek felhívásában olvasható: „Tisztelt Laskóiak! Mindannyian, akik elköltöztetek, akik szétszéledtetek a nagyvilágban vagy csak a szomszéd faluban éltek, és ti is, akik itthon maradtatok, találkozzunk újra szülőfalunkban, laskón augusztus 13-án, szombaton. Program:

- 18 órától szabadtéri kultúrműsor a központban
- – 20 órától vacsora az ifjúsági Otthonban.
- Részvételi díj 60 kuna személyenként (A részvételi díj tartalmazza a vacsora és az ital árát. Jelentkezni lehet augusztus 5-ig
- Zenél a kórógyi Aranycsárdás együttes.”

A drávaszegi települések közül Karancs az egyedüli, mely az idegenforgalmi szövetségtől elnyerte az „etno” (népi) címet, azaz a falusi turizmus reklámozásakor használhatja ezt a kifejezést a turisták csalogatására. Ennek fejében különféle népi szokásokat kell feleleveníteni a település lakóinak. 2006 decemberében első alkalommal téli vásárt rendeztek, melyen bemutatták a karancsi asszonyok által készített süteményeket, a helyben főzött pálinkákat és a hajdani nevezetes szőlészek kései leszármazottainak a borait. A vendégváró sátrakat a katolikus templom előtti téren, ahol hajdan a messze földön híres búcsút tartották, állították fel. a helyszínen disznót is öltek, s mint a régi falusi disznótorokban, frissen feldolgozták, és a sült májat, a kolbászt, a hurkát helyben meg lehetett kóstolni. A gyerekek szórakoztatására háziállatokat is vittek a térre, ezenkívül újra elkészített régi játékszereket is lehetett vásárolni. 2007 nyarán ugyancsak hagyományos ételek készítésével csalogatták a látogatókat, s az eseményről tévéfelvétel is készült.

Több település a különféle kulináris jellegű rendezvényeken keresztül igyekszik magára terelni a figyelmet. Nemcsak a helyiek, hanem a környékeliek érdeklődésére is számítanak: van kakaspaprikás-főző verseny, Sepsén a József Attila Ifjúsági Szervezet és a Petőfi Sándor Művelődési Egyesület kezdeményezésre 2007 augusztusában hagyományteremtő szándékkal pacalfőző versenyt rendeztek. A gasztronómia nyújtotta élvezetek, a találkozási alkalom mellett többnyire közösségi törekvés is beágyazódik ezekbe a rendezvényekbe: Sepsén például az eladott ital árának hasznát a klubhelyiség felújítására fordították, ugyanis legtöbb helyen nemcsak a közösségek sínylették meg a háborús éveket, hanem azok a közösségi

helyiségek is rossz állapotba kerültek, ahol korábban a rendezvényeket előadásokat, lakodalmakat stb. tartották. Többnyire katonákat szállásoltak el bennük, s a szerb alakulatok visszavonulásakor berendezésüket magukkal vitték. Így történt Laskón, Kopácson és a többi településen. A háború befejezése után a falvak lakossága elsősorban ezeket a művelődési otthonokat igyekezett támogatással felújítani. Ahol korábban igen rossz körülmények uralkodtak, ott is megtették ezt. A legkisebb magyar közösségű településen, Kőben például 2006. júniusában adták át rendeltetésének a felújított művelődési házat, mely a helyi összefogás mellett járási támogatással készülhetett el. Ezek a helyiségek, épületek azért töltenek be fontos szerepet, mert a közösségi életnek adnak színteret, s ösztönzőleg hatnak a művelődési egyesület megszerveződésére, újjászerveződésére, tánccsoportok vagy különböző kulturális egyesületek létrejöttéhez. Várdarócon például 14 és 20 év közötti fiatalokból 2000-ben alakult meg a tánccsoport, majd a sikeres hazai és külföldi szereplések hatására a menyecskék is alakítottak maguknak.

A magyarság megosztottsága valamiképpen a közösségi ünnepekre is rányomja bélyegét. Mind a HMDK, mind a MESZ rendszerint külön szervezi ünnepeit, megemlékezéseit. Nincs ez másképp a nemzeti ünnepek esetében sem. Az összetartozást, az egymásrautaltságot sugalló Szent István-napok is hasonló módon történnek. Az egyik horvátországi magyar hetilap erről 2006-ban a következőket írta: „Kissé úgymond a Gyurcsány-csomag új nemzetpolitikája határon túli magyarságra vonatkozó részének tükrében ünnepelték a Szent István-napot vasárnap a horvátországi magyarok. A drávaszögi tömbmagyarság két ernyőszervezetének egyike, a HMDK turulmadaras emlékművet avatott Újbezdán főterén, a másik, a MESZ vörösmarti központi ünnepélyén pedig ökomenikus istentiszteletet tartottak az ünnepi műsor előtt, amelyben anyaországi művészek az István, a király című rockoperából adtak elő részleteket.”⁷⁵

A helyi kezdeményezések azt a felismerést eredményezték, hogy a sok-sok rendezvényt a jövőben érdemes összehangolni, nagyobb hírverést kell kelteni valamennyinek, hogy minél többen ellátogassanak rájuk. Ennek érdekében 2008 januárjában például az egyik érdekvédelmi szervezet, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének (HMDK) művelődési bizottsága koordinációs ülést szervezett, melyen megjelentek a kultúregyesületek elnökei, a különböző művelődési

⁷⁵ B.(ENCZE) L.(AJOS) 2006. 13.

tevékenységek hordozói, s az volt a céljuk, hogy a kultúregyesületek összehangolják a 2008-as év folyamán sorra kerülő rendezvényeik időpontjait, amit aztán egy programfüzet formájában minden érdeklődő számára elérhetővé tesznek. Elhatározták, hogy a közös programajánlóban olyan események szerepelnek majd, mint például a várdaróci kakasütés, a kopácsi halásznapi, a dályhegyi virágkarnevál, a csúzai szüreti és bornapok, a pélmonostori Szent Márton-napi, a laskói kultúrnapok, a kiskőszegi szüreti multság, a Szentlászló nevű települések találkozója, a nemzeti ünnepeink alkalmából tartott rendezvények, különböző táborok, magyar filmhét, író-olvasó találkozók stb. Mindegyiknek feltüntetik a dátumát, és rövid ismertetőt készítenek róla.

Mind a felelevenített régi, mind az új, átvett rítusoknak, kezdeményezéseknek elvitathatatlan fontos eleme, hogy az azonosságtudat, a mi tudat közös megélését és erősítését kívánják szolgálni. Láthatóan megkezdődött a társas kapcsolatok helyreállítása és lassú átalakítása, azonban még hosszabb időnek kell eltelni ahhoz, hogy kiderüljön, a meglazult közösségek tagjai miképpen értelmezik ezeket az önszerveződő folyamatokat, s az új események köré csoportosított ünnepek mennyire lesznek hatásosak a politikai és társadalmi fordulat előtti kapcsolatrendszerhez hasonló közösségi szellem kialakítására és a megmaradásra.

Öndiagnózis

A déli szláv háborút lezáró esztendő súlyos gazdasági gondokat hoztak felszínre. A korábbi gazdasági struktúra változáson esett át. Az egyik erről készült összefoglaló lényegében tartalmazza azokat a húsba vágó kérdéseket, melyekkel szembe került a Drávaszög lakossága: „A 2000. év végén készített első kimutatások szerint Baranyában sokkal rosszabb volt a gazdasági helyzet, mint a Horvát Köztársaság más vidékein. A munkanélküliség a Bellyei járásban (Laskón, Kopácson és Várdarócon) 28 %-os, a Hercegszőlősiben (Vörösmarton, Csúzán, Sepsén, Karancson és Kőben) pedig több mint 40 %-os volt. A Bellyei járásban közel 7000 a lakosság, és 2200 a háztartások száma. Nemzetiség szerint a következőképpen oszlik meg: 3620 horvát, 3000 magyar, 300 szerb és 80 egyéb nemzetiségű. A Hercegszőlősi járás területén 6.848 a lakosok és 853 a háztartások száma. Nemzetiségi összetétele: 1308 (27,49 %) horvát, 2222 (46,70 %) magyar, 1072

(22,53 %) szerb és 156 (3,28 %) az egyéb nemzetiségűek száma. Közülük mindössze 476 a járás területén létesített munkaviszonyban lévők száma (az ingázókról nem készült kimutatás), 761-es munkanélküliek. E kimutatás szerint a Drávaszögben 2047 embernek van valamilyen jövedelme.⁷⁶ A Horvát Munkaközvetítő Intézet regionális hivatalának adatai szerint 2004 végén Eszék–Baranya megyében csaknem 35 ezer munkanélkülit tartottak nyilván, ami 1,8 %-kal több a megelőző év azonos időszakában regisztrált adatnál.

A zágrábi statisztikai hivatal szerint 2002-ben 23,3 százalékos munkanélküliséget mértek, ami természetesen megyénként, regionként változó. 2001 decemberében és 2002 januárjában Baranyában a munkanélküliek száma megdöntött minden korábbi rekordot. Az aktív lakosság mintegy 70 százaléka munkanélküli volt. Ami annyit jelent, hogy tíz munkaképes emberből csak három dolgozott. Az utolsó népszámlálás szerint Baranyának 40 000 lakosa van. Ebből 7000 a nyugdíjas, és mindössze 5500 a munkaviszonyban lévő. A szociális hivatal 1700 munkaképes lakosnak fizetett havi juttatást. A munkanélküliek között több mint 200 főiskolai és egyetemi végzettséggel rendelkező fiatal is volt. Ezért a fiatalok közül a háború befejezését követően sokan nem jönnek vissza Baranyába. Vannak olyan települések is, ahol elképesztő méreteket öltött az »előregedés«, alig van fiatal, és felére csökkent a lakosság száma. A helyzet négy év múltán vajmi keveset változott.”⁷⁷

„A bellyei uradalom a térség 20. századi történelmében nagy szerepet játszott, mindenkor megélhetési lehetőséget biztosított a lakosságnak, sok száz, sok ezer zsellér és napszámos család számára az egyetlen pénzszerzési lehetőséget jelentette. A 19–20. század fordulón 109 010 katasztrális hold és 740 négyszögöl nagyságú területen folyt a gazdálkodás. 1945-től, a kollektivizálás során kialakított Bellyei Mezőgazdasági Kombinát igazi mintagazdaságként működött, egyike volt az ország legnagyobb gabonatermelő és élelmiszer-feldolgozó ipari létesítményeinek. »1984-ben a mezőgazdasági-ipari kombinát 38 404 hektár földön gazdálkodott, azaz a Duna és a Dráva összeszögelésében elterülő összes földterület 62 százaléka felett

⁷⁶ A Bellyei járásban 28 %-os a munkanélküliség – In ÚJ MAGYAR KÉPES ÚJSÁG, 2000. december 7. és A Hercegszőlősi járásban a munkanélküliek aránya meghaladja a 40 %-ot – In ÚJ MAGYAR KÉPES ÚJSÁG, 2000. december 14.

⁷⁷ MÁK FERENC 2007.

rendelkezett.«⁷⁸ S bár a drávaszögi magyarság számára munkalehetőséget biztosított, ugyanakkor messzi vidékekről is felszippantotta a munkaerőt, ami az etnikai arányok további romlását eredményezte. A korszerű, magas színvonalat biztosító mezőgazdasági és ipari kombinát jelentette az urbanizálódás lehetőségét a térségben, vele egy időben létezett, virágzott a sok évszázados múltra és gazdag hagyományokra visszatekintő drávai, dunai és kopácsi halászat. A halászó életforma, s a vele együtt járó vízgazdálkodás (az árterület kihasználása, a nád és a gyékénytermelés), az erdészet és a kendertermelés az archaikus társadalmi viszonyok kései továbbélését is biztosította, olyannyira, hogy sikerült megőrizni a hagyományos népelet legősibb elemeit is.»⁷⁹

„A háború és a megszállás évei azonban teljesen ellehetetlenítette a kombinát működését, olyannyira, hogy Horvátország gazdasági vezetőinek [...] nem sikerült gazdaságossá tenni annak működését. A 2004. esztendő első hat hónapjában a Bellyei Mezőgazdasági Birtok 41,47 százalékos veszteséget »termelt«. Tekintettel a 2003. év hasonló időszakához – amikor 19,32 százalék volt a vesztesége – ez 114,5 százalékos növekedést jelentett. A helyzet tarthatatlanságára való tekintettel Zágrábban a kormány a bellyei mezőgazdasági és ipari kombinát privatizálásáról döntött, s ezzel a válságkezelés hosszú folyamatát indította el [...]

A 2006. év gazdasági helyzetelemzése sem mutatnak a drávaszögi magyarság tekintetében lényeges változást. A zágrábi statisztikai hivatal szerint Horvátországban ugyan az év első felében 16 százalékos volt a munkanélküliségi ráta – tíz éve nem volt ilyen alacsony –, de a Baranya-háromszögben vannak olyan járások, ahol bőven ötven százalék fölött van a munkanélküliek aránya. Az országban a legszegényebb megye Vukovár–Szerém, de Eszék–Baranyai Megye és az összes többi közép-horvátországi megye is jóval Zágráb és a tengerparti megyék mögött kullog. Mivel magyarázható ez a szomorú helyzet? A szakemberek szerint a rossz gazdasági szerkezetnek, a hosszú idő óta veszteséges mezőgazdaságnak erre a területre való koncentrálódásának, a régi rendszerből maradt nagyobb vállalatok átstrukturálatlanságának (közismert a Bellye Rt. körüli hercehurca, a békés reintegráció kezdete óta tartó korszerűsítési próbálkozások sorozata, a

⁷⁸ LÁBADI KÁROLY 1996.

⁷⁹ MÁK FERENC 2007.

menedzsment szerencsétlenkedései, az ún. privatizációs folyamatok során), valamint az utolsó, de nem elhanyagolható szempontnak, hogy a háború ezeken a területeken okozta a legtöbb kárt.”⁸⁰

A felgyorsult magánosítás, a racionalizálás, az ésszerűség érvényesítésének következtében munkahelyek sokasága szűnt meg. A súlyos problémát a drávaszögi népesség jelentős része a saját bőrén érzi. „Most itt van ez a bellyei tragédia is, most szeptember elsején (2006-ban L. K.) 600-nak felmondanak. Egy ilyen bellyei nagyvállalatban, ahol a háború előtt öt-hatezer munkás volt. Most nem tudom, lesz-e ezer. A fiamnak is felmondtak a Beljében, most pincérkedik. Nem tudom, mi lesz, sok fiatal elkezdett a mezőgazdasággal foglalkozni. A jelen pillanatban semmi nem megy. A mezőgazdaság egyáltalán nem megy, ez vár ránk is, ha még nem lesz rosszabb, mint Magyarországon. Bemegyünk az EU-ba, ők diktálják, hogy mit kell hozni, milyen áron. Sajnos, ez így van, én itt nem látok valami jó jövőt. Nem. Sajnos, a fiataloknak nem. Nem derűs az ég.” De vajon milyen kiút látszik a fiataloknak? „...őnekik a kiút nyelveket megtanulni, egy olyan szakmát választani, még ha nagyon tán nem is szeretik, ami például Angliában, Németországban, ami hiánycikk, úgymond, és sajnos, (majd) elhagyják a saját országukat” (Árpási József technikus, Kő).

Az átalakulás jelentősen érintette a magyarlakta területeket – főképpen az Eszék-Baranyai Megyében –, ahol korábban elsősorban a nagyüzemi mezőgazdasági birtok adta a legtöbb munkahelyet. A termelési feltételek megváltozása és a magánosítás e területen tragikus fordulatot hozott: a munkanélküliség, amely jelentősen befolyásolja a megmaradás, az identitás megőrzésének esélyét, a háborút követő évektől kíséri a magyarság életét. Az állami munkaközvetítő intézet pélmonostori kirendeltsége 2005 májusában riasztó adatokat tett közzé: a Drávaszögben, ahol a horvátországi magyarság többsége él, a munkanélküliség meghaladta az ötven százalékot. A nyilvántartásban 6107 munkanélkülit tartottak nyilván, közülük 1418-an első munkahelyükre váró fiatalok, 20–24 évesek. Őket a középkorú munkanélküliek követik. A munkanélküliek körében, bár nem készült nemzetiségi kimutatás az összetételükről, nagy számban szerepelnek magyarok. A kopácsi magyar nemzetiségű Molnár László nyilatkozta: „Mi csak idénymunkát tudunk vállalni, ami hosszú távon nem kecsegtet nagy kilátásokkal. Legtöbbször ezeknek a

⁸⁰ In ÚJ MAGYAR KÉPES ÚJSÁG (Eszék), aug. 31.

munkahelyeknek a betöltésénél kihasználják az embert, vagy nem fizetnek, vagy annyira keveset, hogy a saját költségeinket sem fedezi. Akkor már inkább otthon segíték a szüleimnek, akik konyhakertészetből élnek.”⁸¹

Az országos és megyei adatok ennél kedvezőbbek, azonban a magyarság által lakott települések többsége a Drávaszögben él, ahonnan a pélmonostori adatok származnak.

A Horvát Állami Statisztikai Intézet adata alapján 2006-ban az ország aktív lakosságának 28,4%-a volt munka nélkül, 2007 novemberében 14,5%-os volt az országos munkanélküliség mutatója.

A magyarság képviselőivel beszélgetve egyértelműen kiviláglik, hogy pontos diagnózist tudnak felállítani nemzeti kisebbségük helyzetéről, de ezek az egyéni meglátások, sajnos, nem állnak össze egységes cselekvési tervvé. Jelenleg hiányzik az az erő, amely összegyűjtené őket, s a helyzet orvoslására válaszokat fogalmazna meg az egész közösség nevében.

Kettős László a hajdani nevezetes halászfalu, Kopács polgármestere a fiatalok megtartását csakis akkor látja biztosítottnak, ha munkalehetőség kínálkozik számukra: „A helyi fiatalok nem sokan maradnak a faluban, mert nagyon sokan keresnek külföldön munkát, vagy iskolába járnak, és nagyon kevesen térnek haza. A munkalehetőség nagyon nem kielégítő. Kopácson, aki itt szeretne maradni állami munkában, nem nagyon tud elhelyezkedni. Némelyek próbálnak kertészzel vagy most már a turizmussal foglalkozni, de én azt hiszem, hogy nem sokan lesznek, akik itt maradnak Kopácson, és sajnos, ezáltal tovább öregszik a falu. Úgy lehetne visszafordítani a helyzetet, ha valamilyen munkalehetőséget adhatnánk a fiataloknak. Kopács halászfalu volt, az 1965-ös árvíz után azonban elvették a halászterületeket, a lakosság kénytelen volt áttérni a mezőgazdaságra, a konyhakertészetre, de sajnos, nem kifizetődő, mert közel van Eszék, és épülnek a hipermarketek, emiatt nem tudják a megtermelt javaikat eladni.”

Tóth Attila üzemmérnök szakszerű diagnózist állít fel: szerinte, amióta a háborús események „még jobban megvagdosták a drávaszögi magyarság gyökereit, ezért többen hátat fordítottak a szülőföldnek, és másutt keresik meg a boldogulásukat. Horvátországba igazán magyar nemzeti öntudattal meg lehet lenni, de az esélyek,

⁸¹ KRIJÁK KRISZTINA 2005. 5.

hogy a gazdasági szférába és másutt sikeres emberek lesznek a családjaink, az minimális.

– A talpon maradásra mégis említhető példa. Éppen itt Csúván jött létre egy életképes gazdatársulás a Pariter. Az ehhez hasonló kezdeményezések mennyire erősíthetik a magyarságot?

– Először is figyelembe kell venni a globalizáció hatásait. Egyszerűen most versenyre kényszerül minden gazdálkodó, akármilyen téren gazdálkodik: nemcsak a mezőgazdaságban, hanem bárhol. Ez azt jelenti, hogy meg kell, hogy birkózzon a glóbuszon bárhol működő másik parasztjával – ha egy parasztról van szó –, és versenyhelyzet alakul ki. Ez viszont nemcsak nemzeti vonatkozásba igaz, hanem ez mindenkire vontkozik. Viszont az a visszaütője, hogy a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának radikálisan kell csökkennie. Horvátországban – tudomásom szerint – 30 % körüli azok száma, akik mezőgazdasággal foglalkoznak. Fejlett államokban van, ahol ez csak 4 %-ot tesz ki. Ahhoz, hogy szántóföldi növénytermesztésből valaki ma meg tudjon élni, én valahol kétszáz hektár környékén látom a határt. Tehát aki azon alul dolgozik földdel, annak kell valami mást is csinálni. Kétszáz hektár földje itt senkinek sincs, itt tíz hektár volt a maximum a titói rendszerben, és gyakorlatilag elvették a földet és a birtoknak a fejlődési lehetőségét. Ha két gyerek van egy családban, és rájuk marad tíz hektár, akkor hogyan élnek meg? Tehát van egy ilyen teljesen objektív tényező is, ami megszabadít minket a saját hazánktól, és kénytelenek vagyunk városi környezetbe menni. Ha városi környezetbe költözik egy itteni magyar, az sokkal kisebb eséllyel teheti ezt meg, mint egy itteni horvát.

– A táji adottság a kiélezett versenyben jelenthet-e előnyt?

– Jelenthet, de kevés embernek. Valamikor Csúza községnek volt föltételezhetően 800 vagy 1000 közötti gazdasága. Zömében menő parasztgazdaságok voltak 1940 előtt. Az átalakulás következtében például most van kialakulóban a falusi turizmus – reméljük, hogy ez hoz valami sikert –, de hát falusi turizmussal sem foglalkozhatnak Csúván több százan, hanem esetleg öten vagy tízen.

– Mégis, mi lehet a megoldás?

– Nem nagyon van más megoldás, mint az, hogy be kell illeszkedni a városba. Ha meg beilleszkedik a városba, akkor itt (a Drávaszögben L. K.) sziget és asszimiláció lesz.”

A nehézségek ellenére a helyi tradicionális gazdálkodásmódok közül akad, aki a szőlő- és borkultúra újbóli megerősítésében látja a kiutat: Varga Ferenc vörösmarti borász arra a kérdésre, hogy ősidők óta szőlészkednek a drávaszögiek, s ezért van-e és milyen jövője ennek a foglalkozásnak, a következőket válaszolta: „Ennek a szőlésznek volna jövője, volna, de sajnos, a fiatalok nem nagyon törődnek vele. Nem érdekli őket. A baj akkor kezdődött, amikor a beljei uradalom elvette az egész hegyhátat. Betelepítették gyümölcsösselel, több mindennel, és most mi oda nem ültethetünk szőlőt. A gazdák többsége is leadta a Beljének a szőlőt, megkapta érte a pénzt, s amikor tönkrementek a pincék, a fiatalok nehezen tudnak mihez kezdeni, elindulni, beleilleszkedni ebbe az egész helyzetbe. Inkább elmennek állami munkára... Ősidők óta felénk szőlőtermesztéssel foglalkoztak, és ezt kellene nekünk is fenntartani. Valamikor nagyon sok szőlőterület volt errefelé, de mindig csak csökken-csökken. Most idejönnek az eszékiek, megveszik, fölvásárolják, de ők azt akarják, hogy a mi népünk legyen napszámos, és dolgozzon nekik. Ez nem helyes. Én tavaly (2005-ben L. K.) ültettem utoljára szőlőt, de én hiszem, hogy jövőre megint ültetek, mert én bízom benne, van jövője, lesz is jövője, de csak akkor, ha a szőlőt én dolgozom fel és én adom el a borát.”

A magyar közösség pusztítója jelentős mérték az asszimiláció. Korai fázisa már az általános iskola kezdésekor megmutatkozik, ugyanis, sok szülő olyan meggondolásból, hogy gyermeke jobban érvényesül, ha horvát tagozaton tanul, ezért inkább nem magyar osztályba iratja. A későbbiek folyamán ezek a fiatalok egyre távolabb kerülnek az anyanyelvi kultúrától. A fogyatkozó gyermeklétszám már a magyar iskolák létét kezdi veszélyeztetni. Elsősorban a pedagógusok észlelik legérzékenyebben ezt a fenyegető veszélyt, ugyanakkor némelyikükben a „pedagógusi optimizmus” azt súgja, hogy talán valamilyen csoda folytán megállítható vagy visszfordítható a folyamat: „A demokratikus választások óta első eset történt arra, hogy a Szábor és Horvátország meghozta a kisebbségek jogairól szóló törvényt és erre nagyon is nagy igényünk volt. Főleg a magyar kisebbségnek itt Baranya területén. Szemtanúi vagyunk iskolák bezárásának, magyarságunk rohamos fogyásának, az asszimiláció felerősödésének, ezért erre a törvényre nagy szükségünk volt. Akárcsak a többi törvéynél is, a megvalósításhoz szerintem három feltételre van szükség: elsőként a pénzt említeném, másodikként a hajlandóságot és a jóakaratot. A nálunk dúló honvédő háború megtette hatását. A háború alatt három részre szakadt a magyarságunk. Egy része az anyaországban keresett menedéket,

másik részük Eszékre került, és főleg az idősebb generáció maradt itthon. Én is itthon maradtam. Egytől a nyolcadik osztályig tanítottam, mert a gyerekek utaztatása képtelenség volt, de már akkor is csak 14 tanuló maradt Kopácson. Állítottam és állítom, hogy a magyar identitástudatnak és magyarságunk alappillére – főleg ilyen kis helységekben, mint a miénk, Kopács, aztán Várdaróc, Laskó – az egyház és az iskola. Ez az alapfundamentuma, alappillére megmaradásunknak. Sajnos, a háború után és a békés reintegráció alkalmával nagyon sok vegyes házasságot kötöttek, amely ezt az alappillért már bizonyos mértékben megbontotta. Vegyes házasságban, ha az édesapa vagy az édesanya horvát, akkor már az utódokat, a gyerekeket horvát iskolába íratják, és ezért voltunk kénytelenek a kopácsi iskolát bezárni. Szerintem – harmincnégy éves pedagógusi tapasztalatom alapján mondom – a beolvadást, az asszimilációt megállítani nem tudjuk, csak lassíthatjuk, hogy miként, hogyan, próbálkoznunk kell minden téren. Pedagógus mondhatom, hogy legszükségesebb kellőképpen elplántálni a tanulóknak a magyarságtudatot. Illusztrálásképpen csak egy adatot idéznék: 1991-ben a laskói központi iskolának még 202 tanulója volt a kopácsi és várdaróci tagozati iskolákkal együtt. Jelenleg csak 87 tanuló van, és abból 15-20 az alsós a három faluban. Nagyon siralmas adat” (Vass Zoltán⁸² tanító, Kopács).

A fogvatkozás másik aspektusát támasztja alá egy másik tanári vélemény: „[...] az utóbbi években folyamatosan csökken a gyereklétszám, de ez nemcsak az elmúlt évek, hanem szinte az elmúlt évtized jellemzője. Nagyon megcsappant a háború után a gyermekek létszáma, így az osztályok is egyre kisebb létszámúak. Vélemény szerint leginkább gazdasági-szociális okai vannak a fogvatkozásnak, hiszen a szülők nem tudják több gyermek taníttatását, iskoláztatását vállalni, emiatt a családtervezésnél ezt veszik figyelembe.

– Anyanyelven hol lehet továbbtanulni?

– Az általános iskola befejezése után több lehetőség is adódik. Nagyon sokan Magyarországra mennek tovább tanulni középiskolába. Azonkívül Horvátországban, Eszéken a Horvátországi Magyarok Oktatási és Művelődési Központban szintén tovább tanulhatnak, valamint a horvát tannyelvű gimnáziumban és szakközépiskolában adott ez a lehetőség.

⁸² Az 1948-ban született kopácsi tanító 2007-ben elhunyt.

- Horvátországban magyarul az óvodától a középiskoláig biztosított a továbbtanulás. Az eszéki egyetemen magyar tanszék megnyitását tervezik. Mit változtatna ez a helyzeten?
 - Szerintem sok minden, nagymértékben javítana, hiszen minél tágabb a lehetőség, annál nagyobb a valószínűsége, hogy diákjaink itt maradnak ezen a területen, és nem kényszerülnek esetleg Magyarországra továbbtanulni.
 - Ön Budapesten fejezte be tanulmányait, majd visszatért szülőföldjére. Ez jellemzőnek mondható?
 - Sajnos, nem. Nagy részünk nem jön haza, nem tér vissza, hiszen már az évek alatt kialakul egy adott életközösség, amelyben az ember él, nagyobbak a lehetőségek, egyrészt munkahely szempontjából, úgyhogy nagyon kevesen, a Magyarországon továbbtanulóknak mindössze 30-40 %-a esetleg, ha hazatér, az is nagyon jó.
 - És itthon milyenek az érvényesülési lehetőségek?
 - Sokkal kisebbek a lehetőségek, mert nagyon nehéz munkát találni, és ez a legfőbb szempont, ami miatt az emberek nem térnek haza.
 - Az efféle helyzet csak a magyarokat sújtja?
 - Lehet, hogy a magyar kisebbséget egy kicsit nagyobb mértékben, de ez Baranyában mindenkire jellemző, a többségi nemzetre is szintén a háború utáni rossz gazdasági-szociális helyzetből adódóan.
 - Ön szerint milyen sors vár a drávaszögi magyar iskolákra?
 - Véleményem szerint továbbra is csökkenni fog a diáklétszám, a gyermekek létszáma. Javuló tendenciát nem hiszem, hogy meg tudnánk fogalmazni, azonban lehet, hogy nem olyan borúlátóan kell nézni a jövőre, mert pl. az újbezdáni általános iskolában, egy kicsiny faluban, amely a vörösmarti általános iskolának egyik kihelyezett tagozata, növekvő gyermeklétszámra számíthatunk.
 - Hamarosan adódhat olyan helyzet, hogy egy iskola megszűnik?
 - Sajnos, ez is nagyon könnyen adódhat, mert most ebben az évben (2006-ban L. K.) is találkozunk olyan esettel, hogy például a sepei általános iskolában két általános iskolásunk lesz, aki első osztályba fog járni. Vörösmarton, amely valamikor egész nagy falu volt és nagy gyereklétszámmal rendelkezett, itt is mindössze 4-5 gyermek iratkozott az első osztályba” (Török Levente tanár, Vörösmart).
- A Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ megalakulása 1999 óta olyan mint egy lakmuszpapír. Jelzi a horvátországi magyarság lélekszámának ingadozását. Az egyetlen magyar tannyelvű középiskola, ahova a 2005/2006-os

tanévben 76-an jártak. Arra a kérdésre, hogy ha meg kellene becsülnie, Horvátországban a gyerekek hány évig járhatnak magyar iskolákba, az intézmény igazgatója a következőt válaszolta: „...ilyenre nem merek válaszolni. Én annyira hiszek és annyira bízom benne, hogy ha lesz kollégiumunk, hogy ha beszélünk a szülőkkel, ha lesz munkalehetőség, ha sikerülne az eszéki magyar tanszék elindítása, én nagyon bízom benne, hogy leszünk még. Én nem merek évszámot mondani” (Kovácssevity Anna igazgató, Eszék).

Az iskolaközpont legjobb tanulói lényegesen derűsebben látják jövőjüket, mint az öndiagnózt felállító felnőttek, bár ugyanúgy észlelik a nemzeti kisebbséget fenyegető veszélyeket. Főr Teodóra gimnazista válaszolta, miért esett a választása az eszéki középiskolai központra:

„– Hatodik osztályos lehettem, amikor a központ felépült, én már akkor tudtam, hogy ide szeretnék járni. Örültem neki, mert az anyanyelvemen tanulhattam, és büszke vagyok arra, hogy ennek a kulturális fellegvárnak én is egy kis tagja lehettem.

– Kortársaid közül mindenki így gondolkodott?

– Sajnos nem. Tehát nem mindenki így gondolkodik, ahogy én. Én kiskoromtól kezdve olyan nevelést kaptam, hogy büszke legyek arra, hogy magyar vagyok és ezt hangoztassam is, hogy én magyarnak születtem. Ne szégyelljem az anyanyelvemet, de sajnos, nagyon sokan vannak, akik nem így gondolkodnak, voltak, akik úgy gondolták, ha horvát nyelvű iskolába iratkoznak, akkor könnyebb lesz elhelyezkedniük azzal a bizonyítvánnyal, tehát az érettségivel, amit ott kapnak, mert az biztos erősebb, az biztos jobb.

– Szerinted 100 év múlva is működik ez az iskola?

– Hát nagyon remélem, hogy működni fog, de hogyha objektíven nézzük a dolgokat, akkor egyre kevesebben iratkoznak magyar nyelvű intézményekbe, tehát egyre kevesebben vannak, egyre kisebb azoknak az embereknek a száma, akik büszkék arra, hogy magyarok, akik anyanyelvükön szeretnének továbbtanulni, és nem hiszem, hogy a központ élni fog 100 év múlva is.

– Ennek mi lehet az oka?

– Nem tudom, nem tudom, talán a vegyes házasságoktól szoktam én kiindulni, hogy ahol az egyik szülő horvát, ott már magyar gyerek nem lehet, és hogyha tovább nézzük, akkor a magyar gyerekek horvát közösségbe kerülnek, ott találnak maguknak barátokat, és szinte fokozatosan elvesztik anyanyelvüket. Már nem is

tudják helyesen beszélni, már szinte horvátul gondolkodnak, és így szépen lassan elveszik a magyarságuk.

– Ha tanácsot kellene adnod kortársaidnak, mit mondanál, hogyan kell élniük, hogy magyarok maradjanak?

– Először a szülőknek szeretném javasolni, hogy magyarnak neveljék a gyereket, magyarul beszéljenek vele, az első szó, amit kimond, az ne horvát legyen, hanem mindenképp magyar. Magyar iskolába taníttassák. Legyenek büszkék arra, hogy magyarok, minél többet beszéljenek az anyanyelvükön, próbálják meg tökéletesíteni, és ha egyszer párt választanak maguknak egy életre, akkor – én olyan beállítottságú vagyok –, az is legyen magyar. Azért, hogy az ő gyerekeik és aztán az ő gyerekeik is magyar legyen.”

Kéri Krisztián gimnazista válaszai sokban hasonlítanak a fentiekhez:

„– Neked miért esett a választásod az eszéki Magyar Oktatási Központra?

– Ennek több oka van. Mégpedig az, hogy nagyon szerettem volna anyanyelvemen továbbtanulni, hogy ne csak az általános iskolát végezzem el anyanyelven, hanem a középiskolát is. Ez számomra mint magyarnak, úgy érzem, nagyon fontos, hogy anyanyelvemen tanulhassak, hiszen az anyanyelvemen tudom a legjobban megérteni a tananyagot, valamint az is nagyban befolyásolt, hogy mivel Horvátországban nagyon kevés magyar él, ezért itt a Központban kis csoportokban tudunk tanulni, akármilyen szakirányon, és így a tanárok szinte külön-külön tudnak velünk foglalkozni, mintha akár kis magániskolába lennénk, de ez mégse nem magániskola, mégis egyben ápolom a magyarságomat.

– Ha valaki magyarul fejezi be középiskolai tanulmányait, mekkora esélyei vannak a boldogulásra?

– Sokan azt gondolják, hogy talán kisebb esélyünk van arra, hogy most itt boldoguljunk Horvátországban. Én ezt épp ellenkezőleg gondolom, mert nekünk van egy olyan természetes tudásunk, hogy beszélünk magyarul, valamint itt élünk Horvátországban, beszélünk horvátul is, és ezzel két nyelvet ismerünk. Ez mellé itt a Központban kis csoportokban egész jól megtanuljuk az idegen nyelveket is, és ha már beszélünk angolul, az már három nyelv. Magyarországról elég sok tőke áramlik Horvátországba, a tengerpartra nagyon sok magyar érkezik nyáron, és mi, horvátországi magyarok tulajdonképpen e szempontból hidat tudunk képezni Magyarország és Horvátország között. Ha fordítani kell, vagy akár másban is. Például sokszor már csak olyan szakembereket keresnek sok cégnél, aki beszél

magyarul. Ha már van magyar érdekltség abban a cégben, akkor nekik az az érdekük, hogy legyen ott egy magyar, aki beszéli mind a két nyelvet, és aki tud közvetíteni a két fél között.

– Az eszéki egyetemen magyar tanszék megnyitását készítik elő,⁸³ ahol tanárok, idegenforgalmi és kommunikációs szakemberek képzését tervezik. Szerinted milyen távlata van a kezdeményezésnek?

– Szerintem ez nagyon jó, mert sokan vannak olyanok, akik azt mondják, hogy inkább elmegyek horvát iskolába, mert nem akarok a Központba jönni, mert az egyetemet nem fogom tudni hol befejezni. Amennyiben kommunikációs szakembereket is képeznének itt magyarul Eszéken, szerintem még többen jönnének ide a Központba is, és azután pedig még többen mennének majd a magyar tanszékre is. Szerintem ez egy nagyon jó ötlet. Nagyon jó ötlet, és én nagyon örülök neki, ha sikerül is.

– Korosztályod miképpen gondolkodik az anyanyelv megtartásának fontosságáról?

– Ez változó. Mondhatnám, hogy falunként. Nem is falunként, hanem szerintem emberenként változik. Van olyan, aki, mondjuk, behódol, valaki viszont nem. Nem értem azokat, akik ha vagyunk húszan egy társaságban – tizenkilenc magyar és egy horvát –, és akkor mindenki elkezd horvátul beszélni, hogy az az egy megértse. Szerintem épp fordítva kellene: ha mi vagyunk többen, akkor ők alkalmazkodjanak hozzánk, és ne mi hozzájuk.

– Szerinted Horvátországban meddig lesznek még magyarok?

– A mi generációnkét még biztos az lesz, bár nagy a fogyatkozás, de lehet még száz év múlva is, mert ugyebár vannak olyanok, akik főleg magyar iskolába íratják gyermekeiket, ők továbbra is meg fogják tanítani gyerekeiket magyarul, tehát még ez a nemzedék meg még egy, ha szerencsénk van, akkor még tovább.”

A közösségformálás és -megtartás kapcsán többen kinyilvánították, hogy ebben az egyházra fontos szerep hárul, s annak élnie kellene ezzel a küldetéssel. De vajon így van-e ez? A magyarok körében mennyire erős a felekezeti ragaszkodás, az egyház él-e a lehetőségeivel? „Azt szeretném, hogy még jobban ragaszkodjanak a vallásukhoz, hogy még többen járjanak templomba és még fontosabb szerepet játsszon számukra az életükbe a vallás. Ez természetesen nincs így, de ez a kor

⁸³ A Strossmayer Egyetem Bölcsészeti Karán 2007 októberében húsz felvett hallgatóval megkezdte működését a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék.

szelleme magával hozta, hogy az emberek elidegenednek a vallástól, nem játszik szerepet többé az életükbe, és hát sajnos azt kell hogy mondjam, bár ez egy ilyen prófétai látomás, vagy a jövőbe való látomás, hogy a jövőben még kevésbé fognak ragaszkodni” (Varga György református lelkész). „...az emberek elég nagy számban hátat fordítanak, mellékes dolognak tartják. A gyülekezeteket nem látogatják és nem élnek hitéletet. Ez a nagy többségre vonatkozik, a gyerekek automatikusan ahogy konfirmálnak, bérháznak leszakadnak az egyházakról és tulajdonképpen az idősebb korosztály marad a gyülekezetekben és mindig kisebb számban. Aztán ezek közül a gyerekek közül akinek a szülői intés, vagy az isteni elhívás megálljt parancsolt és visszatér a gyülekezetekbe, de ezek a gyülekezetek ezzel mindig kisebbek lesznek létszámba, úgyhogy gyakorlatilag az én meglátásom az, hogy magyar gyülekezetek Horvátországban el fognak törpülni még jobban. Arra mutat a mostani tendencia” (Tóth Attila üzemmérnök). „Hát sajnos az egyházunkban is szakadás volt, de hát az egyház mindig is lelki nyugalmat tud nyújtani és hát az egyház is ugye mégis azért az emberekből él, hát ne mondjam, hogy az emberekből él a azért kell fizetni, na most az egyházunk kap szubvenciót az országtól, de hát biztos, hogy az egyház is segít. Alakultak ugye női szervezetek és azért segítenek az öregeknek akik, ruhákat szedünk össze és azért amit tudunk segítünk, vagy veszünk nekik valamit amit lehet, amennyire lehet segítünk” (Árpási József technikus). „Lényegileg a Drávaszögben a magyarság számaránya nagyon kevés, s még kevesebb a reformátusság számaránya, és egy ilyen kis létszámú magyarság, közösség mint itt Horvátországban, nagy kérdés, hogy fönn tud-e maradni, vagy van-e egyáltalán ereje arra, hogy fönn maradjon. Teljesen nem fog megszűnni, de ez helyenként fog változni, hogy hol fog megmaradni. Az olyan helyen, ahol egy homogén, vagy tiszta magyar közösség található, bizonyára nagyon sokáig fönt fog maradni, vagy meglesz, de még egy olyan helyen, ahol ki van téve egy város vonzásának, vagy a beolvadás veszélyének, vagy körbe van véve horvát lakossággal, tehát ott óriási nagy gyorsasággal meg fog történni a beolvadás” (Varga György lelkész).

Esély, avagy a megmaradás terápiaja

Horvátország magyarsága ragaszkodik szülőföldjéhez. Amikor gyakran az a kérdés hangzik el, hogy a háború alatt valaki miért nem menekült el, legtöbbször érvként azt

az indokot hozzák fel, hogy „belenevelődtek” a szülőföld szeretetébe, nem tudtak szakítani vele: „Apám, anyám úgy neveltek, hogy az életedben a legfontosabb a szülőföld, a szülőfalu és a szülői ház. Szóval a család, ez volt mindig az, ami a kiindulópont és ahová mindig vissza kell térni” (Paukovicsné Varga Margit nyugalmazott ápolónő, Sepse).

A horvátországi magyarság a kettős állampolgárságról szóló népszavazási kampányban azokat a vádakat, hogy a magyar állampolgárság megadása után tömeges lesz az anyaországba történő áttelepedés, azt is azzal utasította vissza, hogy az 1991-ben kirobbant, hét esztendeig tartó háború idején már bizonyították szülőföld-szeretetüket. A harcok elől jelentős számban elmenekültek, mert kényszerítették őket otthonaik elhagyására, de az első adandó alkalommal visszatértek, s otthon nagy keservek közepette igyekeztek boldogulni. Mások, akik otthon maradtak, vállalták az életveszélyt, a megaláztatást, a megpróbáltatások végtelenségét. Ők kitartásukkal tettek bizonyosságot szülőföldszeretetükről. Már ezért sem fordult meg fejükben az áttelepedés gondolata. A lélektani következmények elnyerésében reménykedtek. Számukra a kettős állampolgárság lehetősége élő gyakorlat, hiszen Horvátország a határain túl élő horvát nemzetiségűeket befogadta állampolgári közösségébe, megadta számukra a horvát állampolgárságot, s ezért is természetes lett volna számukra, ha anyaországuk hasonlóan jár el, amikor a szavazólapra felkerült a kérdés az erre vonatkozó törvényalkotás lehetőségét tartogatta: „Akarja-e, hogy az országgyűlés törvényt alkosson arról, hogy kedvezményes honosítással – kérelmére – magyar állampolgárságot kapjon az a magát magyar nemzetiségűnek valló, nem Magyarországon lakó, nem magyar állampolgár, aki magyar nemzetiségét a 2001. évi LXII. tv. 19. § szerinti »Magyar igazolvánnyal« vagy a megalkotandó törvényben meghatározott egyéb módon igazolja?”. Az anyanemzethez tartozás eszméje kézzelfoghatóvá vált volna számukra, ha a népszavazáson az igenek értékelhető többséget értek volna el. A hivatalos végeredmény szerint azonban eredménytelen volt a 2004. december 5-i népszavazás, miután az összes választópolgár negyede nem adott azonos választ a megfogalmazott kérdésre. A kettős állampolgárság kérdésre 1 521 143 igen és 1 428 736 szavazat nemet adtak le. Érvénytelenül 61 093 szavazópolgár voksolt. A végeredményt a Legfelsőbb Bíróság december 13-án azonban megsemmisítette, s elrendelte, hogy 1154 szavazókörben újból ellenőrizzék a szavazatokat. Ennek megtörténte után 2005. január 4-én az Országos Választási Bizottság ismét

megállapította a december 5-i népszavazás végeredményét: a kettős állampolgárság megadását 1 521 271-en támogatták, azaz 128-cal többen voksoltak rá, mint ahogy azt a korábbi adatok mutatták, 1 428 578-an pedig elleneztek. A referendum az újrászámítás után is eredménytelennek bizonyult, mivel a választópolgárok egynegyede nem szavazott azonos módon.

Akárcsak a többi utódállamban élő magyarság, a horvátországi is éles hangnemben reagált. A magánbeszélgetések legtöbbször azt boncolgatta, ezek után hogyan érezhetik összetartozónak magukat az anyanemzetbeli társaikkal, ha már az anyaország elvetette annak lehetőségét, hogy a magyar állampolgárság megadásával kibővítse szellemi határait, s erősebb kötéssel vonja magához a határon túl élő magyar közösségek tagjait.

A népszavazás után több horvátországi magyar tisztségviselő felelt arra a kérdésre,⁸⁴ mit érez, hogy nem sikerült a kettős állampolgárságról szóló népszavazás. Válaszaikból egyöntetűen az egész közösség csalódottsága köszönt vissza:

Kettős László Kopács polgármestere: „Nagyon csalódtam, mert nagyon számítottam rá, hogy megszavazzák a kettős állampolgárságot. Azt hittem, valami elindult, de végül kiderült, hogy inkább csak eltávolodunk Magyarországtól. A magyar állampolgárokat csak az érdekli, hogy a zsebüket megtömjék, de a szívüket elfordítják. Mikor Gyurcsány⁸⁵ másnap reggel azt mondta, ő tizenöt millió magyar miniszterelnöke, görcsbe rándult a gyomrom. Ő csak ne legyen tizenötmillió magyar miniszterelnöke, legyen ő csak tízé.”

K. Kettős János református superintendent: „Nagyon szomorú vagyok az eredmény miatt. A magyar kormánynak sikerült elérnie, hogy a többség nem ment el szavazni. De szomorú vagyok azért is, hogy azok közül sokan, akik elmentek, nem-mel voksoltak. Hát nincs Magyarországon kétféle magyar, aki igent mondott volna ránk? Nem tudom elhinni, hogy az emberek ennyire nem érzik, mit tettek azzal, hogy eltaszítottak bennünket maguktól, hogy tulajdonképpen szentesítették Trianont. Gondolom, azok, akik igennel szavaztak, ugyanolyan vacakul érzik most magukat, mint mi itt, a határon kívül. És nekik is üzenem, hogy mi nem adjuk fel!

⁸⁴ In ÚJ MAGYAR KÉPES ÚJSÁG, IX. évfolyam, 48. szám, 2004. december 9., 7. p.

⁸⁵ Gyurcsány Ferenc miniszterelnök

Kovácsévity Anna, a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ igazgatója: „Csalódott vagyok és szomorú. Most ismét tudjuk, hogy mi, a határokon kívül rekedtek csak egymásra számíthatunk. A napokban a falunkban megtörtént eset jutott eszembe, amelyre már gyerekkoromtól próbáltam magyarázatot találni. Egy asszony elhagyta a férjét, három gyermekük apját. A két nagyobbacska fiút felpakolta és kikísérte őket az utcára, a kaput pedig bezárta. Az alig néhány éves fiúk egy ideig álldogáltak a kapu előtt, néha megdöngözték, szólították édesanyjukat. De hiába, a kapu egy életem át zárva maradt. A legkisebb testvér, a lány édesanyjával maradt, és meleg testvéri szeretet fűzte anyja második házasságából született gyermekéhez. A fiúk felnőttek, mások gondoskodásának köszönhetően becsületes, szorgalmas emberekké váltak. Édesanyjukkal soha többé nem váltottak szót (a temetésére sem mentek el), és nem tudom, tudtak-e valaha is választ találni arra a kérdésre, hogy mit érezhetett akkor, amikor bezárta a kaput előttük: hogyan döntötte el, hogy melyik gyereke fontosabb a számára, és melyik testvérnek melyiket van joga szeretni.

Ádám Jenő parlamenti képviselő: „Mit lehet ilyenkor mondani? Én sajnos már a magyar országgyűlés elnökének látogatásakor éreztem, hogy nagy a baj, és ez a baljós sejtelem, sajnos, beigazolódott. Vasárnap este a feleségemmel a tévé előtt ültünk, és amikor kiderült, hogy érvénytelen a szavazás, nem szégyellem megmondani, hogy könnyek gyűltek a szemembe. Kisebbségi képviselőként nem egy pofont kaptam már, de ez mindegyiknél jobban fájt, és ezt nem csak én kaptam, hanem minden határon túli magyar. Értetlenül állok a dolgok előtt, és nem tudom feldolgozni, sem mint kisebbségi képviselő, sem mint magyar ember a történeteket.”

Jakab Sándor, a Horvátországi Magyar Demokratikus Közösség ügyvezető elnöke: „Ami nem lepett meg, az a népszavazás eredménytelensége. Ami meglepett, az a nemek és az igenek aránya. Ha viszont felidézem magam előtt azokat a plakátokat, szórólapokat, amelyekkel az MSZP elárasztotta az országot, még jó, hogy egyáltalán az igenek kerültek többségbe.”

Az, hogy a népszavazás eredménytelen lett, a nemek „sikertelenségét” is bizonyítja, ezért semmi nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a magyarországi pártok és a határon túli magyar szervezetek között mindannyiunk számára megnyugtató megoldás szülessen a jövőben, amelyben továbbra is benne van a kettős állampolgárság könnyített úton való megszerzésének a lehetősége. A válaszokból a következmények is levezethetőek: az asszimiláció pusztítóbb lesz, ugyanakkor az

anyaország fogyatkozó lakossága is megsínyli, hogy a betelepedés természetes üteme a népszavazás idején keletkezett lélektani riogatás – ti. hogy 800 ezer határon túli magyar szándékozik áttelepülni – következtében keletkezett ellenszenv miatt a minimumra apad, s a magyar nemzet nem tud kitörni az előregedés csapdájából, végképp az előregedő társadalmak táborába sodródik.

A továbbiakban a horvátországi magyarságnak is akkora lesz az esélye a megmaradásra, amilyen mértékben élni tud az európai jogharmonizáció szellemében megfogalmazott, törvényadta jogaival. Ha a törvény betűit a mindennapi életben gyakorlattá alakítja, ha sikerül kizárnia az ellentéteket a mindennapi és egyházi életéből, s mind az államfenntartó nemzet, mind az anyanemzet irányában egységes kérésekkel és igényekkel lép fel infrastruktúrája, érdekképviselője, kulturális önfenntartása és önazonossága további megőrzése érdekében, talán sikerül késleltetni azokat a borúlátó jóslatokat, melyek szerint húsz-harminc év múlva a horvátországi magyarság eltűnik mint demográfiai tényező. Csak ezen az áron maradhat meg az a maroknyi népcsoport Horvátországban, amely múltja és jövője tekintetében még magyarnak vallja magát.

Egyéni receptek is megfogalmazódnak arra, hogy a horvátországi, drávaszögi magyarság miképpen lábalhatna ki a történelem által rákényszerített kiúttalanságból, s talál-e orvosságot a közösségük népességfogyására? „Szerintem az itteni magyarságnak ki kéne egymással békülni mind politikai, mind egyházi szinten, és közösen kellene fellépni az államalkotó nemzet felé is. Mind Horvátország, mind az anyaország felé is. Másképp így lassan-lassan elfogyunk. Beleolvadunk a horvát nemzetbe, és megszűnik egy kis csoport. Lehet, hogy lesz egy-két évtizedig, de utána – azt hiszem –, megszűnik a magyarság, egyszerűen beleolvadunk” (Kettős László kopácsi polgármester). A talponmaradásért folytatott küzdelemben az anyaország szerepét, sajnos, legtöbbször elhanyagolhatónak ítélik: „Kérdés: Az eltelt évtizedekben tragikusan megfogyatkozott a horvátországi magyarság lélekszáma. A fogyatkozást nyilván nem lehet megállítani, késleltetni talán. Az anyaország egyáltalán tehet valamit ennek érdekében? „Az anyaország? Az anyaország – sajnos, ezt így kell mondanom, hogy anyaország – az úgy látszik, nem tesz semmit sem a saját érdekében, mert ott is évről évre kisebb a magyarság. Lélekszáma. Megmutatkozott egy pár évvel ezelőtt, mikor volt a szavazás, hogy mit fog tenni, mit tesz. Ott sem úgy mennek a dolgok, ahogy kell, hogy menjenek. Most az anyaország mit tudna segíteni ebben? Csakis valami támogatást kellene adni, valami

munkalehetőséget, mert ez a probléma föláll itt Horvátországban... A munkalehetőség megtartaná a fiatalokat” (Árpási József technikus). Mentőövnék tekintenek, ha megjelenének az anyaországi befektetők: A mennyit javíthatna a helyzeten, ha megjelenének az anyaországi befektetők? – kérdésre adott válasz: „Biztos nagyon sokat jelentene már maga a munkalehetőség. Biztos, hogy akkor a fiatal házaspárok nem vállalnak csak egy gyereket vagy egyet se, hanem kettőt, hármat biztos. Magyarországon éltünk hét-nyolc évig a háború alatt. Ott valahogy másképp viszonyulnak a gyerekekhez. Mindig félnek. Csak egy példát mondom. Két gyerekem volt, menekülten voltunk ott, házbérben laktunk, mindent kellett dolgoznom, amit csak tudtam. Mikor feleségem teherbe esett, akkor azt mondták a magyar barátok, hogy hogy mered vállalni. Hát semmi sincs. Mondom, ahol van a kettőnek, lesz a harmadiknak is. Nem tudom, ők félnek, mi nem félünk. Nehéz, de ha magyar befektetők jönnének és itt vállalatokat nyitnának, akkor lehet, hogy ez valamiféle politikai oldal lenne, hogy na nézd csak a magyarokat munkához juttatják, de hát az biztos, hogy nagyon jó lenne. A házaspárok tudnának munkához jutni. Nem éreznék, hogy ez az anyaország egy mostoha anyaország” (Árpási József technikus).

Azokkal, akikkel a program során sikerült kapcsolatba kerülni, sokszor hangsúlyozták, hogy nincs jövőbelátási képességünk, ötven-száz év múlva nehezen képzelik el a horvátországi magyarság sorsát, jövőjét. Az akkori létezésről esetleg feltételes módban beszélnek: „Ha leszünk, mert így is már két, három, négy felé vagyunk szakadva. Aki igazi magyar, annak ez nagyon fáj, mert én nem tudok különbséget tenni az egyik, a másik, a harmadik, a negyedik oldal közt. Nekem mindannyian egyformák. Nekem az nem volt sohasem magyar, aki verte a mellét, hogy kék lett, de csak akkor mikor érdeket látott belőle. Ha ilyenekre alapozunk, akkor ötven-száz év múlva nem lesz magyar” Horvátországban (Árpási József technikus).

Az elemző szeme⁸⁶ is azt vette észre, hogy a háborút követő több mint másfél évtizedben a horvátországi magyarság olyan állapotba került, hogy megmaradásért küzd: „A drávaszögi és a szlavóniai magyarság egy évszázad keserű tapasztalataival a birtokában másfél évtizede a pusztta fennmaradásért vívja elszánt és elkeseredett küzdelmét. Menekültként vagy gettóba zárva, otthoni bujdosásban, vagy távoli

⁸⁶ MÁK FERENC 2007.

hazavágyódásban keresi az otthonteremtés új és új lehetőségeit, mert makacsul és eltántoríthatatlanul ragaszkodik a szülőföldjéhez, a táj hagyományaihoz, mindenek előtt azonban magyarságához és az anyanyelvéhez. Az archaikus táj jellege, amelynek Penavin Olga A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon) című könyvében – valamint a háromkötetes szlavóniai tájszótárában – állított emléket, amelynek Lábadi Károly sok-sok kötetet szentelt, alapvetően megváltozott, a háború következtében jelentős mértékben eltűnt. Félt, hogy a drávaszögi és szlavóniai tisztaszobák és parasztudvarok már csak történelmi emlékekké válnak. Egy, a száműzetésből visszatért középiskolás fiú jegyezte be naplójába: »Hittem és vártam a megoldást, de sajnos, egyértelműen ki kell mondanom, a ma elém táruló kép nem csillapítja aggodalmamat«. ⁸⁷ A Drávaszögért rajongók derűje és reménye azonban olthatatlan. A Drávaszögnek lennie kell ahhoz, hogy a magyar világ kerek egész, sérthetetlen és kikezdzhetetlen maradjon.

A legfontosabb feladatok egyike egy lehetséges kiutat kínál, a fennmaradáshoz szükséges segítő fenntartható gazdasági program kidolgozása. Mert nélkülözhetetlen olyan anyagi háttér, mely biztosítja a magyarság számára a jövedelemszerzést. A megkérdezettek közül többen utaltak is arra, hogy a regionális, határmenti övezetben közös – magyar–magyar vagy horvát–magyar – gazdasági beruházásokra óhatatlanul szükség van. A munkalehetőségtől a demográfiai mutatók is javulhatnak: növekedhet a gyermekvállalási kedv, az anyagi biztonság több gyermek vállalását serkentheti, ami által a tragikus fogyatkozás, ha nem is lenne teljesen megfékezhető, mégis lelassulhatna. A gyermeklétszám szaporodása és a kellő felvilágosítás – amelynek elsősorban arra kellene irányulnia, hogy az anyanyelven megkezdett elemi iskolai, középiskolai tanulmányok miatt senki sem kerül hátrányos helyzetbe – mindenképpen javíthatna a helyzeten. Annak nincs ugyanis semmiféle akadálya, hogy az anyanyelv és kultúra mellett bárki a többségi nemzet nyelvét is elsajátítsa, s 1997-től már felsőfokú tanulmányokat is lehet folytatni magyarul az eszéki egyetemen. Nem elégszer kell hangoztatni, hogy a két nyelv, a két kultúra párhuzamos megismerése révén a munkaerőpiacon kedvezőbb, előnyösebb helyzetbe kerülhetnek a magyar fiatalok, amit némelyek közülük már felismertek. Hacsak részben sikerül a szülők meggyőzése, akkor már a több száz esztendősk iskolarendszer sem kerülhet veszélybe, mert ha a láncból valamelyik

⁸⁷ LÁBADI KÁROLY 2004.

szem kiesik – melyre már egy-két iskolabezárás figyelmeztető jelzést adott –, azt nehéz lesz pótolni, újból befűzni a rendszerbe. Valamennyi intézményfejlesztés csak az identitástudat őrzését szolgálhatja.

Az is elengedhetetlen, hogy a Magyar–Horvát Alapszerződés és a többi kétoldali megállapodás minden pontja a gyakorlatban valósuljon meg. Ezek arról szólnak, szükséges, hogy a Horvát Köztársaságban élő magyar nemzeti kisebbség minden joga a gyakorlati életben valósuljon meg, s közülük is a legfontosabb: a horvátországi magyaroknak joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezésre juttassák, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat anélkül, hogy őket bárki akaratuk ellenére asszimilációra kényszerítené.

Azonban nem elégséges e jogok szavatolása, a magyar kisebbség tagjainak kell élettel megtölteni a lehetőségeket. Ha nem teremődik meg a belső béke, az érdek- és civil szervezetek közötti feszültség, ellenségeskedés nem oldódik, nem jön létre az érdekképviselők, az egyházak és társadalmi csoportok közötti kompromisszum, egységes fellépés híján hiábavaló lesz a megmaradásért folytatott küzdelem, mert a közösségek atomizálódásával, egyénileg nem lehet kilábalni az asszimiláció felé vonzó erőteréből. Ebben a közös vállalásban meghatározó szerep hárul a közösség valamennyi tagjára. Fel kell ismerni, hogy a papírvékony értelmiségi réteg szembenállása még nem ok arra, hogy a maroknyi népcsoport is szekértáborokra szakadjon. A tragikusnak mutatkozó helyzet sem jelenti azt, hogy a drávaszögi magyarság belátható időn belül teljesen megsemmisül, feloldódik a „népek tengerében”, hiszen a századok során nem egyszer önakaratán kívül sodródott hasonló helyzet peremére. Csak akkor nem lesz ijesztő és kiüttlán a jövő, ha a köztudatban ennek ellenkezője fészkel be magát, s az etnikai közösség minden tagja tőle telhetően tesz valamit annak érdekében, hogy a horvátországi, drávaszögi magyarság száz esztendőkön keresztül formálódott identitástudata ne szűnjön meg, ne váljon szorongóvá, mert az cselekvőképességének elvesztésével jár. A délvidéki kisebbségi lét társadalmi-lélektani kutatója, neves pszichológus ugyanis erről a lélektani sokkról azt állapította meg, hogy „A szorongó kedélyállapot és a kedvtelenség elsősorban saját képzeletünk terméke”⁸⁸. A közösség minden egyes tagjának saját és kollektívájának érdekében távol kell tudnia tartania magától ezt az

⁸⁸ HÓDI SÁNDOR 2007. 26.

életérzést, mert aki ezeket a törvényszerűségeket nem tudja felismerni, népe számára veszejtésre van ítélve.

Irodalom

- ANDRÁSFALY BERTALAN
1957 A vörösbor Magyarországon. Szőlőművelésünk balkáni kapcsolatai.
In Néprajzi Értesítő, 46–69. pp.
- ARDAY LAJOS
1994 Fejezetek a horvátországi magyarok életéből (tanulmányok). Szerk.:
Arday Lajos. Teleki László Alapítvány, Budapest
- BOGNÁR ANDRÁS
1971–72 Stanovništvo Baranje. *Geografski Glasnik* br. 33/34, GDH,
Zagreb
2000 A magyarság természetes szaporulata Horvátországban az utóbbi
másfél században. In *Rovátkák* (Szerk.: Lábadi Károly), HunCro, Eszék,
5–35. pp.
- BARANYAI JÚLIA
2004 Vízbe vesző nyomokon. 3. kiad. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- BARLEK, JOSIP
1996 Uskršni običaji sjeveroistočne Hrvatske : Slavonija, Baranja, Srijem :
Etnografski muzej, Zagreb, [1996] / [autor teksta kataloga Josip Barlek ;
fotografije u katalogu Đuro Griesbach]
- BARTHA ELEK
1988 Adatok a dél-bánsági székely telepések interetnikus kapcsolataihoz.
In *Folklór és Tradíció* VI. Budapest, 45–58. pp.
- B.(ENCZE) L.(AJOS)
2006 Szent István-nap a Gyurcsány-csomag tükrében. Elhangzott a
Kossuth Rádió Nemzetközi Vallási Híradójában. In *Magyar Napló*, IV. évf.
33. sz. (2006. aug. 26.), 13. p.
- BERNICS FERENC
1994 A Julián akció. Pannónia Könyvek, Pécs
- BIHARI ZOLTÁN

- 2000 Horvátország (több szerzőtől) In Magyarok a világban. Kárpát-medence. Főszerkesztő: Bihari Zoltán. Ceba Kiadó, Budapest
- BLAŽEVIĆ KREŠIMIR
- 1992 Podaci o glazbenom folkloru Baranje u Arhivu Etnološkog zavoda. In Hrvatska Baranja. Studia Ethnologica Vol. 4. Zágráb, 175–179. pp.
- BOGNÁR ANDRÁS
- 2000 A magyarság természetes szaporulata Horvátországban az utóbbi másfél században. In Rovátkák. HunCro, Eszék, 5–22. pp.
- BÖSENDORFER, JOSIP
- 1940 Nešto malo o našoj Baranji. Eszék
- BUNJEVAC, STIPAN
- 2004 Sadašnja bitka za Batinu. In Glas Koncila, broj 16 (1556), 2004. április 18.
- CSAPÓ NÁNDOR
- 2006 A HMOM Központban folyó oktató-nevelő munka színvonaláról, különös tekintettel végzett tanulóink elhelyezkedési lehetőségeire. In Új Magyar Képes Újság, XI. évf. 40. sz. (október 19.), 9–10. pp.
- DAMJANOV-PINTAR, LIJERKA
- 1977 Szalak múltunk szőtteséből (Családi krónika). HunCro, Eszék
- DUNAI N. JÁNOS
- 1997 Drávaszögi krónika. A Kettős család. Pannónia Könyvek, Pécs
- 1999 Szülőföldem, a Drávaszög. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság–Magyar Egyesületek Szövetsége, Zágráb
- 2002 Szivárvány–Déliab. Magyar Egyesületek Szövetsége, Zágráb
- 2004 Megmaradni. Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Zágráb
- DANKÓ IMRE
- 1984 Interetnikus hagyományok vásáraink életében, különös tekintettel a magyar-délszláv kapcsolatokra. In Folklór és Tardíció I. Budapest, 258–270. pp.
- ÉGER GYÖRGY

1993 A Drávaszög demográfiai, etnikai és vallási jellemzői a népszámlálások tükrében (1869–1981). In Régió, etnikum, vallás. Demográfiai és településtörténeti tanulmányok. Anonymus, Budapest

EUROPSKA POVELJA

1997 Europska povelja o regionalnim ili manjinskim jezicima. In Narodne novine⁸⁹ 18. sz.

FARAGÓ FERENC

1998 A horvátországi magyarság oktatásügye 1945–1995. HunCro, Eszék

GÁBOR ZOLTÁN

1995 Elmondom (karcolatok). Hun-Cro, Eszék

1998 Kazivanja, Društvo madjarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj/Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Zágráb

GUNDA BÉLA

1958 Műveltségi áramlatok és társadalmi tényezők. In Ethnographia 69. évf. 567–577. pp.

HÓDI SÁNDOR

2007 A tudás határai. Forum Könyvkiadó, Újvidék

HORVÁTORSZÁG–MAGYARORSZÁG

1995 Évszázados irodalmi és képzőművészeti kapcsolatok. Hrvatska/Madžarska/Europa. Stoljetne književne i likovno-umjetničke veze. Szerk./Ured. : Jadranka Damjanov, Izd./Kiadó: Društvo hrvatskih književnika/Horvát Irodalmárok Társasága, Zágráb

HORVÁTORSZÁG–MAGYARORSZÁG–EURÓPA

2000 Évszázados képzőművészeti kapcsolatok. Hrvatska/Madžarska/Europa. Stoljetne likovno-umjetničke veze. Szerk./Ured.: Jadranka Damjanov, Izd./Kiadó: Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj/Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Zágráb

HRVATSKA BARANJA

⁸⁹ A Horvát Köztársaság hivatalos lapja.

1992 Studia Ethnologica Vol. 4. Zágráb

ISKOLASIRATÓ

2005 Iskolásirató? Komplexusaink gordiuszi csomója. In ÚMKÚ, X. évf., 18. sz. (2005. május 5.), 6–7. pp.

IVÁN GÉZA–VARGA GYÖRGY

2007 Hercegszöllősi Kánonok. öt évszázad öröksége négy nyelven. Szerk.: Iván Géza–Varga György. HunCro, Eszék

JAN ASSMAN

2003 Mózes, az egyiptomi. Osiris Kiadó, Budapest

KATONA IMRE

1947 Csalóka Péter, Budapest

1972 Sárkányölő ikertestvérek. Forum Könyvkiadó, Újvidék

1996 Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór (Tanulmányok, esszék). HunCro, Eszék

2002 Szépen szóló madárka. Népdalaink szöveges üzenete. Masszi Kiadó, Budapest

2004 Tisza szélén, Duna hosszán. Masszi Kiadó, Budapest

KATONA IMRE–LÁBADI KÁROLY

1980 Erdők, mezők, vad ligetek. Drávaszögi magyar népballadák. Forum Könyvkiadó, Újvidék

1986 Szedem szép rózsámat. Népi mondókák, versek, dalok a Drávaszögből és Szlavóniából. Forum Könyvkiadó, Újvidék

1993 Egy szép dologrul én emlékezem. Csöbrös István kopácsi énekeskönyve. Forum Könyvkiadó, Újvidék

KELEMEN DÁVID

1997 Szentlászló. Összeállította: Kelemen Dávid. Szerk.: Lábadi Károly. HMDK, Eszék

KELL JÓZSEF

1994 Kórógy. Összeállította: Kell József. Szerk.: Lábadi Károly. HMDK, Zágráb

KEMÉNYFI RÓBERT

1994 A kulturális határok értelmezésének kérdéséhez. In Ujváry Zoltán (szerk.): In memoriam Sztrinkó István. Folklór és Etnográfia 85. Debrecen, 13–22.

2003 A kisebbségi tér változatai. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest

KISS MÁRIA MAGDOLNA

2007 Együtt a Duna–Dráva közén. HunCro, Eszék

K. KETTŐS JÁNOS

2002 Helyzetjelentés a horvátországi reformátusokról. *Református Élet*, IV.évf. 2. (17.) sz. 4–5. pp.

KOCSIS KÁROLY

1993 Az etnikai konfliktusok történeti-földrajzi háttere a volt Jugoszlávia területén. Teleki László Alapítvány, Bp.

KRIJÁK K(RISZTINA)

2005 Baranyában ötven százalék körüli a munkanélküliek aránya. In Új Magyar Képes Újság, 10. évf., 18. sz., 5. p.

LÁBADI KÁROLY

1982 Hold letette, Nap felkapta. Drávaszögi magyar találósok. MKÚ, Eszék

1986 Ahogy rakod tüzed. Drávaszögi magyar proverbiumok. HMSZ, Eszék

1987 Kopácsi vízi élet. Forum Könyvkiadó, Újvidék

1992 Meg vagyok én búval rakva. Ács Gedeon élete és feljegyzései a XIX. századi drávaszögi népéletéről. JMMT– Forum Könyvkiadó, Újvidék

1993 Oskolák a régi Drávaszögben. Pécsi Tudománytár I. Pannónia Könyvek. Pécs

1994¹ Kopács, a víz melletti falu. HMDK, Eszék-Budapest

1994² Istennek hajlékai a Drávaszögben. A Ráday Gyűjtemény Tanulmányai 5. Budapest

1994³ Örök advent. In Horvátországi Magyarság, I. évf. 1. sz., 1. p.

1994⁴ A nyelvi-kulturális szervesség esélyei a Drávaszögben. *Kétnyelvűség*. Nyelv- és kultúrokológiai szaklap. II. évf. 21–25. pp.

- 1996 Drávaszög Ábécé. Hun-Cro, Eszék-Budapest
- 1997 A drávaszögi magyarság népi kultúrája és interetnikus kapcsolatai. PhD-disszertáció. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen
- 2000¹ Istennek népei a Drávaszögben. HunCro–HMRKE Kopács
- 2000² A Drávaszög és magyarságának néprajzi kutatása. In Magyarok a világban. Kárpát-medence. Főszerk.: Bihari Zoltán. Ceba Kiadó, Budapest 713–717. pp.
- 2001 Laskó. Száz magyar falu könyvesháza. Bp., Megjelent a magyar állam millenniumára
- 2004 Szétszóratásban. A drávaszögi magyarság sorsüldözöttsége a háborúban 1991–1998. Timp–MESZ, Budapest–Zágráb
- 2007 Boranyja. A drávaszögi szőlészet és borászat kultúrhistoriája. MESZ, Pélmonostor
- 2008 Várdaróc – a rét melletti falu. HunCro, Eszék–Várdaróc

LÁBADINÉ KEDVES KLÁRA

- 1984 Barkócafoszorú. Alfalusi (drávaszögi) népi játékszerek. HMSZ, Eszék
- 1989 Gyíngyet-gyöngyöt asszonyának. Drávaszögi (alfalusi) népi mondókák és gyermekjátékok. HMSZ
- 1995 Játékos gyermekélet a Drávaszögben és a Dráva mentén. Játékkiskola II. Budapesti Művelődési Központ
- 2000 Napfény volt a ringatója. HMRKE, Kopács

MAGLICA, NADJA

- 2003 Baranja se šareni : predajno ruho baranjskih Hrvata = Colourful Baranja : traditional clothes of Croats from Baranja / Nadja Maglica ; [prijevod Jasna Bilinić-Zubak ; fotografija Damir Fabijanić ; crteži i krojevi Dijana Heide ; zemljovid Silvija Lebarić]

MÁK FERENC

- 2007 Száműzöttek elszántsága. A horvátországi (drávaszögi) magyarság nyelvi, kulturális és közösségi fennmaradásának esélyei (kézirat), 22 p.

NÉPSZÁMLÁLÁS

1992 Popis stanovništva. Republički zavod za statistiku. Zágráb

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

2003 Tájak, népek, népcsoportok. Válogatott tanulmányok. Akadémiai Kiadó, Budapest

PATAKY ANDRÁS

1964 Kopácsi népmesék. In Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs, 205–221. pp.

1997 Rettegő türelem. Siklós

PENAVIN OLGA

1984 Jugoszláviai magyar népmesék I–II. Akadémiai Kiadó–Forum Könyvkiadó, Budapest–Újvidék

PINTEROVIĆ DANICA

1954 Etnografske karakteristike hrvatskih sela u Baranji. In Osječki zbornik. br. IV. Muzej Slavonije, Eszék

POPIS STANOVNIŠTVA 2001.

2001 Popis stanovništva 2001. Republika Hrvatska, Republički zavod za statistiku, Zagreb

REFORMÁTUS KÉPES NAPTÁR

1971 Református képes naptár és olvasókönyv az 1971. évre. Kiadja a Jugoszláviai Református Lelkészegyesület, Újvidék

SEGOTA MÁRTA

2007 Csúzai Anekdoták és életképek. HunCro, Eszék

SZABÓ LÁSZLÓ

1996 Újranépesedés, differenciálódás, nyelvi, nemzetiségi és kulturális asszimiláció. In Társadalom, etnikum, identitás. Folkór és Etnográfia 91. Debrecen

SZÉKELY ANDRÁS BERTALAN

1994 Horvátországi magyar sors a 90-es években. Szétszóratásban. In Horvátországi Magyarság, I. évf., 8–10. sz.

UJVÁRY ZOLTÁN

1995 A magyar népi kultúra európai kapcsolatai és az etnikai identitás kérdései. In *Miscellanea I. Folklór és Etnográfia* 89. Debrecen

USTAVNI ZAKON A LJUDSKIM PRAVIMA

1992 Ustavni zakon a ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina a Republici Hrvatskoj . In *Narodne novine* 34. sz., 1992. június 17.

USTAV REPUBLIKE HRVATSKE

1990 A Horvát Köztársaság Alkotmánya. *Zágráb*

TAUSZ IMRE

2001 40 év népem szolgálatában. HunCro, Eszék

2005 Batina–Kiskőszeg. Adatok a falu történetéhez. HunCro, Eszék

VARGA GYÖRGY–KERESZTES DÁNIEL–C. J. SUMMERS–HAMARKAY EDE

é. n. A horvátországi reformátusság története (kézirat a szerzőnél), 11 p.

VITALNA STATISTIKA

1998 Vitalna statistika Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske: podaci za natalitet i mortalitet po naseljima bivših općina Beli Manastir, Osijek i Vinkovci od 1961–1997. Zágráb

WERTHEIMER–BALETIĆ

1986 Stanovništvo Baranje u razdoblju 1857–1981. godine. In *Monografija Tri stoljeća Belja*. Szerk.: Dušan Čalić akadémikus. JAZU, Osijek

ZAKON O ODGOJU I OBRAZOVANJU

2000 Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. In *Narodne novine* 51. sz., május 19.

ZAKON O UPORABI JEZIKA

2000 Zakon o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj. In *Narodne novine* 51. sz., 2000. május 19.

ZENTAI JÁNOS

Baranya megye magyar néprajzi csoportjai. In Ethnographia, LXXXIX. évf.
4. sz., 5–43. pp.

ZRÍNYI ÉS EURÓPA I.

2000 Zrinski i Europa I. Ured./Szerk.: Jadranka Damjanov, Izd./Kiadó:
Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj/Horvátországi
Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Zágráb

ZRÍNYI ÉS EURÓPA II.

2003 Zrinski i Europa II. Ured./Szerk.: Jadranka Damjanov, Izd./Kiadó:
Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj / Horvátországi
Magyar Tudományos és Művészeti Társaság, Zágráb

Tartalom

A horvátországi magyarok kulturális és nyelvi határai	2
A horvátországi magyarok szórányosodása, háború utáni demográfiája	9
Kisebbségi alkotmányos jogok és más biztosítékok	13
Magyar nyelv a közigazgatásban	20
Kisebbségi önkormányzatok	21
A jog és a gyakorlat kontrollja	23
Magyar tájékoztatás	24
A horvátországi magyarok és könyvkiadásuk (1990–2008)	26
Könyv- és lapkiadást felvállaló érdekképviselői szervezetek	27
A horvátországi magyarság könyvei és folyóirata	31
Hozzáférhetőség: könyvtárak és terjesztési lehetőségek	33
Összegzések, bibliográfiák	34
Lehetőségek és feladatok	34
Anyanyelvű oktatás	35
Hitélet és anyanyelv	43
Intézmények, civil szerveződések szerepe az összetartásban és túlélésben	48
A megtartó emlékezet és hagyomány	51
Öndiagnózis	64
Esély, avagy a megmaradás terápiája	76